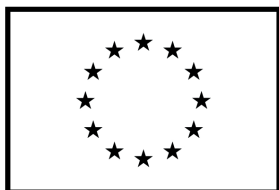

25

2/2025

Annales historici Presovienses

Európska únia

Európsky fond regionálneho rozvoja

Agentúra

Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

*„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“*

Operačný program
VÝSKUM a VÝVOJ

**Publikácia je vydaná ako periodikum v rámci
„Centra excelentnosti sociohistorického
a kultúrohistorického výskumu“.**

**Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT
(Arcanum Digitális Tudománytár).**

**Annales historici
Presovienses**

Inštitút histórie
FF PU v Prešove

ANNALES HISTORICI PRESOVENSES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 2/2025, roč. 25

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov

ahp@unipo.sk
<https://ahp.sk/>

Redakčná rada:

doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD. (Prešov) (predsedníčka)

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc. (Bratislava)

PhDr. Milan Belej, CSc. (Nitra)

doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (Prešov)

prof. Mgr. Miroslav Daniš, CSc. (Bratislava)

doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešov)

doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. (Prešov)

doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešov)

prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Bratislava)

doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (Prešov)

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešov)

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Prešov)

Apl. Prof. Dr. Albert Kotowski (Bonn)

PhDr. Eva Kowalská, DrSc. (Bratislava)

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD. (Banská Bystrica)

doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorod)

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. (Bratislava)

prof. Dr. Pap József (Eger)

prof. Dr. Papp Klára (Debrecen)

doc. Dr. Forisek Péter (Debrecen)

Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz (Wien)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (Prešov)

prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakcia:

Mgr. Lucia Šteflová, PhD. (šéfredaktorka), doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD., doc.

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD., Mgr. Klaudia Sokolová

Za obsah príspevkov a jazykovú úpravu zodpovedajú jednotliví autori.

©Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Vydavateľstvo
Prešovskej univerzity 17. novembra, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775.

Dátum vydania:

december 2025

ISSN 2989-3089 (online)

ISSN 1336-7528 (tlačené vydanie)

Evidenčné číslo MK SR: EV 227/23/EPP

EV 6135/23/PT

OBSAH

ŠTÚDIE	5
<i>Peter Kónya</i> Remeselná výroba v Prešove v 17. a 18. storočí	7
<i>Annamária Kónyová</i> U nás málo známa Helena Zrínska. Niekoľko poznámok k životu a významu osobnosti	36
<i>Katarína Muchová</i> Textilná kultúra a spoločenská reprezentácia v ranom novoveku: materiály, farby a móda v Uhorsku	46
<i>Ján Džujko</i> Stráž východu – tlačový orgán československej národnosocialistickej strany na východnom Slovensku v rokoch 1927 – 1928	58
 MATERIÁLY	 71
<i>Monika Bizoňová</i> Synopsis dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš (1656 – 1658)	73
<i>Libor Bernát</i> Korešpondencia Jána Kvačalu s bratom Karolom	83
<i>Martin Javor</i> Prvá katolícka slovenská jednota v severnej Amerike po prvej svetovej vojne	119
 KRONIKA, RECENZIE, GLOSÝ	 151

CONTENTS

ARTICLES.....	5
<i>Peter Kónya</i> Craft production in Prešov in the 17th and 18th centuries	7
<i>Annamária Kónyová</i> Helena Zrínska, little known in our country. A few notes on the life and significance of the personality	36
<i>Katarína Muchová</i> Textile culture and social representation in the early modern period: materials, colors, and fashion in Hungary	46
<i>Ján Džujko</i> Stráž východu (1927 – 1929) The press organ of The Czechoslovak National Socialist Party for Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia	58
MATERIALS	71
<i>Monika Bizoňová</i> A Synopsis of the History of the Society of Jesus since their first Arrival in the Region Spiš	73
<i>Libor Bernát</i> Correspondence between Ján Kvačala and his brother Karol	83
<i>Martin Javor</i> The First Catholic Slovak Unity in North America after World War	119
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	151

**ŠTÚDIE
ARTICLES**

REMESELNÁ VÝROBA V PREŠOVE V 17. A 18. STOROČÍ

Peter KÓNYA

KÓNYA, Peter. Craft production in Prešov in the 17th and 18th centuries. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 7 – 35.

The study deals with the development of guilds in the free royal city of Prešov in the early modern period. Craft production has been of exceptional importance in the economic life of the free royal city of Prešov since its foundation. The city developed into an important center of crafts during the Middle Ages, which, in connection with the ever-growing role of trade in its economy, gained new impulses for its dynamic development from the beginning of the early modern period. Despite the undoubtedly disruptive interventions of the war events of the anti-Habsburg uprisings, associated with the presence of troops and extraordinary expenses, craft production continued to progress until the last quarter of the century. Its decline, in addition to the negative trends in the region, was caused by a combination of exceptionally negative circumstances, such as plague epidemics, plundering of troops and disproportionately high fiscal demands of the monarch and his commanders. Unlike the previous period, in the 18th century, during the city's deep crisis and after it was overcome, guild crafts represented the most important part of the city's economy and the most significant economic activity of the population. In addition to providing livelihood for the largest number of residents, they also formed the largest share of their total income and the main economic characteristic of the city. Craft production was able to recover from significant losses relatively quickly, to compensate for the damage from the turn of the century within two to three decades, and in the second half of the century not only to reach, but also to exceed the level from the previous century.

Key words: Craft production, Prešov, economy, early modern period, economic development of the city.

Remeselná výroba mala v hospodárskom živote slobodného kráľovského mesta Prešova od jeho vzniku mimoriadne veľký význam. Mesto sa ešte v priebehu stredoveku vyvinulo na dôležité stredisko remesiel, ktoré vo väzbe na stále rastúcu úlohu obchodu v jeho hospodárstve od začiatku raného novoveku získalo nové impulzy pre svoj dynamický rozvoj. Napriek nesporne rušivým zásahom vojnových udalostí protihabsburských povstaní, spojených s pobytom vojsk a mimoriadnymi výdavkami, remeselná výroba ďalej napredovala až do poslednej štvrtiny storočia. Jej úpadok popri krajinských negatívnych trendoch zapríčinila kombinácia mimoriadne negatívnych okolností, ako boli morové epidémie, plienenie

vojsk a neprimerane vysoké fiškálne požiadavky panovníka a jeho veliteľov.

V 17. storočí remeselná výroba poskytovala obživu väčšine prešovských mešťanov. V druhej polovici storočia, keď kulminoval ekonomický rozvoj mesta, patrilo už medzi najrozvinutejšie centrá remeselnej výroby v Uhorskom kráľovstve. Spomedzi slobodných kráľovských miest ho počtom remeselníckych cechov a dielní predbehol iba Prešporok. Porovnateľnými hornouhorskými strediskami remesiel v tom období boli ešte Košice a Levoča, v Dolnom Uhorsku Trnava a Banská Bystrica.¹

V priebehu 17. storočia pôsobilo v Prešove celkovo 40 – 45 odvetví remeselnej výroby. Podľa údajov z polovice storočia mali v meste svoje dielne, resp. prevádzky pivovarníci, krajčíri, obuvníci, mäsiari, garbiari, kováči, zámočníci, súkenníci, remenári, debnári, povrazníci, stolári, zlatníci, kolári a tokári, tkáči, murári, klobučníci, nožiari, maliari, meditepci, farbiari, pekári, ihlári, fľaškári, gombikári, výrobcovia pušného prachu, čižmári, mečiari, holiči, cinári, sklári, kúpeľníci, knihári, zvonolejáři, ircháři, perníkári, mydlári, strihači súkna a kordovaníci.² Na prelome storočí pôsobili v Prešove čižmári, krajčíri, mäsiari, debnári, kožušníci, gombikári, tkáči, zámočníci, klobučníci, obuvníci, medikováči, kováči, hrnčiari, pramáři, remenári, sedláři, pekári, povrazníci, súkenníci, hrebenári, kolári, zlatníci, stolári, farbiari, murári, garbiari, nožiari, cinári, knihári, maliari, kordovaníci, medovníkári, prachári, sklenári, tesári, ihlári, rukavičkári, klampiari, tokári, mydlári a hodinári.³

Z uvedených údajov je zjavné, že počas celého storočia pôsobilo v Prešove viac ako štyridsať remesiel. Nie všetky z týchto odvetví disponovali však v meste vlastnými cechmi. Niektorí remeselníci patrili k cechom v iných slobodných kráľovských mestách, príp. k spoločným cechom pre hornouhorské slobodné kráľovské mestá alebo dokonca k celokrajinským cechom so sídlom v Prešporku.

Napriek tomu, že prešovské remeslo vyrábalo najmä pre vlastnú potrebu mešťanov, pre miestny trh a trhy v širšom okolí mesta, pričom iba niektoré cechy dokázali umiestniť svoje výrobky v diaľkovom obchode, remeselná výroba prežívala dynamický rozvoj. Dokonca ešte aj na konci storočia, v čase stagnácie mestského hospodárstva, si zachovala veľmi

¹ ŠPIESZ, Anton. Remeslo v Prešove v 16. – 18. storočí. In *Nové Obzory*. VII, s. 122.

² SUCHÝ, Michal. Prešov v období tureckých vojen a protihabsburských povstaní. In *Dejiny Prešova*. Ed. Sedlák I. Košice 1965, s. 135 – 136.

³ ŠPIESZ, Remeslo v Prešove, s. 125 – 126.

dobrú kondíciu a na prelome storočí pôsobilo v meste 251 remeselníkov.⁴ V druhej polovici storočia, v období najväčšieho rozvoja mesta, vyrábalo v Prešove takmer tristo remeselníckych dielní.⁵ Počet majstrov a tovarišov bol približne rovnaký,⁶ čo znamená, že v meste žilo približne 600 remeselníkov. S členmi ich domácností to predstavovalo asi 80 % obyvateľstva.

Zo štyroch desiatok odvetví remeselnej výroby mali v hospodárskom živote mesta najväčší význam olejníci, zámočníci, povrazníci, zlatníci, rukavičkári, prachári, nožiari, hrebenári, medikováči, mečiari a garbiari.⁷ Najpočetnejšími remeslami na prelome storočí boli čižmári (31), krajčíri (21), mäsiari (20), debnári, kožušníci a gombikári (11) s viac ako desiatimi majstrami. Piatimi až desiatimi majstrami disponovali tkáči (10), zámočníci, klobučníci (9), obuvníci, medikováči (7), kováči, hrnčiari (6), pramári, remenári, sedlári, pekári, povrazníci, súkeníci, hrebenári a kolári (5). Nižší počet majstrov mali zlatníci, stolári, farbiari, murári, garbiari (4), nožiari, cinári, knihári, maliari, kordovaníci (3), medovníkari, prachári, sklenári, tesári, ihlári (2), rukavičkári, klampiari, tokári, mydlári a hodinári s jedným majstrom.⁸

Ďalšie údaje o početnosti prešovských remesiel v horizonte viac ako celého storočia (v rokoch 1537 – 1676) ukazuje analýza údajov o novoprijatých mešťanoch. Najviac remeselníkov pôsobilo v tomto období v odevných odvetviach, a to 193. Z nich 75 pripadalo na členov krajčírskoho a 27 klobučníckeho cechu. Druhými najpočetnejšími boli kovospracujúce odvetvia, reprezentované 144 mešťanmi. V rámci nich existovalo až 16 špecializácií, z ktorých najsilnejšie boli zastúpení kováči (41) a po nich zámočníci (29) a zlatníci (19). Potravinárske odvetvia reprezentovalo najmä 51 mäsiarov. Aj keď potreby miestnych odevných cechov dostatočne pokrýval dovoz plátna a súkna z Poľska, Moravy a Sliezska, textilné remeslá boli zastúpené 72 majstrami, z ktorých najviac, 38 tvorili súkenníci. Najpočetnejším z kožiarskych remesiel bolo remenárstvo, ktoré reprezentovalo 24 majstrov. Z ďalších remesiel boli početnejšími hrnčiari s 21 a murári so 17 majstrami.⁹

⁴ ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 125.

⁵ ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 125.

⁶ ŠPIESZ, Anton. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava 1972, s. 49.

⁷ ŠPIESZ, *Remeslo na Slovensku*, s. 95.

⁸ ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 125 – 126.

⁹ MAREČKOVÁ, Marie. *Společenská struktura Prešova v 17. století*. Brno 1986, s. 99 –

Celkovo pôsobilo v Prešove do konca „dlhého 17. storočia“ (1711) 28 cechov. Väčšina z nich vznikla ešte v predchádzajúcom období. Zo stredoveku mali svoje artikuly cechy debnársky, kožušnícky, krajčírsky, obuvnícky, olejnicky, pivovarnícky¹⁰ a iste viaceré ďalšie, ktoré si dali v neskorších storočiach schváliť nové štatúty. V 16. storočí dostali nové artikuly cechy kováčov, povrazníkov, kolárov a tokárov,¹¹ remenárov, stolárov, zlatníkov, sedlárov, klobučníkov, tkáčov, mieškarov a kordovaníkov.¹²

Počas celého 17. storočia pokračoval proces špecializácie a diferenciácie remeselnej výroby v meste, čo viedlo k vzniku nových cechov, často odčlenením z existujúcich. V 17. storočí dostali svoje artikuly, resp. si nechali potvrdiť a rozšíriť existujúce ďalšie cechy. Farbiarskemu cechu potvrdil štatúty Leopold I. r. 1663, čižmári dostali nové artikuly, potvrdené panovníkom r. 1688, garbiari ich získali od košickej mestskej rady r. 1647 a r. 1700 im ich potvrdil Leopold I. V tom istom roku, r. 1647 vydala prešovská mestská rada artikuly cechu gombikárov aj cechu holičského a felčiarskeho. Mieškarsky cech dostal svoje artikuly od mestskej rady roku 1651, hrebenársky cech r. 1658 a maliarsky cech r. 1662. Takisto v polovici storočia, r. 1648 potvrdil Ferdinand III. artikuly cechu zámočníkov, r. 1657 vydali mestské rady všetkých piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest artikuly pre cech súkenníkov a r. 1664 richtár a mestská rada Prešova artikuly cechu zlatníkov. Na sklonku storočia, r. 1698 získal svoje artikuly cech medovníkársky a o päť rokov neskôr, r. 1703 medikováčsky.¹³ Z ďalších cechov v Prešove dostali v 17. storočí svoje privilégia aj murári a kamenári (1615), prachári (1626), nožiari (1643) a pekári (1667).¹⁴

Cechovú výrobu aj v tomto období dopĺňala domáca malovýroba, ktorá však mala výrazne periférny charakter a neohrozovala ani miestne cechy, ani predaj dovezených tovarov na trhu. Domáca výroba zahŕňala predovšetkým produkciu plátna, ktorá bola určená pre najchudobnejšie vrstvy a väčšie rozmery nadobúdala len v časoch paralyzácie importu a hospodárskej neistoty,¹⁵ najmä počas obliehaní mesta.

101.

¹⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Cechy.

¹¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Cechy.

¹² ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 123 – 124.

¹³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Cechy; JEŽKOVÁ, Darina – ULIČNÝ, Ferdinand – KOVÁČOVÁ, Ľubica. *Cechy mesta Prešova 1377 – 1895*. Inventár. Prešov.

¹⁴ ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 124.

¹⁵ MAREČKOVÁ, *Spoločenská štruktúra*, s. 103.

Cechy v 17. storočí boli naďalej typickými malovýrobnými združeniami, ktorých úlohou bolo zabezpečenie dominancie, resp. výlučného postavenia svojich členov v danom remesle na pôde mesta. Vďaka tomu mohli regulovať produkciu, rozdeliť ju medzi jednotlivých majstrov a takisto umiestňovať výrobky cechu na trhu. Len tieto a podobné opatrenia mohli v daných hospodárskych a spoločenských podmienkach raného novoveku zaistiť dlhodobú prosperitu toho-ktorého odvetvia remeselnej výroby, životnú úroveň svojich členov s ich rodinami a napokon stabilitu samotnej mestskej spoločnosti.

Cechy si svoje požiadavky na podmienky výroby a predaja výrobkov nechávali schváliť mestskou radou a následne panovníkom v podobe privilégii a vo svojej činnosti sa riadili štatútmi. Väčšina ich ustanovení bola pritom spoločná alebo aspoň podobná pre väčšinu cechov. Členstvo v cechu sa týkalo iba majstrov, teda samostatných výrobcov, disponujúcich vlastnou dielňou a spravidla bolo viazané na príslušnosť k meštianskemu stavu, resp. priznanie meštianskych práv. Tie mohol dostať iba majiteľ nehnuteľnosti, teda domu na pôde mesta.

Popri majstroch pôsobili v cechoch v rôznom počte aj tovariši, ktorí nedisponovali meštianskymi právami, často nevlastnili dom a nemohli tak užívať privilégiá majstrov. Ich počet bol zväčša priamo úmerný vyspelosti daného cechu a objemu výroby. Súčasťou korporácií tovarišov boli aj učni, ktorí popri učení sa remeslu vykonávali i pomocné práce vo výrobnej činnosti. Vstup tovariša do cechu a jeho prijatie medzi majstrov bolo spravidla vždy viazané na nemalé poplatky a často i zaplatenie obedu, večere a konzumácie nápojov pre celý cech. Preukázanie odbornej zručnosti bolo podmienené výrobou tzv. majstrovského kusu, presne určeného v cechových štatútoch. S členstvom v cechu boli spojené stále aj určité povinnosti v náboženskom živote mesta. Vzhľadom na výlučne evanjelický charakter Prešova sa tieto v 17. storočí obmedzovali na starostlivosť o farský, príp. maďarský alebo nemecký kostol a odvádzanie istej sumy na sviečky a ďalšie predmety.

Cechy plnili rovnako nezastupiteľnú sociálnu funkciu. Pri úmrtí majstra dostala jeho vdova spravidla istú čiastku z cechovej pokladnice a podporu pre seba a siroty. Vdovy po majstroch, až kým sa znovu nevydali, zväčša vykonávali remeslo a užívali dielňu, zdedenú po manželovi. Ich noví manželia sa potom mohli za zvýhodnených podmienok stať majstrami a prevziať ich remeslo.

Na čele cechov stáli cechmajstri alebo starší, spravidla štyria, u niektorých cechov dvaja volení majstri. Starší dohliadali na dodržiavanie cechových privilégií a štatútov, kontrolovali vnútorný život cechov, udeľovali tresty, komunikovali s ďalšími cechmi a mestskou vrchnosťou. Zväčša v rámci štatútov disponovali aj cechovou pokladnicou a viedli cechové účty.

Prešovské cechové remeslo prešlo v 17. storočí dynamickým vývinom a dosiahlo vrchol svojho rozvoja. Od začiatku storočia do jeho poslednej tretiny výrazne, takmer na tridsať vzrástol počet cechov, ktorý sa vyrovnal najvýznamnejším centráм remeselnej výroby v kráľovstve: Košiciam, Levoči a Trnave. S početným rastom cechov úzko súvisela ich ďalšia špecializácia, v niektorých prípadoch spojená aj s orientáciou na výrobu pre export (mečiarstvo, puškárstvo, prachárstvo). Dynamický rozvoj prešovských remesiel umožnilo viacero vnútorných aj vonkajších faktorov. Z vnútorných okolností to bol predovšetkým úspešný prešovský diaľkový obchod s vínom, ktorý nakumuloval veľký objem kapitálu, investovaný čiastočne priamo do remeselnej výroby a čiastočne zvyšujúci dopyt po kvalitných výrobkoch v dôsledku zvýšenia životnej úrovne obyvateľov, podnikajúcich v obchode. Z vonkajších faktorov to bol dopyt po niektorých špecifických výrobkoch prešovských remesiel v Sedmohradsku (klobúky) a v Poľsku (čepele, pušky, zbroj a i.) a rovnako odbyt produkcie viacerých odevných, potravinárskych a kovospracujúcich cechov zo strany štátu pre potreby armády počas tridsaťročnej vojny a protitureckých bojov.¹⁶

Od začiatku 70. rokov, paralelne s komplexným ekonomickým úpadkom mesta začne remeselná výroba stagnovať. Tento pokles sa však oproti obchodu a mestskému hospodárstvu prejaví až neskôr a pomalšie. Zníženie objemu dovážaného tovaru aj kúpnej sily obyvateľstva dočasne mohlo vytvoriť priestor pre rast dopytu po domácich výrobkoch. Podobne požiadavky habsburskej vojenskej správy a veliteľov kuruckých vojsk počas povstania Imricha Thökölyho a Františka II. Rákócziho vytvorili dlhodobý odbyt pre mnohé remeslá v meste. Pokles výroby nastal až neskôr, v dôsledku všeobecného schudobnenia obyvateľov a nedostatku peňazí, potrebných pre samotnú produkciu. Okrem týchto skutočností počas protihabsburských povstaní pocítili cechy aj úbytok pracovnej sily, keďže mnohí tovariši i majstri odišli alebo boli zverbovaní do povstaleckého vojska, či odvedení na opevňovacie práce a na furmanky habsburskými

¹⁶ Aj v čase mieru pre zásobovanie pohraničných protitureckých pevností.

veliteľmi. Katastrofou pre prešovské cechy a remeselnú výrobu vôbec bola morová epidémia v rokoch 1709 – 1710, počas ktorej umrela iste viac ako polovica cechových majstrov a tovarišov. Niektoré cechy vtedy zanikli úplne a boli obnovené až v nasledujúcom období.

Pôsobenie a vnútorný život prešovských cechov v 17. storočí možno dokumentovať na základe analýzy torzovito zachovaných písomností niektorých z nich. Jedným z najväčších cechov meste, zásobujúcim najmä domáci trh a pomerne dobre chráneným pred dôsledkami vonkajších negatívnych činiteľov na výrobu, bol mäsiarsky cech.

Mäsiarsky cech v 17. storočí zaznamenal dynamický rozvoj a jeho majstri patrili k popredným mešťanom. Všetci majstri sa od začiatku storočia raz ročne schádzali na riadnych zasadnutiach. Predmetom rokovaní boli najmä finančné otázky, určovanie cien, predaj výrobkov, hospodárenia a dlhoch cechu. Jeden z cechových majstrov mal na starosti vedenie účtov. Nových majstrov prijímal cech maximálne trikrát ročne, pričom okrem obvyklých poplatkov, majstrovského kusa, zaplattenia večere a pod. potreboval každý prijímaný ručenie dvoch cechových majstrov. Cech mal stále dvoch až štyroch učňov, pričom asi polovicu tvorili synovia majstrov. Učenie trvalo dva alebo tri roky a vyučení učni boli slávnostne prepúšťaní v prítomnosti všetkých majstrov.¹⁷

V druhej polovici storočia patrila mäsiarsky cech k najpočetnejším v meste. Združoval 18 tovarišov a minimálne taký istý, no pravdepodobne vyšší počet majstrov a najmenej dvoch, no v niektorých rokoch až šiestich učňov. Približne polovica z nich ostávala v cechu aj po vyučení v radoch tovarišov. Továriši mali v tomto období svoje vlastné združenie, do ktorého patrili aj učni. Toto združenie disponovalo svojou pokladnicou, kam prispievali všetci jeho členovia a odvádzali aj iné poplatky, najmä rôzne pokuty.¹⁸ Na čele cechu stáli vtedy dvaja starší majstri, ktorými r. 1685 boli Ján Thann a Ján Knedisch. Okrem nich boli vo vedení cechu i dvaja prísediaci. Mäsiarsky cech disponoval vlastnou krytou tržnicou na námestí, v ktorej jednotlivé skliepky zrejme užívali konkrétni majstri. V čase týždenných a krajinských trhov ponúkali mäso a výrobky z neho vo svojich šiatroch.¹⁹

¹⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C (Cechy), 52/7: Kniha záznamov o majstroch a učňoch.

¹⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C (Cechy), 52/8: Záznamy o tovarišoch.

¹⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, 52/7: Kniha záznamov o majstroch a učňoch.

Výrazne a jednoznačne negatívne zasahovali do života cechu (a iste aj iných cechov) vojnové udalosti v poslednej tretine 17. a na prahu 18. storočia. Počas povstania Imricha Thökölyho, v rokoch 1680 – 1684, odišli viacerí tovariši i majstri do kuruckého vojska.²⁰ V dôsledku poklesu kúpnej sily obyvateľstva, no najmä povinných dodávok pre armádu a rekvirácie mäsa (dobytka) utrpel cech značné škody. Počas dlhotrvajúceho obliehania mesta na začiatku povstania Františka II. Rákócziho (r. 1704) prikázal veliteľ posádky plukovník Eduard de Wilson mäsiarom predávať mäso výlučne v skliepkoch na tržnici a za núdzové medené (blokáadne) peniaze.²¹ Už o dva roky boli však mäsiari nútení opäť prijímať len medené peniaze, tentoraz Rákócziho poltury a libertáše. Bezprostredne po povstaní, v rokoch 1710 – 1711 bola zavedená akási drahotná náhrada za mäso (Fleisch Adjuta), ktorú odvádzal mäsiarsky cech do mestskej pokladnice v pomerne vysokých čiastkach, blížiacich sa sume tisíc zlatých.²² Aj v týchto podmienkach cech prísne sledoval nelegálnu konkurenciu a striktnie dbal o dodržiavanie svojich privilégií. Tie zahŕňali najmä výlučný predaj mäsa na pôde mesta. Za ich porušenie musel mešťan J. Leonard zaplatiť 12 zlatých za zastrelenie zajaca pri hradbách a r. 1685 zasa J. Witchen 9 zlatých potom, ako predával na trhu uvarené prasa, ktoré kúpil od vojakov.²³

Na druhej strane však aj vojnové udalosti a najmä s nimi súvisiace požiadavky štátu a bojujúcich armád vytvárali dopyt po viacerých remeselných výrobkoch, ako boli zbrane, zbroj, pušný prach, no rovnako oblečenie, obuv, či potraviny. Takým mohol byť farbiarsky cech, ktorý v druhej polovici 17. storočia profitoval hlavne z vývozu farbených látok, no iste sa podieľal aj na dodávkach súkna a plátna pre vojsko. V roku 1703 mal cech 15 členov, z ktorých tri boli ženy, zrejme vdovy po zosnulých majstroch.²⁴

Na rozdiel od väčšiny cechov so štvor- resp. dvojčlenným vedením, na čele kováčskeho stáli v tom období traja starší majstri. V roku 1669 a ešte aj na začiatku 70. rokov nimi boli Ján Reicher, Martin Boszicz a Andrej Su-

²⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, 52/8: Záznamy o tovarišoch.

²¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1700 – 1709: Nariadenie plukovníka Wilsona z 18. apríla 1704.

²² 981 zlatých 27 denárov r. 1710 a 917 zlatých a 21 denárov r. 1711. ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 24, 25: Účtovné knihy mesta z r. 1710 a 1711.

²³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, 52/7.

²⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech farbiarsky, 13: Kniha účtovných záznamov 1703 – 1715.

pczanski (akiste Župčanský).²⁵ V tom istom čase prijal cech nové pravidlá pre prijímanie majstrov. Každý tovariš, resp. mladý majster, ktorý sa chcel stať riadnym členom cechu, musel v prvom rade aspoň rok bývať v kovárskej dielni, potom sa preukázať vysvedčením o pôvode a výučným listom, zhotoviť majstrovský kus podľa požiadaviek cechu, odovzdať jeden zlatý dukát do cechovej pokladnice, celému cechu zaplatiť obed s peniazmi za štyri libry vosku a kúpiť štyri pinty vína pre starých majstrov.²⁶

Medzi najväčšie prešovské cechy patrili zámočnícky cech, ktorý v 17. storočí združoval výrobcov viacerých kovospracujúcich odvetví: puškárov, zámočníkov, striebrotepcov a hodinárov. V roku 1617 združoval cech 60 remeselníkov. Medzi nimi dominovali puškári v počte 25, za nimi nasledovalo 14 klampiarov, 8 výrobcov brnenia, traja striebrotepci a napokon aj dvaja hodinári.²⁷ Vysoký počet puškárov a výrobcov plátov brnenia v cechu jasne ukazuje na vysokú exportnú úspešnosť týchto odvetví v neistej dobe tureckých výprav a protihabsburských povstaní.

Jedným z väčších cechov bol aj cech povrazníkov, do ktorého v roku 1613 patrilo sedemnást majstrov.²⁸ Ďalší pomerne veľký cech, stolársky, mal v roku 1632 až 22 majstrov.²⁹ Cech holičov a felčiarov patrili medzi menšie cechy. Združoval len šesť majstrov, ktorí sa okrem holičstva, ráhhojičstva a liečiteľstva zaoberali aj kúpeľníctvom v mestských kúpeľoch. Na čele cechu stál iba jeden majster a r. 1655 ním bol Juraj Szelinger Borbély.³⁰ Významným cechom v meste bol cech debnárov, ktorý po celé 17. storočie zabezpečoval aj výrobu sudov pre prešovské vinohradníctvo a obchodníkov s vínom. Na čele cechu stáli v tomto období vždy štyria majstri, tzv. „otcovia cechu“ (Zech Vater).³¹

²⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech kovársky, 13: Kniha obnov predstavenstva cechu, 1669 – 1725.

²⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech kovársky, 13: Kniha obnov predstavenstva cechu, 1669 – 1725.

²⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech zámočníkov, hodinárov a puškárov, 18: Kniha účtovných záznamov, záznamy z obnov predstavenstva cechu 1617 – 1760.

²⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech povraznícky, 17: Kniha príjmov a výdavkov 1612 – 1635.

²⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech stolársky, 8: Kniha účtovných záznamov, záznamy z obnov predstavenstva cechu 1613 – 1646.

³⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech holičský a felčiarsky, 7: Kniha záznamov z obnov predstavenstva cechu, záznamy o prijatí a prepustení učňov a iné záznamy 1647 – 1800.

³¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech debnársky, 1: Kniha záznamov z obnov predstaven-

Niektoré prešovské cechy udržiavali úzke kontakty s podobnými cechmi v ostatných slobodných kráľovských mestách i v iných častiach krajiny a dokonca aj za hranicami Uhorského kráľovstva. Takými boli najmä cechy, ktoré sa vyčlenili z cechov vo väčších centrách, ako boli Košice, Prešporok či Viedeň. Prešovský cech farbiarov bol dlho súčasťou farbiarskeho cechu vo Viedni a definitívne sa z neho odčlenil až v roku 1672.³²

V priebehu 17. storočia uzavreli viaceré prešovské cechy dohody so svojimi partnermi, obdobnými cechmi v ďalších mestách Pentapolitany. Už v roku 1617 sa dohodli na spoločnom postupe obuvnícke cechy z Košíc, Prešova, Bardejova, Levoče a Sabinova.³³ V roku 1624 uzavreli v Prešove dohodu predstavení povrazníckych cechov z Prešova, Košíc, Bardejova, Levoče, Sabinova a dokonca i Kežmarku, ktorý vtedy ešte nebol slobodným kráľovským mestom. Týkala sa predaja na jarmokoch a podnikania povrazníkov z Lipian.³⁴ V roku 1656 sa stretli na porade v Košiciach zástupcovia murárskych cechov piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest, aby sa dohodli na spoločnom postupe.³⁵ V roku 1664 uzavreli v Košiciach dohodu o vzájomnej spolupráci, pomoci a ochrane aj cechmajstri holičských a ránhojičských cechov z Košíc a Prešova.³⁶ Predmetom ďalších porád bolo poskytovanie štatútov cechom v zemepanských mestách. Takto v roku 1642 v Košiciach rokovali zástupcovia kováčskych cechov z Košíc, Prešova, Bardejova, Levoče a Sabinova o postúpení artikulov kováčov v Medzeve.³⁷ V roku 1659 rozhodli na spoločnej porade predstavitelia kožušníckych cechov z piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest o poskytnutí prešovských cechových artikulov kožušníckemu cechu v Jelšave.³⁸

stva cechu, záznamy o prijatí učňov 1612 – 1800.

³² ŠPIESZ, *Remeslo v Prešove*, s. 128.

³³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech obuvnícky, 3: Zápisnica zo zasadnutia obuvníckych cechov piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest, 20. jún 1617.

³⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech povraznícky, 3: Zápis z porady povrazníckych cechov v Prešove, 24. august 1624.

³⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech murársky, 1: Zápisnice zo spoločných zasadnutí, 1635 – 1656.

³⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech holičský a felčiarsky, 2: Dohoda košického a prešovského cechu z 1. februára 1664.

³⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech kováčsky, 2: Stanovisko zo spoločnej porady cechov v hornouhorských slobodných kráľovských miest, 24. júna 1642.

³⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, C, Cech kožušnícky, 5: Zápisnice zo spoločných zasadnutí, 1635 – 1659.

Viacere z prešovských cechov popri produkcii pre miestne trhy a export vyrábali a vykonávali rôzne práce pre mesto. V roku 1612 zaplatil magistrát sumu 322 zlatých a 8 denárov kamenárom, murárom, stolárom, sklenárom, hrnčiarom a pomocným robotníkom za rôzne práce na mestskom majeri v Kukovej a ďalších 149 zlatých 82 denárov mestskému kováčovi, zámočníkovi a medikováčovi.³⁹ Podobne v druhej polovici storočia využívalo mesto prácu miestnych remeselníkov pri oprave opevnení, majerov, radnice, hospodárskych budov a ďalších mestských objektov. V roku 1674 zaplatila mestská rada rôzne sumy medikováčovi, cínolejárovi, kováčovi, sedlárovi, remenárovi, vozárovi, povrazníkovi, sklenárovi, zámočníkovi, hrnčiarovi, stolárovi a debnárovi.⁴⁰

Výdavky na remeselníkov podstatne vzrástli počas vojnových udalostí, keď bolo potrebné venovať väčšiu pozornosť oprave opevnení, no takisto odstraňovaniu škôd či udržiavaniuestskej výzbroje. V čase povstania Imricha Thökölyho, v roku 1680 vyplatil magistrát 240 zlatých 87 denárov medikováčom, 418 zlatých a 20 denárov kováčom, 214 zlatých 62 denárov murárom, 125 zlatých debnárovi, 68 zlatých 94 denárov sklenárovi a nižšie sumy (spravidla nepresahujúce 50 zlatých) vozárovi, povrazníkovi, hodinárovi, kamenárovi, zámočníkovi a stolárovi.⁴¹ Na konci sledovaného obdobia, bezprostredne po účasti Prešova v poslednom protihabsburskom povstaní, zaplatila mestská rada rôznym remeselníkom sumu 1 050 zlatých a 36 denárov.⁴²

Na prahu 18. storočia sa hospodárske pomery Prešova radikálne zmenili. Záver „dlhého 17. storočia“ znamenal hlboký negatívny zlom v celých dejinách mesta. Po ničivej morovej epidémii a protihabsburských povstaniach, spojených s obliehaniami, rabovaním a výpalným, sa mesto celé desaťročia spamätávalo, pričom už nikdy nedosiahlo svoj hospodársky a politický význam. Samozrejme, tieto negatívne javy výrazne poznačili aj remeselnú výrobu v Prešove.

Aspoň rámcovú predstavu o prešovskej remeselnej výrobe v období po Satmárskom mieri poskytuje krajinský súpis z r. 1715. V tom čase žilo v Prešove 126 remeselníkov. Reprezentovali 36 remeselných odvetví. Keďže iba traja z nich boli označení za želiarov (inquilini), možno predpo-

³⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov 1600 – 1629, 7179: Mestské účty z r. 1612.

⁴⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy č. 2 a, Účtovná kniha 1661 – 1674.

⁴¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 8: Účtovná kniha z r. 1677 – 1694.

⁴² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov Knihy č. 25: Hlavná účtovná kniha z r. 1711.

kladať, že takmer všetci títo remeselníci boli cechovými majstrami. Najrozšírenejším remeslom v tom čase bolo mäsiarstvo, ktoré aj v tejto ťažkej dobe zamestnávalo štrnásť majstrov. Iba o jedného menej (13) bolo v meste čižmárov a dvanástich majstrov mali miestni debnári. Všetky ostatné remeslá nedosahovali počtu desiatich majstrov. Kožušníci boli zastúpení ôsmimi majstrami a po šesť remeselníkov sa zaoberalo kotlárstvom, zámočníctvom a krajčírstvom. Po piatich majstroch mali zlatníci a kováči. Troma majstrami, resp. remeselníkmi boli reprezentovaní felčiari, garbiari, murári, stolári a prachári. Po dvaja boli zastúpení v meste povrazníci, remenári, uhorskí aj nemeckí gombikári, nožiari, maliari, farbiari, sedlári a lekárnici. Lekárne boli pritom v meste tri, keďže jednu vlastnil aj jeden z miestnych obchodníkov. Po jednom remeselníckom majstrovi mali pramári, pekári, obuvníci, kolári, tokári, tkáči, hrebenári, výrobcovia brnení, knihári, klobučníci, ihlári, kordovaníci a hrnčiari.⁴³

Táto štruktúra remesiel nevypovedá ani tak o vtedajšej ekonomickej kondícii mesta a potrebách jeho obyvateľov alebo exportu, ale skôr o obrovských stratách z čias morovej epidémie a o tom, ktorí remeselníci mor prežili a ostali v Prešove. Najrozšírenejšie remeslá, ako boli mäsiarstvo, debnárstvo a čižmárstvo určite neuspokojovali potreby mešťanov, ale skôr vojenskej posádky z nedávneho obdobia. Zároveň väčšina odvetví bola zastúpená minimálne, a to aj pri remeslách, ktoré ešte pred niekoľkými desaťročiami vyrábali kvalitné výrobky určené na export.

Obrovské hospodárske škody, schudobnenie mesta, ekonomické zdiebanie, vojenské ničenie a úbytok obyvateľstva sa nemohli neodraziť na skladbe a najmä kondícii remeselnej výroby. Zo 126 remeselníkov v meste bolo iba 2 zaradených do prvej triedy, 19 do druhej a 21 dokonca do tretej triedy. Ďalšia časť remeselníckych dielní bola pritom na veľmi nízkej úrovni a ich majitelia žili v pomerne biednych pomeroch. Vypovedá o tom označenie troch remeselníkov za priemerných, desiatich za nemohúcich, jedného za posledného, siedmich za úbohých a troch za želiarov.⁴⁴

Táto situácia sa však výrazne zmenila už v priebehu nasledujúceho desaťročia. Odpustenie daní, poskytnutie prázdneho domu a ďalšie výhody, ktoré poskytovalo vyľudnené mesto prisťahovalcom, akiste prilákali do Prešova čoskoro mnohých chudobnejších remeselníkov z vidieka či zemepanských miest a mestečiek. Práve vďaka nim už onedlho významne

⁴³ MNL MOL Budapest, N.

⁴⁴ Po jednom povrazníkovi, remenárovi a kováčovi.

vzrástol počet remeselníkov v meste. Podľa údajov súpisu obyvateľstva z r. 1728 žilo už vtedy v Prešove 256 remeselníkov,⁴⁵ čo znamená, že ich počet v priebehu trinástich rokov stúpol viac ako dvojnásobne.

Oproti roku 1715 výrazne, o takmer polovicu vzrástol takisto počet prešovských remesiel, ktorý tak dosahoval 52. Pritom stav majstrov v niektorých odvetviach poklesol, čo poukazuje na to, že štruktúra remeselnej výroby na sklonku druhého desaťročia 18. storočia už viac vychádzala z potrieb vtedajšej mestskej spoločnosti. Z 256 prešovských remeselníkov bolo 64 v súpise označených za želiarov, čo však nevyhnutne neznamená, že išlo o tovarišov. Znamenalo to iba, že títo remeselníci nebývali vo vlastných domoch. Vzhľadom na ťažkú situáciu mesta necelé dve desaťročia po poslednom protihabsburskom povstaní a ničivom požiari, je celkom možné, že aj mnohí majstri mohli bývať v cudzích domoch, napr. v prebudovaných dvorových traktoch na námestí.

Takisto v roku 1728, rovnako ako na začiatku storočia, ostávalo najsilnejším prešovským remeslom mäsiarstvo, zamestnávajúce 24 výrobcov. Iba o jedného menej 23 bolo v meste čižmárov. Viac ako desať remeselníkov reprezentovalo dve silné textilné, resp. odevné odvetvia. V Prešove bolo v tom čase 17 krajčírov a 13 bieličov plátna.⁴⁶ Bielenie plátna, ktoré pred poldruha desaťročíom v meste nebolo zastúpené vôbec, vyrábalo akiste pre potreby regionálneho trhu a azda aj exportu. Rovnaký počet osôb zamestnávalo aj remeslo, v 17. storočí v meste iba málo zastúpené, a to pivovarníctvo. Jeho prudký nárast spôsobila určite zmena stravovacích zvyklostí, súvisiaca zrejme so stratou tokajských vinohradov v držbe mesta, ako aj prisťahovalectvom nového obyvateľstva. Pomerne veľa, až desať bolo v Prešove zámočníkov, po osem kožušníkov, remenárov, debnárov a gombikárov. S pivovarníctvom úzko súviselo sladovníctvo, ktorému sa v Prešove venovalo 7 remeselníkov. Šiestich remeselníkov mali povrazníci, stolári, tkáči, hrnčiari a murári. Piatich remeselníci sa zaoberali zlatníctvom a po štyria boli obuvníci, garbiari, tesári, mečiari, klobočníci a kováči. Troch majstrov mali chirurgovia, medikováči, pekári chleba a pekári pečiva,⁴⁷ farbiari, kordovaníci, kolári a sedlári. Najväčší počet odvetví však zamestnával iba jedného alebo dvoch remeselníkov. Po dvoch majstrov malo jednoznačne najviac prešovských remeselníkov: lekárnici,

⁴⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2405: Conscriptio Regiae Liberae Civitatis Epperiensis, 1728.

⁴⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2405.

⁴⁷ Doslova „zemlí“.

sklenári, kamenári, sochári, hrebenári, bryndziari, súkenníci, medovníkari, cínolejáři, výrobcovia brnenia, nožiari, maliari a prachári. Iba jedným remeselníkom bolo zastúpených osem prešovských remeselných odvetví: kotláři, mlynári, tehliari, rukavičkári, tokári, klampiari, ihlári a knihári.⁴⁸

Keďže počet remesiel v meste oproti začiatku storočia stúpol približne o tretinu, počas predchádzajúceho desaťročia vznikli alebo boli obnovené viaceré nové odvetvia. Z remesiel, nezastúpených v súpise r. 1715, v roku 1728 v meste pôsobili: medikováči, mlynári, sklenári, sladovníci, tesári, kamenári, tehliari, rukavičkári, bieliči plátňa, mečiari, klampiari, sochári, pivovarníci, pekári pečiva, bryndziari, súkenníci, medovníkari a cínolejáři. Naopak, z remesiel existujúcich na začiatku storočia do konca 20. rokov zanikli pramáři a uhorskí gombikári.⁴⁹

Skutočný masívny rozvoj remesiel v Prešove však nastal v nasledujúcich piatich desaťročiach, ako to dokumentujú údaje súpisu obyvateľov z roku 1779. Podľa nich sa v meste živilo remeselnou výrobou už 952 osôb. Z nich bolo 352 majstrov, 382 tovarišov a 218 učňov.⁵⁰ Spolu pôsobili v 58 remeslách, čo bolo o šesť odvetví viac ako r. 1728. Znamená to, že od konca prvej tretiny 18. storočia podstatne pomalšie pokračovala ďalšia diferenciácia remeselnej výroby a prehlbovala sa skôr špecializácia vnútri existujúcich odvetví. Vysoký počet tovarišov, prevyšujúci majstrov, svedčí o vysokej úrovni a vyspelosti remesiel v Prešove v poslednej tretine storočia.

Na obrovský rozmach remeselnej výroby v predchádzajúcom polstoročí poukazuje i skutočnosť, že takmer polovica, až 29 odvetví výroby zamestnávala desať a viac remeselníkov. Pritom v šestnástich remeslách pôsobilo minimálne dvadsať a v dvanástich dokonca 30 a viac výrobcov. Štyri najpočetnejšie remeslá zamestnávali pritom už viac ako 50 osôb.⁵¹

Najpočetnejším remeslom v Prešove v tom čase bolo čižmárstvo, v ktorom pôsobilo 88 remeselníkov. Z nich bolo 29 majstrov, 39 tovarišov a 20 učňov. Iba o šesť osôb menej, 82 zamestnával cech krajčírov. Mal podobnú štruktúru ako čižmársky, s 29 majstrami, 28 tovarišmi a 25 učňami.

⁴⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2405.

⁴⁹ MNL MOL Budapest, N; ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2405.

⁵⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11 Minutae, 1701 – 1783: Tabella Conscriptionis animarum in Libera Regia Civitatis Eperiessiensis, 1779; TESNOSKALSKÝ, KLEIN, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova*. Diel II. Prešov 2012, s. 97 – 100.

⁵¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11 Minutae, 1701 – 1783; *Pamätná kniha*, II, s. 97 – 100.

Na treťom mieste podľa počtosti bolo murárstvo, v ktorom pôsobilo 67 remeselníkov, z nich 13 majstrov, 44 tovarišov a 10 učňov. Podobne veľkým odvetvím boli tkáči, zamestnávajúci 58 výrobcov, z ktorých bolo 23 majstrov, 25 tovarišov a 10 učňov. Viac ako 40 výrobcov pôsobilo v cechu mäsiarov. Medzi nimi bolo 21 majstrov, 15 tovarišov a 9 učňov.⁵² Všetky tieto najväčšie odvetvia remeselnej výroby v meste vyrábali výrobky, určené na masovú, dennú spotrebu mešťanov. Ich rýchly rozvoj dokumentuje vysoký nárast počtu obyvateľov mesta a ich životnej úrovne do poslednej tretiny 18. storočia.

Pomerne vysokým počtom výrobcov, 38 boli zastúpení sladovníci a pivovarníci (13 majstrov, 16 tovarišov a 9 učňov) a ďalšie početnejšie remeslá, tesári a obuvníci, zamestnávali po 37 remeselníkov a debnári 33 osôb (7 majstrov, 28 tovarišov, 2 učni; 13 majstrov, 14 tovarišov, 10 učňov). Po 30 remeselníkov pôsobilo v cechoch stolárov (10 majstrov, 11 tovarišov, 9 učňov) a zámočníkov (8 majstrov, 13 tovarišov, 9 učňov).⁵³

Minimálne dvadsiatimi výrobcami boli zastúpení uhorskí gombikári (23), kožušníci (22), uhorskí klobučníci (22) a garbiari (20). Ďalšie, ešte stále pomerne početné remeslá predstavovali kováči (18), medikováči (17), remenári a farbiari (po 16), mlynári (15), hrnčiari (14), kordovaníci (12), felčiari (11), sedlári a pekári (10). Z menej početných remesiel pôsobilo vtedy v Prešove 8 záhradníkov, po 8 felčiarov a hodinárov, po 7 zlatníkov a hrebenárov, po 6 cukrárov, pramárov, súkenníkov, maliarov, cinolejárov, tehliarov a tokárov, po 5 klampiarov, uhorských klobučníkov, puškárov, brusičov čepelí a sklenárov, štyria knihári, prachári, sochári a dláždiči, traja ihliari, kominári, zvonolejáři, tabakári a bieliči plátina a dvaja ruka-
vičkári. Iba jedným majstrom boli zastúpení pozlatníci, nožiari a kníhtla-
čiari (tovarišom).⁵⁴

Štruktúra remeselníkov jednotlivých odvetví poukazuje na ich pomerne vysokú úroveň. V takmer každom remesle pôsobili popri majstroch aj tovariši, ktorí tvorili celkovo najpočetnejšiu skupinu výrobcov. Pritom však presne polovica prešovských remeselných odvetví (29) zamestnávala viac majstrov ako tovarišov a v šiestich mali rovnaké zastúpenie. Iba sa-

⁵² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11 Minutae, 1701 – 1783; Pamätná kniha, II, s. 97 – 100.

⁵³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11 Minutae, 1701 – 1783; Pamätná kniha, II, s. 97 – 100.

⁵⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11, Minutae, 1701 – 1783; Pamätná kniha, II, s. 97 – 100.

motní majstri, resp. tovariši, pôsobili výlučne v remeslách, zastúpených jedným výrobcom. Naproti tomu v dvadsiatich troch odvetviach bolo zamestnaných viac tovarišov ako majstrov.⁵⁵

Podstatne odlišný obraz stavu a úrovne remeselnej výroby v Prešove dokumentuje iba o štyri roky mladší výkaz obyvateľstva mesta, z r. 1783. V tom čase pôsobilo v Prešove spolu 876 remeselníkov, z ktorých bolo 383 majstrov, 344 tovarišov a 139 učňov. Činní boli 62 odvetviach remeselnej výroby. Už na prvý pohľad sú tieto čísla výrazne odlišné od stavu v roku 1779. Predovšetkým klesol celkový počet osôb, zamestnaných v remeselnej výrobe, a to o 76, teda asi o 8 %. Ďalej významnejšie vzrástol počet majstrov, a to o 41, t. j. približne o 13 %. Zároveň pritom poklesol počet tovarišov (o 38, t. j. presne 10 %), ktorých majstri už prevyšovali o 49 osôb. Ešte viac, o 79 sa znížil stav učňov, dosahujúci už iba necelé dve tretiny počtu spred štyroch rokov.⁵⁶ Pritom však celkový počet remesiel, prevádzkovaných v meste o štyri odvetvia stúpol. Tieto čísla poukazujú tak na zníženie celkového objemu výroby, zastavenie jej dovtedajšieho rastu, no na druhej strane na pokračujúcu špecializáciu a vzhľadom na zvýšenie počtu majstrov, azda i na vyššiu kvalitu výrobkov.

Príčin týchto zmien, ktoré prebehli v pomerne krátkom čase, bolo akiste niekoľko. Predovšetkým sa dovŕšila pomalá obnova mesta, trvajúca niekoľko desaťročí po Satmárskom mieri, počas ktorej prežíval Prešov dynamický hospodársky rast. Zároveň sa už asi prejavili negatívne dôsledky prvého delenia Poľska,⁵⁷ a to najmä zníženie uhorského exportu. Vývoz rôznych remeselníckych výrobkov na pohraničné haličské a malopoľské trhy po ich pripojení k habsburskej monarchii nebol zrejme už taký zaujímavý a postupne poklesol jeho objem. Tieto teritória sa totiž stali súčasťou západnej časti monarchie a od Uhorska ich začalo oddeľovať dvojité colné pásmo, znevýhodňujúce uhorské remeselnícke výrobky. Pravdepodobne z toho dôvodu neklesol počet remesiel, zastúpených v meste, no väčšina cechov znížila stavy menej kvalifikovaných alebo nekvalifikovaných výrobcov, a to tovarišov a najmä učňov. Niektoré remeslá, zamerané v predchádzajúcom období na produkciu určenú na export, výrazne znížili počty výrobcov, ďalšie úplne zanikli, napr. bielenie plátna. Pokračujú-

⁵⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-11 Minutae, 1701 – 1783; Pamätná kniha, II, s. 97 – 100.

⁵⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12 Miscellanea, 1781 – 1783.

⁵⁷ Z roku 1772.

ca špecializácia poukazuje pritom na zvýšené potreby obyvateľov mesta a prenikanie nových prvkov do ich každodenného života.⁵⁸

Najpočetnejším remeslom v meste ostávali čižmári, zastúpení 94 výrobcami, medzi ktorými bolo 37 majstrov, 38 tovarišov a 19 učňov. Rovnaký počet osôb, 94 zamestnávali murári, reprezentovaní 11 majstrami, 65 tovarišmi a 18 učňami. Tretím najpočetnejším remeslom v Prešove bolo tkáčstvo, v ktorom pôsobilo 55 osôb, z nich 29 majstrov, 19 tovarišov a 7 učňov.⁵⁹ Za nimi nasledovali mäsiari, ktorí si udržali v podstate ten istý počet aj štruktúru ako v predchádzajúcom súpise. Spomedzi 44 prešovských mäsiarov bolo 21 majstrami, 17 tovarišmi a 6 učňami. Iba o dvoch menej remeselníkov, 42 zamestnávali uhorskí krajčíri, z nich 21 majstrov, 15 tovarišov a 6 učňov. Nemeckí obuvníci boli zastúpení 35 výrobcami, z tohto 21 majstrami, 8 tovarišmi a 6 učňami.⁶⁰

Viac ako dvadsať remeselníkov zamestnávalo ešte niekoľko ďalších prešovských odvetví. Podľa údajov súpisu bolo v meste 28 stolárov (10 majstrov, 12 tovarišov a 6 učňov), rovnako 28 tesárov (4 majstri, 20 tovarišov, 4 učni), 27 pivovarníkov (9 majstrov, 15 tovarišov, 3 učni), rovnako 27 nemeckých krajčírov (10 majstrov, 11 tovarišov, 6 učňov), 24 kožiarov (11 majstrov, 9 tovarišov, 4 učňov), 23 nemeckých klobučníkov (4 majstrov, 9 tovarišov, 10 učňov), 22 remenárov (10 majstrov, 7 tovarišov, 5 učňov) a takisto 22 debnárov (11 majstrov, 9 tovarišov, 2 učni).⁶¹

Do dvadsať remeselníkov zamestnávali kováči (18), zámočníci (18), kožušníci (18), uhorskí klobučníci (17), záhradníci (14), mlynári (14), povrazníci (14), hrnčiar (13), farbiari (13), felčiari (11) a medikováči (11). Desiati remeselníci pôsobili v cechu kolárov. Po 9 výrobcov zamestnávali garbiari, zlatníci a súkenníci, po 8 remeselníkov pôsobilo v cechoch hrebenárov a pekárov, 7 osôb zamestnávali sedlári, hodinári a mydlári a 6 lekárnici (lekárne 3 lekárnických majstrov). Po 5 remeselníkov pôsobilo v radoch perníkárov, klampiarov a maliarov, štyria výrobcovia boli v cechoch kníhviazačov a sklenárov a troch zamestnávali kominári, zvonolejáři, rukavičkári, prámkari, uhorskí klobučníci, prachári, dláždiči a tokári. Dva-ja remeselníci reprezentovali ihlárov, pozlatníkov, košíkárov, kamenárov

⁵⁸ Napr. pitie kávy.

⁵⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1781 – 1783, 352/1783.

⁶⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1781 – 1783, 352/1783.

⁶¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1781 – 1783, 352/1783.

a sochárov a jedným výrobcom (majstrom) boli zastúpení ostrohári, kaderníci, pražiči kávy, sitári, kefári, cinolejáři, tehliari a kníhtlačári.⁶²

Skladba remesiel a ich početnosť jasne ukazuje pretrvávajúce silné pozície tradičných výrobných odvetví masovej každodennej spotreby, najmä odevných (čižmári, krajčíři) a potravinárskych (mäsiari, pivovarníci). Takisto je však zrejmý výrazný vzostup vybraných stavebných odvetví (murári, tesári), čo môže poukazovať na stavebný ruch v meste. Najpočetnejšou kategóriou remeselníkov boli v tomto období majstri. Tí prevládali nielen v celkovom počte osôb, zamestnaných vo výrobe, no takisto v rámci jednotlivých remesiel. Zo 62 remeselníckych odvetví v Prešove v 43 prevyšoval počet majstrov stav tovarišov, v 14 remeslách prevládali tovariši nad majstrami a v piatich disponovali obidve kategórie rovnakým počtom.⁶³

V niekoľkých desaťročiach po Satmárskom mieri došlo k masívnemu, dynamickému rozvoju remeselnej výroby v Prešove. Do polovice storočia sa jej tak podarilo nielen nahradiť straty z prelomu storočí, prekonať hlbokú krízu a dosiahnuť úroveň z predchádzajúceho obdobia, no takisto podstatne zvýšiť objem remeselnej výroby a ďalej prehĺbiť jej špecializáciu. K odvetviám, existujúcim v predchádzajúcom storočí pribudli ďalšie, dovtedy v meste neznáme alebo neprevádzkované. Tento vzostupný vývin prežívala remeselná výroba približne do konca 70. rokov, keď, zrejme v dôsledku zmien v štruktúre zahraničného obchodu, došlo k čiastočnému zníženiu objemu produkcie v niektorých odvetviach a poklesu počtu nekvalifikovaných výrobcov. Zároveň však naďalej pokračovala diferenciácia remesiel.

Hlboký úpadok remeselnej výroby, dokumentovaný údajmi zo súpisu z r. 1715, bol odrazom krízy mesta na prelome storočí, z ktorej sa spamätávalo celé desaťročia. Bez jej prekonania nebolo mesto schopné splácať dlhy, regenerovať svoje hospodárstvo a plniť základné funkcie. Mestská rada vyvinula preto veľké úsilie v záujme nového naštartovania remeselnej výroby. Iste z tohto dôvodu sa rozhodla prijať do zväzku mesta každého slobodného človeka, darovať mu pozemok s domom a na obdobie šiestich rokov ho oslobodiť od daní a ďalších poplatkov. Nechala to potom vybubnovať na všetkých výročných trhoch v krajine.⁶⁴ Nepochybne aj tento krok

⁶² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1781 – 1783, 352/1783.

⁶³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-12, 1781 – 1783, 352/1783.

⁶⁴ ŠPIESZ, Anton. Mesto Prešov v rokoch 1681 – 1781. In *Nové obzory*. 15, 1973, s. 138.

prispel k rýchlej regenerácii remeselnej výroby v nasledujúcich desaťročiach, čo sa odrazilo na skladbe novoprijatých mešťanov.

Rýchly rozvoj remeselnej výroby a jej miesto v hospodárskom živote mesta veľmi dobre dokumentujú údaje o novoprijatých mešťanoch z prvých dvoch desaťročí po Satmárskom mieri. V rokoch 1711 – 1730 dostalo meštianske práva celkom 195 remeselníkov.⁶⁵ Z nich však iba 44, teda menej ako štvrtina, pochádzalo z radov domácich mešťanov. Najviac nových prešovských remeselníkov, 55 sa prisťahovalo zo zahraničia. Z týchto pritom 22 pochádzalo zo západnej časti monarchie a 35 z iných krajín, mimo hraníc habsburskej monarchie. Z ďalších habsburských dŕžav sa v Prešove usadilo po osem remeselníkov z Rakúskych krajín⁶⁶ a Sliezska, štyria z Moravy, a po jednom z Čiech a Sedmohradského kniežatstva. Medzi 35 remeselníkmi, pochádzajúcimi z ďalších krajín, dominovali majstri z nemeckých štátov (Pruska, Saska, Bavorska, Švábska, Franska, Brandenburska) v počte 18, pred trinástimi Poliakmi, troma Švédmi a jedným Francúzom (z Paríža).⁶⁷

Z majstrov domáceho pôvodu sa počtu Prešovčanov najviac približovali remeselníci, pochádzajúci z ďalších slobodných kráľovských miest v krajine. Z nich 22 sa prisťahovalo z okolitých piatich hornouhorských a trinásti z dolnouhorských slobodných kráľovských a kráľovských banských miest. Po šiestich pochádzali z Bardejova a Košíc, piati z Levoče, traja z Kežmarku a dvaja zo Sabinova. Podstatne menej osôb sa prisťahovalo z dolnouhorských miest: traja z Banskej Bystrice, po dvaja z Trnavy, Brezna a Kremnice a po jednom remeselníkovi z Prešporku a Modry.⁶⁸

Zo susedných stolíc sa najviac, až 22 remeselníkov prisťahovalo do Prešova zo Spiša, najmä z tamojších výsadných miest. Pritom až siedmi z nich prišli zo Starej Ľubovne, ktorá vtedy ostatne patrila k územiu, zálohovanému kedysi Poľsku. Ďalší piati noví mešťania pochádzali zo Spišskej Novej Vsi. Zo šarišského vidieka sa v Prešove usadili dvadsiati remeselníci. Spravidla všetci pochádzali zo zemepanských mestečiek, najmä zo Solivaru a Solnej Bane, Veľkého Šariša, Zborova, Lipian, Hanušoviec či Kapušian. Podstatne menej majstrov prišlo z početných zemepanských miest a mestečiek v susednej Zemplínskej stolici, iba sedem. Z nich piati

⁶⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2117: Matrika osôb prijatých do zväzku mesta 1673 – 1756.

⁶⁶ Viedeň, Dolné Rakúsko, Štajersko a Korutánsko.

⁶⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2117.

⁶⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2117.

pochádzali z Tálye, jeden zo Sátoraljaújhelyu a jeden z Humenného. Ešte menej, iba dvaja noví mešťania, sa prisťahovali z Abovskej stolice.⁶⁹ Tieto počty nepriamo poukazujú jednak na vysoký stupeň urbanizácie a vyspelosť remeselnej výroby na Spiši, jednak potom na rozsiahlu deštrukciu Zemplínskej a Abovskej stolice v predchádzajúcom období.⁷⁰

Z ďalších uhorských stolíc sa do Prešova v tomto období prisťahovalo iba 16 remeselníkov. Z týchto piati pochádzali z Trenčianskej, dvaja z Gemerskej, Hontianskej a Turčianskej a po jednom z Prešporskej, Zvolenskej, Liptovskej, Hevešskej a Oravskej stolice.⁷¹ V skutočnosti sa však v prvých dvoch desaťročiach po Satmárskom mieri prisťahovalo do Prešova podstatne viac remeselníkov, než uvádzaných 194, keďže v asi štvrtine záznamov v matrike novoprijatých mešťanov nie je uvedené zamestnanie.

Podrobnejšie a kompletnejšie údaje obsahujú záznamy z matriky novo-mešťanov v období po roku 1730. V roku 1730 – 1790 dostalo v Prešove meštianske práva celkom 940 remeselníkov.⁷² Najväčší počet z nich, 448 pritom tvorili osoby domáceho pôvodu, čo jasne poukazuje na úspešnú regeneráciu remeselnej výroby v predchádzajúcom období. Predstavovali tak skoro polovicu všetkých remeselníkov v radoch prešovských mešťanov.

Podstatne menej osôb, venujúcich sa remeselnej výrobe, sa v tom období do mesta prisťahovalo. Z nich najväčšiu skupinu predstavovali remeselníci, pochádzajúci zo Spiša, v počte 85 osôb, najmä z výsadných spišských miest. Najviac z nich, 19 pochádzalo zo Spišského Podhradia, 14 zo Starej Ľubovne, 10 zo Spišskej Novej Vsi, štyria zo Spišských Vlách a po traja z Popradu a Ľubice. Zo zemepanských mestečiek a niektorých väčších obcí na území Šarišskej stolice prišlo do mesta 53 remeselníkov. Zo Zemplínskej stolice sa prisťahovalo jedenásť osôb, najmä zo zemepanských miest. Dvaja pochádzali z Tálye, rovnako dvaja zo Stropkova a po jednom z Tokaja a Erdőbénye. Z Abovskej stolice pochádzalo desať remeselníkov, z nich dvaja z mestečka Gönc.⁷³

⁶⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2117.

⁷⁰ Zberným mestom pre Abovskú stolicu boli pritom Košice, ktoré skôr prekonali krízu a opäť sa dynamicky rozvíjali.

⁷¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2117.

⁷² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121: Matrika osôb prijatých do zväzku mesta, 1730 – 1810.

⁷³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

Z ostatných uhorských stolíc sa v tomto období prisťahovalo do Prešova 59 remeselníkov. Najviac z nich, 17 pochádzalo z Liptova, z nich až desať z Liptovského Svätého Mikuláša. Ďalších dvanásť remeselníkov sa prisťahovalo z Gemerskej stolice, pričom piati pochádzali z Rožňavy. Piatimi majstri prišli z Trenčianskej stolice, po štyria z Boršodskej, Biharskej a Zvolenskej stolice, po troja sa prisťahovali z Nitrianskej, Hontianskej a Novohradskej stolice (dvaja z Lučenca), dvaja z Turčianskej, Berežskej a Vašskej a po jednom z Užskej a Ostrihomskej stolice.⁷⁴

Zo zahraničia sa do Prešova v tomto období prisťahovalo 89 remeselníkov, z toho 40 zo západnej časti habsburskej monarchie, 12 zo Sliezska a 37 z ďalších európskych krajín. Z iných súčastí monarchie pochádzalo 15 osôb z rakúskych krajín⁷⁵ (z nich 6 z Viedne), 12 z Čiech (2 z Prahy) a 9 z Moravy. Zo Sliezska, ktoré bolo v priebehu tohto obdobia pripojené k Prusku, prišlo do mesta 12 remeselníkov. Z ďalších remeselníkov zahraničného pôvodu pochádzalo 26 z rôznych nemeckých štátov, štyria z Talianska, troja zo Švédska, dvaja zo Švajčiarska a po jednom z Francúzska a Osmanskej ríše (Macedónska).⁷⁶

Z okolitých, bývalých hornouhorských slobodných kráľovských miest, pochádzalo najviac, 31 remeselníkov z Bardejova, 24 z Levoče, 21 z Kežmarku, 15 zo Sabinova a 13 z Košíc. Z ďalších slobodných kráľovských a banských miest v krajine sa do Prešova prisťahovalo 43 remeselníkov. Z nich prišli siedmi z Prešporku, piati z Banskej Bystrice, štyria z Rábu a Kremnice, po troja zo Šopronu, Modry, Komárna, dvaja z Banskej Štiavnice, Brezna a Zvolena a po jednom z Pešti, Pezinka, Krupiny, Nagybánye, Pukanca, Skalice a Lubietovej.⁷⁷

Veľmi zaujímavý obraz poskytuje pritom takisto bližšia analýza majstrov niektorých vybraných remesiel. Jednoznačne najpočetnejším prešovským remeslom po celé 18. storočie bolo čižmárstvo. V rokoch 1730 – 1790 dostalo v Prešove meštianske práva 80 čižmárov. Z nich presne polovica, 40 pochádzalo už z radov domácich mešťanov. Druhú najväčšiu skupinu tvorili remeselníci, ktorí sa prisťahovali zo Spiša, z nich piati zo Spišského Podhradia a troja zo Spišskej Novej Vsi. Zo Zemplínskej stolice jeden majster pochádzal z Tálye. Ďalší prišli zo šarišského vidieka. Jed-

⁷⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

⁷⁵ Štajersko, Dolné Rakúsko, Horné Rakúsko, Passau.

⁷⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

⁷⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

notlivci sa prisťahovali aj zo vzdialenejších miest, a to dvaja z Liptovského Svätého Mikuláša, jeden z Hýb a takisto po jednom z Považskej Bystrice a Pukanca. Zaujímavé je, že ani jeden čižmár nepochádzal z iného slobodného kráľovského mesta.⁷⁸

Ďalším veľmi početným remeslom v meste bolo mäsiarstvo. V rokoch 1730 – 1790 sa prešovskými mešťanmi stalo 53 mešťanov a z nich drvivá väčšina, až 37 pochádzala z Prešova. Niekoľkí mäsiari prišli z hornouhorských slobodných kráľovských miest, jeden dokonca z Trenčianskej stolice a jednotlivci zo šarišského či spišského vidieka. Zaujímavé je, že siedmi mäsiarski majstri sa prisťahovali z neďalekých etnicky maďarských miest a mestečiek Zemplínskej, Abovskej, Gemerskej a Boršodskej stolice (Telkibánya, Rožňava, Gönc).⁷⁹

Majstri domáceho pôvodu mali výraznú prevahu takisto v ďalšom, tradične populárnom remesle, medzi kožušníkmi. Z 28 kožušníkov, ktorí dostali v r. 1730 – 1790 meštianske práva, bolo pätnásť Prešovčanov. Ďalších osem ich pochádzalo zo susedných slobodných kráľovských miest (4 z Bardejova, 3 z Levoče a 1 zo Sabinova). Popri niekoľkých kožušníkoch zo Spiša boli medzi nimi aj jednotliví majstri zo vzdialenejších miest: Liptovského Mikuláša, Pezinku a Komárna.⁸⁰

Podstatne pestrejšiu skladbu vykazovali pritom príslušníci ďalších dvoch početných remesiel bez dlhšej domácej tradície: tkáči a murári. Z 52 tkáčov, ktorí v r. 1730 – 1790 dostali prešovské mešťanstvo, pochádzalo najviac, až 15 z Poľska. Až po nich nasledovalo jedenásť Prešovčanov. Iba o málo menej, deväť majstrov tohto remesla sa prisťahovalo zo Starej Ľubovne, piati z Bardejova a štyria z Levoče. Niekoľkí tkáči pochádzali zo spišských miest a jeden zo Sliezska. Murárov dostalo v tomto období meštianske práva 35. Najviac z nich, 15 pochádzalo síce z radov domácich mešťanov, ďalší štrnásť sa však prisťahovali zo zahraničia. Z nich štyria prišli z Moravy, traja zo Sliezska, po dvaja z Čiech, Nemecka a Rakúska a jeden zo Štajerska.⁸¹

Ešte pestrejšiu skladbu majstrov mali menej početné, nové a zriedkavé remeslá. Zlatníctvo disponovalo dlhou tradíciou v meste a udržalo si ju

⁷⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121. To bolo akiste dané aj tým, že čižmárstvo patrilo medzi typické malomestské a vidiecke remeslá a malo teda zabezpečený dostatočný prísun nových majstrov z okolia.

⁷⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

⁸⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

⁸¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

po celé 18. storočie. Z trinástich zlatníkov, ktorí dostali v r. 1730 – 1790 meštianske práva, boli siedmi Prešovčania, dvaja pochádzali z Kežmarku, rovnako dvaja z Levoče, po jednom z Košíc a Spišského Podhradia. V sledovanom období dostalo prešovské meštianstvo päť rukavičkárov, z ktorých iba jeden bol domáceho pôvodu a ďalší sa prisťahovali z Liptovského Svätého Mikuláša, Švédska, Horného Rakúska a Saska. Z deviatich maliarov, ktorí v r. 1730 – 1790 dostali meštianske práva, pochádzali z Prešova dvaja, jeden sa prisťahoval z Brezna, ďalší z Levoče, Ugočskej stolice, Tekovskej stolice, Poľska, Moravy a dokonca i Viedne. Výrobcovia organov dostali meštianstvo štyria, z ktorých bol jeden Prešovčan, ďalší z Banskej Bystrice, Kremnice a Vondrišľa na Spiši. Zo štyroch puškárov pochádzal z Prešova jeden, dvaja prišli z Kežmarku a jeden z Čiech. Medzi ôsmimi mydlármi, prijatými v tomto období za prešovských mešťanov, boli dvaja Prešovčania, jeden pochádzal z Prešporku, ďalší z Abovskej stolice, Nitrianskej stolice, Moravy, Čiech a dokonca až z Macedónska vo vtedajšej Osmanskej ríši.⁸²

V niektorých remeslách po celých sledovaných šesť desaťročí nepôsobili majstri domáceho pôvodu. Takými boli napr. kominári, hodinári alebo niektoré nové, módné odvetvia. Zo štyroch kominárov, prijatých v tom období medzi prešovských mešťanov boli dvaja Taliani a dvaja Švajčiari. Zo siedmich hodinárov, ktorí v r. 1730 – 1790 dostali meštianske práva, pochádzali traja z nemeckých krajín (jeden z Augsburgu), ďalší z Košíc, Kremnice, Sliezska a Čiech (z Prahy). Cudzinci boli aj obidvaja kaviarnici, pôsobiaci v meste od r. 1711 do konca storočia, pritom jeden sa prisťahoval z Brašova a druhý z Prahy. Jediný miestny pančuchár, akiste vyrábajúci módné neskorobarokové pánske pančuchy, pochádzal zo Sliezska a takisto jediný cukrovinkár prišiel zasa zo Záhrebu.⁸³

Základným a viac-menej jediným organizačným rámcom, v ktorom počas celého 18. storočia existovala remeselná výroba, stále ostávali cechy. V období po Satmárskom mieri viacero cechov zaniklo alebo dočasne prestalo pôsobiť. Po svojom obnovení, podobne ako novozaložené cechy, dostali potom nové cechové štatúty. Celkovo prijalo v priebehu 18. storočia nové, resp. novo potvrdené štatúty sedem prešovských cechov.

V roku 1721 dostal svoje štatúty cech pramárov a výšivkárov. Tento cech zhotovoval ozdobné nite, šnúry, výšivky a ďalšie predmety z hodvábu.

⁸² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

⁸³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2121.

V čase vydania štatútov disponoval cech piatimi majstrami rôzneho pôvodu (s dvoma Prešovčanmi).⁸⁴ Garbiari, ktorí disponovali v meste niekoľko storočnou tradíciou, v roku 1729 prijali svoje nové štatúty a nechali si ich potvrdiť panovníkom Karolom III.⁸⁵ Rovnako už dlhší čas pôsobili v Prešove kordovaníci, vyrábajúci kordován, jemnú čiernu kožu na výrobu čižiem, patrili však k iným cechom v krajine. Práve preto si do mesta preniesli štatúty z iného mesta, z Kremnice. V roku 1738 im ich potvrdil richtár a mestská rada Kremnice.⁸⁶ Vlastné štatúty získali prešovskí kordovaníci od mestskej rady r. 1759 a o šesť rokov neskôr im ich potvrdila panovníčka Mária Terézia.⁸⁷ Podobne tunajší medovníkari patrili k celouhorskému cechu so sídlom v Prešporku, od ktorého sa spolu s medovníkarmi z Levoče a Kežmarku r. 1735 oddelili a nechali si panovníčkou Máriou Teréziou potvrdiť vlastné štatúty.⁸⁸ Nový cech vytvorili r. 1757 nemeckí klobučníci, potom ako dostali od Márie Terézie potvrdené svoje štatúty.⁸⁹ Krajčírsky cech disponoval vlastnými artikulmi už od stredoveku, no v roku 1754 si nechal mestskou radou schváliť nové štatúty.⁹⁰ V roku 1761 schválil prešovský richtár a rada nové artikuly miestnemu stolárskemu cechu.⁹¹

Samozrejme, v skutočnosti pôsobilo v priebehu 18. storočia v meste oveľa viac cechov. Minimálne k nim môžeme prirábať remeslá, zaznamenané v súpise z r. 1715: mäsiarov, čižmárov, debnárov, kožušníkov, kotlárov, zámočníkov, zlatníkov, kováčov, felčiarov, garbiarov, murárov, prachárov, remenárov, uhorských aj nemeckých gombikárov, nožiarov, maliarov, farbiarov, lekárníkov, pekárov, obuvníkov a azda aj kolárov, tokárov, tkáčov, hrebenárov, ihlárov a hrnčiarov.

Postavenie cechov v meste, ich pôsobenie v rámci mestského hospodárstva a vnútorný život v 18. storočí možno opäť ilustrovať na príklade jedného z najstarších a najväčších cechov v Prešove, mäsiarskeho cechu. V prvej polovici storočia, v desaťročiach po Satmárskom mieri boli mäsiari najväčším cechom v meste, združujúcim asi 9 % všetkých remeselníkov. Úpadok remeselnej výroby sa prejavil aj v mäsiarskom cechu, ktorý mal

⁸⁴ ŠPIESZ, *Remeslo*, s. 125.

⁸⁵ ŠPIESZ, *Remeslo*, s. 125.

⁸⁶ ŠPIESZ, *Remeslo*, s. 125.

⁸⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy mesta Prešova, Cech kordovanícky, 2, 3.

⁸⁸ ŠPIESZ, *Remeslo*, s. 125.

⁸⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy mesta Prešova, Cech klobučnícky, 1.

⁹⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy mesta Prešova, Cech krajčírsky, 2.

⁹¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy mesta Prešova, Cech stolársky, 1.

v roku 1721 iba šiestich tovarišov. Avšak už do konca 20. rokov stúpol ich počet na trinásť a do konca storočia sa ustálil na desiatich, resp. jedenástich.⁹² Učeň bol v cechu každý rok v priemere iba jeden, pričom iba výnimočne stúpol ich počet na štyroch, no v niektorých rokoch nemali mäsiari žiadneho učňa.⁹³ Počet majstrov do polovice 30. rokov (1733) vzrástol prechodne na 27, do konca desaťročia v zmysle nových cechových artikúl klesol na 24 a v 40. rokoch sa ustálil na 19 – 20.⁹⁴

Majstri cechu sa delili na starých a mladých (junge Meister), pričom starí disponovali rozsiahlejšími výsadami a mladí platili rôzne vyššie poplatky. Na čele cechu stál cechmajster, s titulom „otec cechu“ (Zechvater), dvaja prísediaci (Beisetzer) a dvaja vedúci majstri (Führmeister). Vo vedení cechu sa majstri striedali veľmi nepravidelne. Od začiatku storočia bol približne dvadsať rokov cechmajstrom Ján Pretschner a v jeho druhej polovici sa v tomto úrade v pomerne krátkych intervaloch vystriedali Martin Pretschner, Karol Mauksch, Juraj Oberspach a Ján Malko.⁹⁵ Voľby cechových funkcionárov sa konali buď na konci roka alebo začiatkom januára nasledujúceho roku. Riadne zasadnutia cechu prebiehali pravidelne raz za štvrtrok.

Počet tovarišov bol podstatne nižší ako počet majstrov a do polovice storočia spravidla nepresiahol jedenásť. Disponovali vlastnou organizáciou s názvom „Ctihodné mäsiarske bratstvo“ (Ehrbahre Fleischhacker Bruderschaft, od r. 1744). Malo vlastnú pokladnicu, ktorú naplňali samotní tovariši rôznymi poplatkami, pokutami a inými čiastkami, niekedy s príspením majstrov.⁹⁶

Celý cech mal pritom po celé sledované obdobie iba minimálny počet učňov, z veľkej časti synov miestnych majstrov. Tí boli, ostatne, zvyhodňovaní pri prijímaní do učenia, čo bolo zakotvené aj v nových artikuloch. Takisto platili nižšie poplatky a vzťahovala sa na nich menej komplikovaná procedúra pri povyšovaní za majstrov.⁹⁷

⁹² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy mesta Prešova, Cech mäsiarsky, 52, 8.

⁹³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 52, 8.

⁹⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9: Kniha záznamov z predstavenstva cechu, príjmy a výdavky cechu 1712 – 1832.

⁹⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9.

⁹⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 8.

⁹⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 6: Nedatované artikuly mäsiarskeho cechu z prvej polovice 18. storočia.

Cech disponoval pomerne nízkymi príjmami, ktoré najmä v prvých dvoch desaťročiach spravidla stačili iba na krytie najnutnejších výdavkov. Do 30. rokov sa príjmy cechu pohybovali od 140 do 248 zlatých, pričom však sumu 200 zlatých prekračovali iba veľmi vzácne a výnimočne dosiahli hranicu 500 zlatých, a to len vďaka veľkým objednávkam a jednorazovým platbám. V nasledujúcich dvoch desaťročiach, až do polovice storočia, predstavovali ročné príjmy cechu čiastky od 190 do 529 zlatých, spravidla však nepresiahli 300 zlatých. Zároveň však stúpali výdavky cechu. Najväčšie príjmy cechu plynuli zo spoločného predaja mäsa, poplatkov majstrov, mladých majstrov, učňov a tovarišov, z prenájmu predmestského bitútku a iných cechových zariadení. Najväčšiu časť výdavkov tvorili dane a rôzne poplatky mestu, za prenájom bitútku, pasienkov a skliepkov, za materiál na majstrovské kusy, príp. za rôzne výrobky, menšie čiastky boli vynaložené na víno, pivo, pohostenie a vôbec útratu majstrov na cechových schôdzach, ako aj na mzdu a odev pastiera. Rôzne čiastky predstavovali sumy, určené na úplatky, pozornosti a dary mestským, stoličným a štátnym úradníkom, ako aj sumy, použité na charitatívne účely pre vdovy, chudobných tovarišov alebo na pohreby členov cechu. V rokoch s nízkymi príjmami sa museli majstri na najnevyhnutnejšie výdavky, najmä na nájom bitútku a lúk, zložiť, spravidla rôznymi čiastkami v závislosti od svojich ziskov.⁹⁸ V cechovej truhlici opatrovali majstri po celú prvú polovicu storočia jeden strieborný pohár, dve cínové fľaše, štyri cínové kanvice, dve cínové misy, jeden medený pekáč, jeden ražeň, šesť veľkých závaží, dvoje váhy a tri rubáše (z nich jeden starý).⁹⁹

Ďalšie cenné informácie o vnútrocechovom živote nielen mäsiarskeho cechu, poskytujú nové, nedatované artikuly cechu z 30. rokov 18. storočia. Výučná doba v mäsiarskom cechu trvala vtedy štyri roky a každý učeň musel pri prijatí aj prepustení odovzdať tri uhorské zlaté, štyri libry vosku a dve pinty vína. Nasledovala vandrovka, ktorá pre majstrovských synov trvala dva roky a pre ďalších vyučených mäsiarov tri roky. Až po absolvovaní vandrovky a prijatí do radov prešovských mešťanov sa mohol tovariš stať majstrom cechu. Musel pritom predložiť doklady o vyučení a vandrovke, ako aj tzv. majstrovský kus. Tento majstrovský kus spočíval v správnom zabíí a spracovaní jedného vola a jedného bieleho prasaťa. V prípade priaznivého posúdenia jeho diela musel nový majster zaplatiť

⁹⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9: Kniha záznamov z predstavenstva cechu, príjmy a výdavky cechu 1712 – 1832.

⁹⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9.

celému cechu obed a víno. Syn majstra mal pritom povinnosť darovať cechu 40 pínt vína, cudzí tovariš celý sud alebo 160 holb. Ďalšou komplikáciou pre cudzích nových majstrov bola povinnosť oženiť sa s vdovou alebo dcérou majstra, patriaceho do cechu. Po roku musel každý kandidát zaplatiť ďalšiu, bližšie neurčenú sumu a ak sa prisťahoval z iného cechu, tak aj predložiť doklady o počestnom pôvode, vyučení a majstrovskom kuse. Až po tom a po získaní cechového oprávnenia sa mohol stať riadnym majstrom cechu. Pri svojom podnikaní v meste musel postupovať poctivo, používať správnu váhu a správať sa zbožne. V opačnom prípade mal byť prísne potrestaný.¹⁰⁰

Prešovskí mäsiarski majstri predávali na trhu mäso, pochádzajúce tak z vlastného dobytku z volského stáda, chovaného na pasienkoch na Cemjate, ako aj nakupovaného od okolitých zemanov. Mali však prísne zakázané kupovať dobytok od vojenských mäsiarov a markytánov, ktorí vážne poškodzovali záujmy cechu. Cechu škodili takisto sedliaci, ktorí prichádzali do mesta a ponúkali mäso na trhoch, v domoch mešťanov, špitáli a väznici, čo bolo prísne zakázané. Cech mal právo týchto sedliakov spisovať a nahlásiť úradom, ak by ich počet prekročil 20. Jedinú konkurenciu mäsiarskeho cechu predstavovali košickí mäsiari, ktorí mali právo od dňa sv. Alžbety do dňa sv. Sebastiana predávať v meste čerstvé bravčové mäso. Z artikulo, ako aj iných prameňov je zrejmé, že mäsiarsky cech predával najmä hovädzie mäso, čo bolo obvyklé aj v iných mestách, resp. krajinách v tomto období. V celom cechu mala vládnuť prísna disciplína, kontrolovaná funkcionármi. V záujme udržania životnej úrovne majstrov nesmel ich počet presiahnuť 24. Je zaujímavé, že v artikuloch nie je žiadna zmienka o cirkevných sviatkoch, starostlivosti o oltár vo farskom kostole či účasti na procesiách.¹⁰¹ Zrejme z toho dôvodu, že po celé 18. storočie tvorili väčšinu majstrov cechu evanjelici.

V druhej polovici storočia sa zlepšila štruktúra príjmov a výdavkov cechu. Podstatne vzrástli príjmy, ktoré sa pohybovali od 588 do 793 zlatých. Pritom príjmy spravidla vždy prevyšovali výdavky cechu. Skladba príjmov a výdavkov sa však zmenila iba minimálne, pričom podstatne vyššie čiastky museli členovia cechu odvádzať vojenským veliteľom, stoličnej aj mestskej vrchnosti. Takisto sa zvýšili sumy, minuté majstrami za stravu a pi-

¹⁰⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 6.

¹⁰¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 6

tie v miestnych hostincoch.¹⁰² Isté zmeny nastali v druhej polovici storočia v štruktúre a fungovaní cechovej samosprávy. Na čele cechu stál naďalej cechmajster (Cechvater, zriedka Cechmeister), volený spravidla na jeden rok, niekedy na dlhšie obdobie. Úrad cechmajstra v tomto období vykonávali: Ján Malko, Juraj Oberspach, Samuel Steller, Samuel Pretschner, Matej Šebo, Martin Moratoris, Daniel Tanschmidt, Daniel Moratoris a Juraj Urban. Ďalšími funkciami cechu boli dvaja prísediaci, dvaja vedúci majstri a dvaja tribúni (Formund, Formind), starší tovariš a niekedy aj starší prísediaci. Počet členov cechu bol pomerne stabilný, s asi dvadsiatimi majstrami a polovicou tovarišov z tohto počtu.¹⁰³

Aj v druhej polovici storočia cech predával prevažne hovädzie mäso, ktoré pochádzalo tak od okolitých zemanov, ako aj z vlastného stáda, paseného na prenajatých pasienkoch na Cemjate. Mäso predávali v sklípkoch a obchodoch na námestí. Veľkou konkurenciou pre cech ostávali sedliaci, ponúkajúci počas týždenných trhov mäso z celej škály zvierat. Významným problémom sa ukázal byť vysoký počet majstrov cechu, spôsobujúci pokles ich príjmov a životnej úrovne, v dôsledku čoho si nie všetci majstri mohli dovoliť vlastný dom. Záujmy cechu sa dostávali do konfliktu s magistrátom, ktorý žiadal vyšší nájom za sklípky a obchody aj za pasienky na Cemjate. Dokonca prestal zadarmo poskytovať sviečky mäsiarskym vdovám, na čo mali právo od stredoveku. Z týchto dôvodov sa r. 1769 dokonca obrátil so sťažnosťou na mesto na Miestodržiteľskú radu.¹⁰⁴

Detailnejší pohľad na vývin mäsiarskeho cechu a jeho vnútorný život v priebehu 18. storočia poskytuje plastický obraz nielen o stave a rozvoji tohto remesla, no takisto s mnohými paralelami pre viaceré ďalšie cechy, ktoré museli zápasíť s rovnakými ťažkosťami a riadili sa identickými alebo veľmi podobnými pravidlami a zvykmi.

V priebehu celého storočia, najmä v súvislosti s obnovou, výstavbou, prestavbami a údržbou mestských budov a hospodárskych objektov viaceroremeselníkov zamestnávalo mesto. V roku 1739 vyplatilo mesto sumu 495 zlatých 50 grajciarov pre rôznych remeselníkov: kováča, hrnčiarov, stolárov, povrazníkov, kolárovi, sklenárom, murára, remenára, kaviarnika,

¹⁰² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9.

¹⁰³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 9.

¹⁰⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Cechy, Cech mäsiarsky, 54, 11: Rôzne listiny, týkajúce sa cechových záležitostí.

medikováča, zámočníka a debnára. Najviac, asi štvrtinu tejto sumy predstavovali pritom výdavky na zaplatenie práce dvoch kováčov.¹⁰⁵

V závere storočia, r. 1786 vynakladalo už mesto na práce rozličných remeselníkov podstatne vyššiu sumu, až 4 087 zlatých 56 grajciarov. Medzi týmito remeselníkmi boli: kováči, knihári, zámočníci, zvonolejár, debnár, hrnčiari, remenár, kamenár, mydlár, stolári, architekt, murár, kolár, sedlár, sklenári, hodinár, klobočník, tesár, obuvník a klampiar. Pritom až takmer polovicu z výdavkov na remeselníkov, 1818 zlatých 64 grajciarov, vynaložilo mesto na murárske práce a ďalšie, pomerne vysoké čiastky, 451 zlatých 32 grajciarov, resp. 489 zlatých 19 grajciarov, pre zámočníka a architekta.¹⁰⁶

Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, v 18. storočí, v čase hlbkej krízy mesta aj po jej prekonaní, predstavovalo cechové remeslo najdôležitejšiu časť mestského hospodárstva a najvýznamnejšiu ekonomickú aktivitu obyvateľstva. Okrem toho, že poskytovalo obživu najväčšiemu počtu obyvateľov, tvorilo aj najväčší podiel ich celkových príjmov a hlavnú hospodársku charakteristiku mesta. Remeselná výroba sa dokázala pomerne rýchlo spamätať zo značných strát, v priebehu dvoch – troch desaťročí nahradiť škody z prelomu storočí a v druhej polovici storočia nielen dosiahnuť, ale aj prevýšiť stav z predchádzajúceho storočia. Do konca 70. rokov (v porovnaní s obdobím najväčšieho hospodárskeho rozmachu mesta v polovici predchádzajúceho storočia) vzrástol počet odvetví remeselnej výroby aj cechov a asi o 20 % a stúpol takisto počet remeselníckych dielní, pôsobiacich v meste.

¹⁰⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 84: Hlavná účtovná kniha, 1739.

¹⁰⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 251: Hlavná účtovná kniha, 1786 – 87.

U NÁS MÁLO ZNÁMA HELENA ZRÍNSKA. NIEKOĽKO POZNÁMOK K ŽIVOTU A VÝZNAMU OSOBNOSTI¹

Annamária KÓNYOVÁ

KÓNYOVÁ, Annamária. Helena Zrínska, little known in our country. A few notes on the life and significance of the personality. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 36 – 45.

The 17th century was a very turbulent period in the history of Hungarian kingdom, but it was during this period that many interesting female personalities emerged. Many women had to learn to take care of their property, economy, and family, and they devoted themselves to charitable activities, charity, and support for the church. Some women became famous for their beauty or bravery. In addition to these positive examples, there were also women who became known for their cruelty to their subjects and their violent enforcement of recatholization. One of the better known, but still little known female personalities was Helena Zrínska. She came from an ancient and no less important Croatian family, which gave Hungarian politics many personalities in various state functions, but especially courageous defenders of Christian Europe against the pagan Ottomans. Apparently, the family's famous past predestined her for the same bravery. She first became the wife of Francis I Rákóczi, and later married the much younger Imre Thököly. She became widely known for her beauty and heroic defense of Mukachevo Castle. After the defeat of the uprising, she went with her husband into Ottoman exile, where she died in 1703. Despite her origins, she had a difficult life. The aim of this study is to shed light on her interesting life.

Key words: Helena Zrínska, 17th Century, women, history, exile.

„*Dejiny píšu víťazi*,“ je známy výrok nemeckého esejistu, prekladateľa a prozaika Waltera Benjamína, ktorý by sme mohli ďalej rozvinúť v zmysle, že dejiny píšu (písali) hlavne muži. Samozrejme, nemôžeme túto myšlienku absolutizovať, ale ani relativizovať a v objektívom ponímaní je jasné, že historická pamäť pozná neporovnateľne viac mužských historických postáv, ako ženských, čo je výsledkom objektívnych skutočností daných historickým vývinom od determinácie spoločenských a rodových rolí a úloh, nerovnakého prístupu k vzdelaniu, a ďalšími faktormi. Napriek tomu, v každom historickom období boli ženy, ktoré sa vyznamenali svojou udatnosťou, krásou, nebojácnosťou, rozhladenosťou, či autoritou. Nebolo

¹ Štúdia je výsledkom riešenia projektu VEGA 1/0669/24 17. storočie – „storočie mierov“.

to ináč ani v minulosti v Uhorsku resp. na Slovensku. Už z obdobia stredoveku sú známe niektoré svätice, manželky kráľov, liečiteľky, ale akoby z obdobia 17. storočia sa počet žien zapísaných do histórie výrazne zvýšil. Príčiny tohto javu môžeme vidieť v množstve celospoločenských udalostí majúcich dosah aj na zmeny postavenia žien v uhorskej spoločnosti. Búrliivé 17. storočie bolo obdobím opakujúcich sa protihabsburských povstaní a osmanských vojen, ktoré mužov rôzneho postavenia odvádzali od svojich rodín a povolání a ich úlohy po nich museli preberať ich manželky. Museli sa naučiť viesť hospodárstvo, spravovať svoje panstvá a zveľaďovať majetky, ale zvládnuť aj starostlivosť o svoje deti, príbuzenstvo. Okrem hospodárskej činnosti sa rozšírila v ranom novoveku ich kultúrna a charitatívna činnosť. Vďaka reformácii sa stali najmä šľachtické ženy, ale aj bohatšie meštianky podporovateľkami škôl, vydávania publikácií, zakladateľkami tlačiarň, donátorkami študentov a vzdelancov. Mnohé sa venovali liečiteľstvu, pestovaniu bylín, kvetov, či exotických drevín, alebo rozvíjali vlastné umelecké vlohy písaním prvých literárnych, či poetických diel. Iné sa vyznamenali svojou udatnosťou, kedy neváhali využiť svoje prostriedky, kontakty a um na záchranu svojich manželov či majetkov. Nie všetky známe ženské predstaviteľky sa vyznamenali len v pozitívnom význame, pretože boli medzi nimi aj také, ktoré sa do historickej pamäte zapísali svojou krutosťou počas rekatolizácie, alebo voči svojim poddaným. Dôvody ich poznania však sú často oveľa prozaickejšie, bola to ich krása, či prelietavosť, márnotravný život. Nakoniec, ako sa to ukazuje, príkladov zo 17. storočia je skutočne dosť, či už ide o chronicky známe, v ďalších prípadoch, o oveľa menej exponované postavy.

K známejším, ale predsa len málo poznaným postavám našich dejín a „ženskej histórie“ je Helena Zrínska, ktorá do všeobecného povedomia svojej doby, ale aj neskoršej historiografie vstúpila najmä svojou hrdinskou obranou Mukačevského hradu pre cisárskymi vojskami v rokoch 1683 – 1685. Vďaka tomuto svojmu počinu si vyslúžila označenie „*najodvážnejšia žena Európy*“, ale okrem udatnosti, ktorou sa preukázala, sa o nej hovorilo i v súvislosti s jej krásou. Cieľom štúdie je v krátkosti priblížiť a pripomenúť túto výnimočnú ženskú osobnosť dejín konca 17. storočia.

Helena Zrínska pochádzala zo starobylého a nie menej významného chorvátskeho rodu, ktorý dal uhorskej politike mnoho osobností v rôznych štátnických funkciách, ale najmä odvážnych obrancov kresťanskej

Európy pred pohanskými Osmanmi.² Medzi jej predkami bol hrdinský obranca Szigetváru Mikuláš Zrínsky (1508 – 1566), ako aj slávny turkobijec, politik a básnik zo 17. storočia Mikuláš Zrínsky (1620 – 1664). Bol bratom Heleninho otca Petra Zrínskeho (1621 – 1671), neskoršieho chorvátskeho bána a taktiež účastníka viacerých protiosmanských bitiek.³ Jej matka Katarína pochádzala z bohatého a vplyvného chorvátskeho rodu Frangepánovcov. Významné rodiny, ohromné majetkové bohatstvo, slávna minulosť predkov, ale aj mnohé tragédie, ktorými si Helena Zrínska prešla ju predurčili na to, aby sa z nej stala silná a nezávislá osobnosť.

Presný dátum, dokonca ani rok narodenia Heleny Zrínskej nie je doteraz známy a historici ešte stále vedú spory o jej skutočnom veku. Jedínym relevantným údajom je rok jej úmrtia 1703 na jej náhrobku, kedy mala údajne šesťdesiat rokov, teda podľa toho sa mala narodiť v roku 1643. Otázka jej veku bola hlavne riešená v súvislosti s jej druhým manželom Imrichom Thökölym, ktorý bol od nej podstatne mladší, avšak naďalej je neisté, či to bolo o osem, alebo dokonca o štrnásť rokov.⁴

Pomerne málo sa vie o jej mladosti, isté je, že vyrastala na rodinnom majetku v chorvátskom Ozalji a vzhľadom k svojmu postaveniu dostala primerané vzdelanie, ovládala niekoľko jazykov, ale zároveň bola zdatná aj v praktických aktivitách, akými boli jazda na koni, sokoliarstvo, starostlivosť o záhradu, hra na hudobnom nástroji, či ďalšie domáce práce. V súlade s požiadavkami doby bola pripravovaná na svoje rodinné, ale aj hospodárske povinnosti súvisiace so správou rodinných a majetkových záležitostí v čase neprítomnosti manžela. Heleniným prvým manželom sa stal František Rákóczi. Ako už bolo vyššie uvedené, svadba bola výsledkom dohody oboch rodín a bola skôr politickou záležitosťou, než výsledkom hlbších citov. Helena sa s prvým manželom zoznámila na dohovorenom stretnutí v roku 1665 v kúpeľoch v Trenčianskych Tepliciach a zakrátko,

² Prvý ucelený životopis napísal HORVÁTH, Mihály. *Zrínyi Ilona* életrajza. Pest 1869. Najnovšiu prácu o Helene Zrínskej v maďarsko-tureckom jazyku napísala R.Várkonyi Ágnes: VÁRKONYI, Ágnes. *Zrínyi Ilona „Európa legbátrabb asszonya“*. Budapest : Magyar-Török Baráti Társaság, 2008. Kratší životopis je uverejnený v práci FALVAI, Róbert. *Erdélyi híres nagyaasszonyai II*. Budapest : Duna International, 2005.

³ Bližšie o Zrínskych VÁRKONYI, Ágnes. *Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*. Budapest : Argumentum, 2010; HAUSNER, Gábor ed. *Zrínyi Album*. Budapest : Zrínyi Kiadó, 2017.

⁴ Imrich Thököly sa narodil 25. septembra 1657. Bližšie napr. KÓNYA, Peter. *Imrich Thököly a jeho povstanie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021, s. 19.

v marci nasledujúceho roku nasledovala honosná svadba za prítomnosti domácej i zahraničnej elity na Makovickom panstve (na hrade Zborov) Rákócziovcov. Po nej mladý pár odišiel do Blatného Potoka, ktoré si zvolil za svoje sídlo. Vyhliadky na šťastný rodinný život mladého páru prerušila smrť ich prvorodeného syna niekoľko dní po pôrode v roku 1667, ale aj udalosti Wesselényiho sprisahania o niekoľko rokov nato. Helenu Zrínsku odhalenie a potlačenie pripravovaného odboja voči panovníkovi a následne potrestanie do neho zapojených účastníkov, medzi ktorými bol otec a manžel Heleny Zrínskej zasiahlo zvlášť tragicky. Helenin otec Peter Zrínsky bol s ďalšími troma účastníkmi sprisahania v roku 1671 popravený. Obrovský majetok Zrínskych prepadol komore, Helenina matka Katarína prišla o rozum a čoskoro zomrela, jej sestru zatvorili do kláštora. Heleninho manžela Františka sa podarilo oslobodiť z väzenia len vďaka obrovskej sume peňazí (400-tisíc zlatých) zaplatenej viedenskému dvoru a za príslub vpustenia cisárskych vojsk na vlastné majetky a pokračovanie v rekatolizácii obyvateľstva.⁵ Je preto pochopiteľné, že tieto tragické udalosti výrazne poznamenali vzťah Heleny Zrínskej k viedenskému dvoru a Habsburgovcom.

V roku 1672 sa manželom narodila dcéra Juliana a o štyri roky potom syn František.⁶ Avšak krátko po jeho narodení František I. Rákóczi ochorel a 8. júna 1676 nečakane zomrel. Helena Zrínska ostala sama s dvoma malými deťmi, prišla o majetkové zázemia, spoločenské postavenie, no a v rodinnom kruhu mala veľmi negatívne vzťahy so svojou svokrou Žofiou Báthoryovou. Napriek všetkému sa jej podarilo dosiahnuť, že jej syna Františka zvolili stavy na post župana Šarišskej stolice, pričom v čase jeho neplnoletosti ho sama zastupovala. V roku 1678 sa prvýkrát stretla s vtedy 21-ročným Imrichom Thökölym. Ten v tom čase žil v sedmohradskom exile a stal sa jedným z vodcov formujúceho sa kuruckého hnutia. Pravdepodobne aj toto prvé stretnutie sa uskutočnilo z dôvodu získania aj Heleninej podpory v boji proti leopoldovskému absolutizmu. Vtedajšia

⁵ Za asistencie cisárskych vojsk i vlastných vojakov rozpútala Žofia Báthoryová a jej syn František na svojich majetkoch tvrdú rekatolicáciu, ktorá sa ešte viac umocnila po smrti jej jediného syna. Kvôli neprimerane tvrdým trestom sa dokonca dostala do konfliktu aj so svojou katolíckou nevestou Helenou. Napr. rekatolizácia v Kráľovskom Chlmcí KÓNYA, Peter. Kráľovský Chlmec – príklad neúspešnej rekatolizácie. In *Historia Ecclesiastica: časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. 2014, roč. 5, č. 1 s. 44 – 59.

⁶ VÁKONYI, Ágnes. *A fejedelem gyermekora. (1676-1688)*. Budapest : Magyar könyvklub, 1989. s. 30 – 32.

spoločenská mienka, ale aj súčasná historiografia vysvetľovala ich manželstvo uzavreté v roku 1682 z rôznych pohľadov. Niektorí v tom videli iba politické a pragmatické spájanie dvoch ľudí, ktorých spájal spoločný záujem pomstiť sa Leopoldovi I. za jeho krutovládu a osobné rodinné tragédie. Rovnako často sa objavovalo vysvetlenie, že z Thökölyho strany išlo najmä o záujem o Helenin majetok, hoci je pravda, že objektívne (aj v pokročilejšom veku) bola vo svojej dobe pokladaná za jednu z najkrajších žien krajiny. Mnohí historici sa zase zhodujú v názore, že v prípade Imricha a Heleny, napriek veľkému vekovému rozdielu išlo o úprimné sympatie a skutočnú lásku (najmä zo strany Heleny), nakoľko po porážke povstania bola ochotná Thökölyho nasledovať aj do ďalekého osmanského exilu, prísť o svojej deti, ale aj možnosť prípadnej rehabilitácie a návratu spoločenského postavenia. Samozrejme, druhé manželstvo Heleny Zrínskej ešte viac naštrbilo vzťahy s bývalou svokrou Žofiou Báthoryovou, čo jasne vyplýva z ich vzájomnej korešpondencie.⁷ K Thökölymu mal negatívny vzťah aj mladý František Rákóczi, hoci osobných kontaktov bolo medzi nimi málo.⁸

Nech už boli pohnútky na uzavretie manželstva akékoľvek určite nešlo o typické manželstvo, ale o zaujímavý a prepletený životný príbeh dvoch ľudí, ktorí rovnako zažili veľa vzostupov i pádov. Už v nasledujúcom roku, teda v roku 1683 nastal rozhodujúci obrat v Thökölyho povstaní. Neúspešné obliehanie Viedne osmanskou armádou, pri ktorom mal so svojimi vojskom pomáhať aj Thököly, sa skončilo vojenskou porážkou a bolo začiatkom oslobodzovania Uhorska spod osmanskej nadvlády. Helena Zrínska sa v turbulentnej situácii uchýlila na hrad v Mukačeve, kde sa opevnila a nasledujúce roky ho hrdinsky bránila pred dobytím cisárskymi vojskami. Práve vďaka tomuto odvážnemu postoju si Helena vyslúžila uznanie a obdiv celej Európy. Veľmi často sa o nej zmieňovali zahraničné

⁷ Žofia Báthoryová 3. februára 1680 písala svojej neveste list, kde ju obviňovala, že chce svoju vtedy osemročnú dcéru vydať za Imricha Thökölyho, reagovala tak na správy o návštevách Thökölyho. O niekoľko týždňov Helena Zrínska odpovedala na list v duchu, že tieto podozrenia sú nezmyselné a že Thökölyho prijala na svojom dvore rovnako ako by prijala každého čestného muža. Listy boli zverejnené Kolomanom Thalym pod pseudonymom Bujdosó Valentinus v časopise *Századok* 1873, s. 72, 216.

⁸ Františkov otčím bol buď na bojovom poli, resp. následne v exile. Pravdepodobne averzia voči nemu sa skôr spájala s dôsledkami ním vedeného hnutia pre rákóciovských potomkov. Teda odlúčenie od matky, strata postavenia, a zo psychologického hľadiska mohla zohrať svoju úlohu aj skutočnosť, že Helena si „radšej“ vybrala manželstvo a život v exile, pred svojimi deťmi.

noviny či už vo Francúzsku, Anglicku alebo Nizozemsku a spomínali ju ako udatnú bojovníčku, najodvážnejšiu ženu a pod.⁹ Samozrejme, Helena Zrínska podnikala aj diplomatické kroky smerom k francúzskemu i poľskému kráľovskému dvoru, aby jej pomohli finančne, vojensky, ale aj diplomaticky. Spoliehala sa hlavne na pomoc Ľudovíta XIV., ktorého pomoc mala prísť prostredníctvom Poľska. Jej poslovia Daniel Absolon, Michal Nagy Lesenyei a Martin Izdenczy niesli správy od nej o situácii v Uhorsku, ale aj o svojom postavení a ťažkostiach, s ktorými sa musela dennodenne vysporiadať. V roku 1687 poslala francúzskemu markízovi Béthunemu rozsiahle memoáre, aby ich tlmočil francúzskemu kráľovi.¹⁰ Helene Zrínskej bolo zrejmé, že nebude môcť hrad donekonečna brániť, nebola ochotná pristúpiť na kapituláciu, ale s habsburským dvorom bola ochotná rokovať o podmienkach vydania hradu.

Nakoniec bola dohoda o podmienkach vydania hradu podpísaná Leopoldom I. 15. januára 1688. Na základe nej sa podarilo Helene Zrínskej dosiahnuť, aby vojaci a civilné obyvateľstvo hradu dostalo amnestiu, mohli hrad opustiť so svojim majetkom a získali späť svoje pôvodné majetky. Ona aj so svojimi deťmi sa mala presťahovať do Viedne, kde mala dostať ubytovanie vhodné jej postavenia a mohla tam žiť s deťmi, avšak mala zakázané mesto opustiť. Išlo o akési nadštandardné domáce väzenie. Jej deťom mali byť prinavrátené Rákóczióvske majetky s výnimkou Mukačevského hradu a Szentmiklósszkeho panstva, ktoré pripadli Korune. Všetky ich majetky mali byť do ich plnoletosti spravované taktiež Korunou. Aj Helene Zrínskej sa mali vrátiť majetky po jej prvom manželovi Františkovi Rákóczim. Údajne zvlášť bolestivo zasiahol Helenu Zrínsku 4. bod dohody, kde prišla o majetky a tituly svojho druhého manžela Imricha Thökölyho, ale hlavne to, že bol úradne vyhlásený za mŕtveho.

Viedenská realita však bola iná. Po príchode bola Helena so svojou dcérou Julianou ubytovaná v kláštore uršuliniek, avšak jej syn František bol poslaný na štúdiá do jezuitského gymnázia v Jindřichovom Hradci. Napriek nepriaznivej a hlavne nejstej situácii vo Viedni si dokázala Helena Zrínska uchovať rozvážnosť a nevzdávala sa v snahe zlepšiť svoju momentálnu situáciu. Naďalej sledovala vývin medzinárodnej politickej i vojens-

⁹ VÁRKONYI, Ágnes. *Zrínyi Ilona „Európa legbátrabb asszonya”*. Budapest : Magyar-Török Baráti Társaság, 2008, s. 194

¹⁰ VÁRKONYI, Ágnes. *Zrínyi Ilona...*, s. 188 – 190

kej situácie v Európe a pokúšala sa nadviazať kontakty s ľuďmi, ktorí jej mohli pomôcť.¹¹

Možnosť na zvrat v jej viedenskom domácom väzení priniesol vývin udalostí na Balkáne. Osmanská ríša podnikla v roku 1690 protiútok a podarilo sa jej dobyť pevnosti Vidin a Ništ a zároveň jej manžel Imrich Thököly, ktorého sedmohradské stavy zvolili po Michalovi Apafym za sedmohradské knieža so zvyškom svojho vojska a priaznivcov v Sedmohradsku vyhral 21. augusta 1690 bitku nad cisárskymi vojskami pri Zernyesti (Zernesti RO). Okrem víťazstva sa Thökölymu podarilo zajať dvoch vysoko postavených cisárskych veliteľov,¹² ktorých potom vymenil za slobodu svojej manželky. Rokovania o výmene zajatcov neboli jednoduché a trvalo prakticky do konca roka 1690, kým sa osmanská a cisárska strana dohodli. Spočiatku si ani Helena Zrínska nebola istá, či chce túto záležitosť podstúpiť, nakoľko vedela, že zrejme do vlasti sa už nikde nebude môcť vrátiť. Ale trápili ju aj materské city, pretože sa ukázalo, že do exilu s ňou nepôjde dcéra Juliana, pretože sa medzitým vydala za grófa Aspremonta. Nemohol s ňou odísť ani jej syn František, ktorý už medzitým študoval v Prahe na univerzite. Márne Helena cez grófa Kinského žiadala panovníka o dovoľenie aspoň sa so synom rozlúčiť, nebolo jej umožnené ani toto. Keď sa nakoniec rozhodla pre odchod, musela si ešte vysporiadať všetky majetkové záležitosti, teda získať majetok, ktorý jej patrilo, všetky cennosti, šperky, aby si ich mohla zobrať do exilu. Nakoniec v roku 1692 v sprievode vojakov opustila Viedeň a zamierila za svojim manželom na Balkán. V Prešporku 8. januára 1682 napísala svojmu synovi Františkovi dojemný rozlúčkový list:

„Nech je Božie požehnanie s Tebou môj Drahý syn František! Musím sa Ti priznať, že od začiatku až do dnešných dní boli všetky moje záležitosti vedené nie ľudskou rozhodnutím a vôľou, ale božou prozreteľnosťou. Keď som to ani netušila, Boh v jeho zvláštnej milosti nado mnou zľutoval. Totiž môj manžel si ma povoláva ku sebe. Rovnako Boh zjemnil srdce jeho milosti, tak ma teda s celým sprievodom odtiaľto odprevádza do Sedmohradska, cez ktoré môžem slobodne cestovať. Predo mnou stojí obrovská cesta, napriek tomu sa ponáhľam ku svojmu pánovi a vernému manželovi. Je to moja povinnosť. Nič pre mňa nie je také ťažké, ako sa rozlúčiť so svojim jediným, verným synom. Prosila som jeho milosť, žeby nám dovolil, aby si prišiel

¹¹ Takouto vplyvnou osobou bol gróf Franz Ulrich Kinski, hlavný dvorný kancelár a jeho manželka, s ktorou mala Helena Zrínska priateľský vzťah.

¹² Generál Donat Heisler a plukovník Doria.

rozlúčiť sa so mnou. Ale osud je ku mne veľmi krutý. Nebolo mi to dovolené. Je to pre mňa veľmi ťaživé, ale božie rozhodnutie sa musí vo všetkom naplniť. Keď som sem prišla, spolu s tvojou sestrou vás odo mňa odtrhli, a ja nešťastná som sa s tebou nemohla ani rozlúčiť, ale mal si aspoň moje materské požehnanie a moje materské požehnanie ti patrí aj teraz a bude patriť stále, lebo ty si mi nikdy žiaden žiaľ nespôsobil, preto môžeš očakávať aj božie požehnanie. Nepísala som ti, lebo som nesmela, ale o čom som vedela a tušila, že potrebuješ, snažila som sa ti poslať. A aj teraz posielam veľa vecí, čo ukazuje aj priložený zoznam. Vezmi to odo mňa s dobrým srdcom a nikdy nezabudni na svoju matku. Dobré vieš, že k tebe som bola vždy verná, a vždy som mala na pamäti tvoje dobro a prospech! Nehovorím to o tvojich panstvách, ktoré v dôsledku vojny a vojska spustlo. To, čo bolo odo mňa silnejšie a mocnejšie, som zastaviť nevedela. Božia vôľa sa naplnila. Nespustli len statky Rákócziovcov, ale všetkých. Ak sa na to dobre pozrieme, celý svet stojí v zbrani a iba ten neprišiel o nič, čo nič nemal. (...) Dávam sa do rúk dobrého Boha a spolieham sa na lásku svojich detí, ako aj všeobecnú spravodlivosť, ktorá stále zvíťazí.. Nesmúť môj syn nad tým, že tvoje statky sú v cudzích rukách a že sú spustnuté. Znova to môžeš všetko vybudovať. Vojská zničili tvoje hrady, nech dá Boh, aby si ich znova vybuďoval. Jeho vznešenosť panovník je ku vám tak milostivý, že poklady v rukách kardinála sa nemôžu stratiť. Nájdeš u neho všetko. Ty len usilovne študuj, a snaž sa o získanie koruny uznania. Nie je na svete nič väčšie a uznaniahodné, ako čestné meno a dobrá povesť! Toto nikdy nezomiera, ale žije večne. Pozemské statky sa môžu stratiť, ale ten kto stratil dobré meno, stratil všetko. Preto môj drahý syn, v tebe je moja všetka radosť, nespôsob mi utrpenie, tak ako tvoja sestra, kvôli ktorej toľko som sa tak veľa natrápila. Zverila som ju do rúk Boha a panny Márie. Nech ona je vašou matkou a strážkyňou pri všetkých vašich útrapách. Ona vás nikdy neodpustí. Váž si ľudí, vtedy aj ty dostaneš dobré zaobchádzanie a budú ťa mať radi. Tí, ktorí si vážia iných, si vážia aj sám seba. (...) Od milostivého Boha si vyprosujem pre teba všetko dobré a zároveň ti aj ja posiela svoje materské požehnanie a len to najlepšie. Nech ma zaveje osud kamkoľvek, ostanem všade a vždy tvoja vrúcne milujúca matka: Helena Zrínska.“¹³

Cestou k Imrichovi Thökölymu sa Helena Zrínska zastavila v Tokajskom Podhorí na Rákócziovských majetkoch, kde videla zničené dediny, vinice, vyľudnené obce a veľkú skazu po dlhých obdobiach bojov a po-

¹³ VÁRKONYI, Ágnes. *Zrínyi Ilona...*, s. 216 – 220.

bytu cisárskych vojsk. Následne zamierila do Sedmohradska, kde jej prišiel v Palánku v ústrety jej manžel. Manželia sa osobne videli po siedmich rokoch, po dlhom období pobytu Thökölyho vo vojenských táboroch, čo sa, samozrejme, podpísalo na jeho zdraví i fyzickom vzhľade. Manželia potom pokračovali spoločne do Požarevácú, kde ich slávnostne privítali a pripojil sa k nim aj Ali Paša.

Helena Zrínska sa opäť musela prispôbiť novému prostrediu a štýlu života. V Požarevaci si zriadila vlastný dvor a zariadila ho predmetmi, ktoré si so sebou doniesla. Ona a jej manžel mali mnoho návštev či už vyslancov, diplomatov z Osmanskej ríše, či iných európskych štátov, Sedmohradska, vojakov alebo exulantov. Na strane druhej ich situácia sa postupne zhoršovala. Spočiatku mali manželia aj exulanti finančnú podporu z Osmanskej ríše i Francúzska, ale postupne sa začali tieto zdroje znižovať až nakoniec úplne prestali. Financovanie emigrantského dvora, vyplácanie žoldu vojakom, udržanie ako takého zásobovania si vyžadovalo pomerne veľké financie, na ktoré boli často použité cennosti Heleny Zrínskej, alebo si Thököly musel zobrať pôžičky a tie následne splácať. Ani vývoj vojensko-politickej situácie nebol pre manželov priaznivý. Od črtajúcej sa dohody medzi sultánom a habsburským panovníkom očakávali možnosť, že sa budú môcť vrátiť do Sedmohradska alebo Uhorska. Tieto očakávania však vývoj udalostí nenaplnil. Pozitívnym momentom v živote manželov bolo nečakané tehotenstvo Heleny Zrínskej. Napriek pomerne vysokému veku Helena otehotnela a v októbri 1694 porodila dcéru Zuzanu, dožila sa však iba jedného roku života.¹⁴

Pokým bol kniežací pár na Balkáne, usilovali sa o získanie malého majeru, kde by sa mohli usadiť so svojimi najvernejšími prívržencami a ich rodinami. Politicko-vojenské udalosti sa však opäť vyvinuli ináč, v roku 1695 odišli do Istanbulu, odtiaľ potom roku 1701 do maloázijskej časti Osmanskej ríše do mesta Izmit (Nikomédia). Tento ich presun ešte ďalej od domoviny bol jednou z podmienok cisárskej strany pri uzatvorení Karlovického mieru roku 1699.¹⁵ Zrejme vtedy sa definitívne rozplynuli posledné nádeje na návrat do vlasti. Tu sa manželom podarilo kúpiť vytúžený pozemok a zriadiť si na ňom svoj panský dvor, kde odhadom s nimi žilo okolo 40 – 50 „dvoranov“. Helena Zrínska sa tu v roku 1701 s približne polročným oneskorením dozvedela, že jej syn František ušiel z väzenia vo

¹⁴ MÉSZÁROS, Kálmán – SERES, István. Zrínyi Ilona. In *Rubicon*. 2014/2, s. 26 – 27.

¹⁵ KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 329.

Viedenskom Novom Meste, odišiel do Poľska a tam sa pripojil k tamojším uhorským exulantom. Avšak správ o vypuknutí povstania sa už nedožila. Začiatkom roka 1703 ochorela a po necelom mesiaci, 18. februára zomrela. 20. februára previezli rakvu s jej ostatkami do Nikomédia a odtiaľ loďou do Galati (štvrť v Istanbule), kde bola uložená v tamojšom jezuitskom kostole. Celé pochovanie mal na starosti Ján Komáromi, keďže Imrich Thököly nemal povolené Izmit opustiť, a sám nebol na tom zdravotne dobre, zomrel v roku 1705. František II. Rákóczi sa ani tentoraz nemohol rozlúčiť so svojou matkou. Paradoxne až keď on sám, tiež v osmanskom vyhnanstve v Rodostó zomrel v roku 1735, spočinul spolu v jednej hrobke so svojou matkou Helenou Zrínskou.¹⁶ Ich ostatky boli prevezené späť do Uhorska a slávnostne uložené v košickom Dóme sv. Alžbety roku 1906.

Helena Zrínska nepochybne patrí k zaujímavým, no v slovenskom (laickom) historickom povedomí k stále málo známym postavám dejín. Hoci sa preslávila najmä ako udatná obrankyňa Mukačevského hradu na konci povstania jej manžela Imricha Thökölyho, jej životný osud bol oveľa zložitejší. Napriek svojmu aristokratickému pôvodu a bohatstvu, nakoniec prežila svoj život ďaleko od domoviny, v nevhodných podmienkach jej stavu a v zabudnutí. Cieľom štúdie bolo priblížiť túto zaujímavú, avšak stále málo poznanú osobnosť našich dejín a možno vzbudiť záujem o jej v mnohých smeroch inšpiratívny život.

¹⁶ MÉSZÁROS, Kálmán – SERES, István. Zrínyi Ilona. In *Rubicon*. 2014/2, s. 28.

TEXTILNÁ KULTÚRA A SPOLOČENSKÁ REPREZENTÁCIA V RANOM NOVOVEKU: MATERIÁLY, FARBY A MÓDA V UHORSKU

Katarína MUCHOVÁ

MUCHOVÁ, Katarína. Textile culture and social representation in the early modern period: materials, colors, and fashion in Hungary. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 46 – 57.

This study examines the material culture of clothing in Early Modern Hungary through an analysis of textile sources, written records, and archival documents. By focusing on fabrics, colours, decorative techniques, and the circulation of luxury goods, the research highlights how clothing functioned both as a practical necessity and as a key marker of social status, wealth, and identity. Imported textiles—such as silk, brocade, taffeta, and velvet—played an essential role in shaping aristocratic fashion, while urban and rural populations adopted more accessible imitations to express their social aspirations. Drawing on letters, account books, craft regulations, and household inventories, the study reconstructs the economic and cultural framework of textile production and distribution. The findings demonstrate that Early Modern dress practices were deeply intertwined with social hierarchy, long-distance trade networks, and the broader cultural exchanges that defined the period.

Key words: Early Modern Hungary; textile culture; clothing history; material culture; fashion; social status; brocade; silk; embroidery; trade networks; aristocracy; cultural history.

V ranom novoveku sa na odev používali rôzne materiály a ozdobné prvky, ktoré odrážali nielen estetické normy, ale aj funkčné potreby. Rozvoj módy podporoval dovoz nových materiálov, ako mäkké vlnené súkno či potlačená bavlna, a zlepšovanie technológií výroby odevov. Rovnako aj rastúce nároky na módné trendy prispievali k rozkvetu textilnej výroby. Počas poreformačného obdobia dominovala v južnej Európe španielska móda, no so vzostupom politického vplyvu Francúzska v 17. storočí sa do popredia dostala francúzska elegancia. Móda tak vždy úzko súvisela s politickou mocou a ekonomickou silou.¹ Počas raného novoveku bol textilný priemysel v Uhorsku významne ovplyvnený zahraničným obchodom a odbornými znalosťami, ktoré odrážali širšie európske trendy vyvolané

¹ HAAS KIANIČKA, D. *Kremnica v ranom novoveku*. Budmerice : Rak, 2020, s. 239.

globálnymi interakciami. Dovážané ázijské textílie, najmä indické bavlny, slúžili ako model inovácií a kvality, ktorému sa európski remeselníci snažili vyrovnáť. Živé farby, zložité vzory a trvácne farbivá indických textílií zdôrazňovali potrebu adaptácie týchto techník v Európe. Uhorskí výrobcovia, podobne ako ich európski kolegovia, sa snažili naučiť a zaviesť tieto metódy, čím prispeli k vzniku lokálnej textilnej výroby schopnej konkurovať dovážanému tovaru.² S rozvojom textilného priemyslu sa postupne rozšírili napodobeniny drahých látok, ktoré umožnili širšej populácii priblížiť sa vzhľadom vyšším vrstvám. Odevy sa vyrábali v rastúcom počte, pričom sa vynárali nové výrobné techniky a špecializované remeselné dielne. Zatiaľ čo aristokracia nosila jemné hodvábné a brokátové odevy, bežní ľudia si museli vystačiť s lacnejšími materiálmi, ako hrubé vlny, plátno a jednoduchšie bavlnené tkaniny.³

Na začiatku renesancie v Uhorsku, ktorá sa spája s kráľom Matejom Korvínom, sa často využívali turecké tkaniny. Slávnostné oblečenie na rôzne príležitosti sa začalo šiť na orientálny spôsob. Turecká výroba slávnych hodvábných látok sa v 16. – 17. storočí rozvíjala na základe vyspelého textilného perzského umenia. Tkali sa jemné druhy hodvábov, vzorované damasky, brokáty a zlatom či striebrom pretkávané zamaty. Obľúbenými motívmi boli kvety a plody, napríklad klinčeky, hyacinty, tulipány, granátové jablká, ananásky či bodliaky. Najpopulárnejšia farba bola turecká karmazínová červená, medovožltá a pistácievo zelená.⁴

Významnú úlohu zohrával aj prenos poznatkov zo západnej Európy. Holandské a švajčiarske inovácie v oblasti potlače kalika a farbenia mali osobitný vplyv. Tieto krajiny profitovali z legislatívy, ktorá obmedzovala používanie dovážaných kalík, čo podnietilo domácu výrobu a experimentovanie. Tieto poznatky sa šírili naprieč Európou, vrátane Uhorska, a podporovali technologickú adaptáciu, ktorá ovplyvnila miestny textilný priemysel. Uhorsko bolo zároveň zapojené do širšej európskej siete obchodu s textilom a módou, čo umožnilo výmenu tovarov a myšlienok. Zahraníční remeselníci prinášali špecializované zručnosti, ktoré v kombinácii s miest-

² LEMIRE, B. – RIELLO, G. *East and West: Textiles and Fashion in Eurasia in the Early Modern Period*. 1994, [online]. Dostupné na: <https://eprints.lse.ac.uk/22468/1/wp22.pdf> [cit. 2025-04-12].

³ ROSENTHAL, M. F. Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies* [online], roč. 39, č. 3, 2009, s. 459 – 473. Dostupné na: <https://read.dukeupress.edu/jmems/article/39/3/459/1070/Cultures-of-Clothing-in-Later-Medieval-and-Early> [cit. 2025-04-12].

⁴ ZUBERCOVÁ, M. M. *Tisícrošie módy*. Martin : Osveta, 1988, s. 65 – 66.

nými zdrojmi zvyšovali výrobnú kapacitu uhorských textilných centier. Táto integrácia do nadnárodnej siete umožnila uhorským výrobcom reagovať na rastúci domáci i európsky dopyt po kvalitných textíliách a zároveň čeliť výzvam konkurencie s etablovanými centrami, ako boli Francúzsko či Anglicko.⁵ Kvalitné textílie pre mešťanov zabezpečovali v mestách remeselníci rôznych špecializácií. V 17. storočí sa medzi najvýznamnejšie textilné remeslá v regiónoch slobody kráľovských miest radilo aj súkenníctvo, ako to dokladá správa o sabinovských cechoch.⁶

Odevy pre vyššie vrstvy spoločnosti boli vyrobené zo zložitých textilných väzieb a vzorov. Aristokracia a bohatí mešťania si obliekali luxusné materiály, ako hodváb, brokát a zamat, pričom tieto drahé látky boli často zdobené vyšívanými vzormi, perlami, drahými kameňmi a kovovými niťami. Tieto luxusné predmety a módné odevy slúžili ako dôležitý znak prestíže, oddeľovali aristokraciu od nižších vrstiev a boli často súčasťou rodinného dedičstva. Remeselná výroba látok bola v ranom novoveku významnou súčasťou ekonomiky. Vznikali cechy, ktoré združovali pradiarov, tkáčov, vyšívačov a krajčírov, pričom každé remeslo malo svoju vlastnú špecializáciu. Ženy zohrávali dôležitú úlohu v textilnej výrobe, najmä pri prípravných procesoch, ako navíjanie, zvinovanie, krútenie a varenie hodvábnych vlákien. V regiónoch ako Brescia sa ženy aktívne podieľali na spracovaní textilu a výrobe odevov, čo im poskytovalo určitú ekonomickú nezávislosť.⁷ V minulosti patrilo hodváb medzi najluxusnejšie látky, využíval sa aj na výrobu slávnostných odevov kráľovského významu – napríklad korunovačný talár Maximiliána Habsburského bol zhotovený práve z hodvábu.⁸ Medzi ďalšie luxusné látky patrili jemne vyšívané hodvábné vesty, zdobené zlatými a striebornými niťami, kvetinovými vzormi, tulipánmi a granátovými jablkami. Na spodné vrstvy oblečenia sa používali

⁵ LEMIRE, B. – RIELLO, G. *East and West: Textiles and Fashion in Eurasia in the Early Modern Period*. 1994, [online]. Dostupné na: <https://eprints.lse.ac.uk/22468/1/wp22.pdf> [cit. 2025-04-12].

⁶ KÓNYA, P. – B. GUITMAN, (eds.). *Kronika sabinovských evanjelikov Daniela Waechtera. A Kissebeni evangélikusok krónikája Waechter Dánieltől*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2022, s. 12.

⁷ ROSENTHAL, M. F. Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies*. [online], roč. 39, č. 3, 2009, s. 459 – 473. Dostupné na: <https://read.dukeupress.edu/jmems/article/39/3/459/1070/Cultures-of-Clothing-in-Later-Medieval-and-Early> [cit. 2025-04-12].

⁸ DVOŘÁK, P. *Stopy dávnej minulosti 8: Slovensko v čase tureckých vojen*. Budmerice : RAK, 2016, s. 220.

bavlnené alebo ľanové látky, pričom široké rukávy košiel boli bohato lemované zlatými alebo striebornými čípkami.⁹

Kožušina bola jedným z najvýznamnejších prvkov, najmä na kabátoch, šubách a mentiekach. Používala sa predovšetkým na tvorbu veľkých golierov, ktoré často zakrývali celé ramená a dodávali odevu luxusný vzhľad. Odevy boli často podšité kožušinou alebo teplými podšívkami z kože, aby poskytovali tepelný komfort počas chladných mesiacov. Výraznú úlohu zohrávala aj výzdoba – tkaniny sa pravidelne zdobili ozdobným šitím a šnúrovými dekoráciami, ktoré boli znakom vyššieho spoločenského statusu. Koža bola hlavným materiálom na výrobu obuvi, pričom existovali tri základné typy číziem: čízmy siahajúce pod kolená so srdcovito vykrojeným predkom, krátke čízmy po lýtku, ktoré boli v období Bethlena Gáboru veľmi populárne, a dlhé čízmy nad kolená, ktoré postupne vymizli a používali ich najmä nižšie spoločenské vrstvy, ako služobníctvo, kočiši či rybári.¹⁰

Móda v Uhorsku v tomto období kombinovala domáce prvky s orientálnymi a európskymi vplyvmi, pričom sa kládol dôraz na bohaté zdobenie, kvalitné materiály a premyslené detaily

Dôležitým prvkom renesančnej módy boli aj farby, ktoré mali svoj symbolický význam. Purpurová bola spájaná s kráľovskou hodnosťou a bohatstvom, zatiaľ čo čierna sa stala obľúbenou medzi elitou, keďže symbolizovala dôstojnosť a autoritu.¹¹

Farby odevov boli regulované aj sumptuárnymi zákonmi, ktoré určovali, kto môže nosiť aké druhy látok a odtieňov. Zlatá, purpurová a sýta červená boli tradične vyhradené pre aristokraciu, keďže ich výroba bola nákladná. Naopak, jednoduchšie a lacnejšie farby, ako hnedá, sivá a modrá, boli typické pre nižšie vrstvy. V 16. storočí sa čierna farba stala symbolom vážnosti a dôstojnosti, najmä v Španielsku, kde bola obľúbenou voľbou medzi šľachtou.¹² Po náboženských sporoch v 16. storočí začali čiernu far-

⁹ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

¹⁰ VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. Praha : Argo, 1999, s. 78 – 82.

¹¹ JONES, A. R. – P. STALLYBRASS. *Renaissance Clothing and the Materials of Memory*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, [online]. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?hl=sk&id=78AWIDTV4ZUC> [cit. 2025-04-12].

¹² ROSENTHAL, M. F. Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies*. [online], roč. 39, č. 3, 2009, s. 459 – 473. Dostupné na: <https://read.dukeupress.edu/jmems/article/39/3/459/1070/Cultures-of-Clothing-in-Later-Medieval-and-Early-Modern-Europe> [cit. 2025-04-12].

bu nosiť katolíci aj protestanti ako prejav zbožnosti, pokory a skromnosti. Keďže farbenie látok na čierne bolo nákladné a zdĺhavé, táto farba zároveň signalizovala nielen duchovné hodnoty, ale aj spoločenské postavenie a bohatstvo.¹³

Alžbeta Szentpéterer píše v liste svojej sestre Kataríne Szentpéterer 9. septembra 1756 o látkach a zladení farieb: „*Drahá švagriná, mrzí ma a hanbím sa, že som nedokončila oblečenie, ale veru to nie je moja vina. Aj keď tá nešťastná Kriszti, krajčírka, ušla, už dávno by som ho dala dokončiť, no vôbec som nemohla nájsť látku v takej modro-perlovej farbe, akú ste si priali. Táto látka už nie je v móde, a preto ju takmer nepredávajú. Skúsím ju ešte pohľadať v Sibiu, ale ak ju vôbec nenájdem, budem čakať na Vaše ďalšie pokyny. Mám tu však podobnú látku v azúrovej farbe, akú má Vaša druhá sukňa, a tú by som mohla zohnať aj tu, v Szamosújvári. Aj čepce som chcela dať zhotoviť, ale vôbec som nenašla čierny závoj z čisto strieborných a zlatých nití. Biele závoje je teraz v Szamosújvári dosť, ale skúsím ich pohľadať aj v Sibiu. Hneď ako ich nájdem, dám ich vyrobiť a ak bude príležitosť, pošlem ich. Rovnaký postup použijem aj pri zástere. Ak sa mi podarí ju dať ušiť, zvyšok hodvábú pošlem bez akýchkoľvek chýb spolu s desiatimi laktami čierneho závoja a s bielym hodvábom, zdobeným striebrom. Zakúpila som aj šesť laktov zlatom zdobeného závoja, no čierne-zlatý závoj som nemohla nájsť ani v Szamosújvári, ani v Koložvári. Drahá švagriná, úprimne som chcela kúpiť čo najkrajšie závoje a ozdoby, ale krajšie som nenašla, pretože obchodníci nemajú voľný pohyb, a to, čo doviezli, sa už rozpredalo. V budúcnosti urobím, čo bude v mojich možnostiach, aby som Vám poslúžila, aj keď som už dosť zatažená.*“¹⁴

Z textu vyplýva, že veľký dôraz sa kládol na farby a materiály – konkrétne na odtiene modrej, perlovej, azúrovej a čiernej. Modro-perlová látka bola evidentne žiadaná, ale zároveň už nebola v móde, čo sťažovalo jej nákup. Naproti tomu azúrová látka bola dostupná a používala sa na sukne. Hodváb bol významnou súčasťou odevov, pričom sa spomína jeho zdobenie striebrom. Rovnako dôležitou súčasťou dámskeho odevu boli závoje – najmä čierne, biele a zlatom zdobené varianty. Závoje boli vyrábané z čistých strieborných a zlatých nití, čo poukazuje na ich luxusný charak-

¹³ BLACKOVÁ, A. a kol. *Móda. Obrazové dejiny obliekania a štýlu*. Bratislava : Ikar, 2021, s. 108.

¹⁴ BEREZ, Á. „*Semmi újságot írni nem tudok*“: Ráday Gedeonné Szentpéterer Katalin levelezése. Budapešť : Ráday Gyűjtemény – Balassi Kiadó, 2016, s. 90. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

ter. Zaujímavé je aj to, že biele závoje boli v Szamosújvári dostupné vo veľkom množstve, zatiaľ čo čierno-zlaté sa nedali zohnať ani v Koložvári. Odevy boli často bohato zdobené, čepce sa vyrábali s použitím drahých materiálov, a krajčírske práce si vyžadovali špeciálne remeselné zručnosti. List tiež naznačuje problémy s dodávkami látok v dôsledku obmedzeného pohybu obchodníkov, čo mohlo ovplyvniť nielen dostupnosť materiálov, ale aj celkový vývoj módy v regióne.

Môžeme usúdiť, že móda v tomto období bola výrazne ovplyvnená dostupnosťou materiálov, pričom luxusné tkaniny a detaily zo zlata a striebra hrali kľúčovú úlohu v spoločenskom odievaní.

Zdobenie odevov bolo v tomto období mimoriadne dôležité a odrážalo nielen estetické preferencie nositeľa, ale aj jeho spoločenské postavenie. Výšivky patrili medzi najčastejšie používané techniky dekorácie a boli vyšívané zlatými a striebornými niťami. Odevy mohli byť zdobené heraldickými motívami, náboženskými symbolmi alebo komplikovanými geometrickými vzormi. Medzi najbežnejšie ozdobné prvky patrili perly, drahokamy, zlaté a strieborné nite, čipky a brokáty. Bohato zdobené rukávy, golierové lemy a plášte boli bežné v aristokratických kruhoch, pričom sa na výrobe týchto detailov podieľali špecializovaní remeselníci.¹⁵

Odevy boli často vyšívané zlatými a striebornými niťami, alebo zdobené čistým hodvábom. Na lemy a výzdobu sa používali súkenné a hodvábne látky, pričom od druhej polovice 16. storočia sa čoraz viac rozšírilo šnurovanie zlatými a striebornými prámikmi. Tieto ozdoby sa nachádzali na hrudi, rukávoch a rozparkoch šiat, pričom namiesto jednoduchých pásov a lemovania sa začali používať zlaté a strieborné plechy či súkenné aplikácie. Odevy, najmä dolomány a mentieky, boli bohato zdobené. Na ich výzdobu sa používali zlaté a strieborné nite, hodvábne tkaniny a škófium (zlaté alebo strieborné vyšívanie).¹⁶ Turecká výroba na územie Uhorska prinášala bohaté výšivky nazývané škófium. Tieto výšivky mali vysokú technologickú úroveň. Rozvíjali štylizované rastlinné motívy hodvábných tkanín. Turecké ženy a dievčatá boli známe vyšívačky, a boli zároveň jedným z najcennejších darov vojnovnej koristi šľachticov pre svoje dámy.¹⁷

¹⁵ ROSENTHAL, M. F. Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies*. [online], roč. 39, č. 3, 2009, s. 459 – 473. Dostupné na: <https://read.dukeupress.edu/jmems/article/39/3/459/1070/Cultures-of-Clothing-in-Later-Medieval-and-Early> [cit. 2025-04-12].

¹⁶ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

¹⁷ ZUBERCOVÁ, M. M. *Tisícročie módy*. Martin : Osveta, 1988, s. 66.

Výšivky a krížikové vzory boli obľúbenou činnosťou žien zo stredných vrstiev, pričom mnohé z nich čerpali inšpiráciu z renesančného umenia. Tieto vzory, zachované aj v neskorších obdobiach, najmä v 19. storočí, ukazujú kontinuitu ženského vkusu a kultúrneho dedičstva v oblasti módy a textilného umenia.¹⁸

Čipky sa postupne stali nielen ozdobou odevu, ale aj zberateľskou vášňou. Zdobilo sa nimi ako denné oblečenie, tak aj posteľná bielizeň. Používali ju ženy aj muži. Medzi mimoriadne vzácne čipky patrili tiež bruselské, talianske a francúzske vyrobené v Alenconu a v Paríži.¹⁹

Angličania prinášali do Európy bohato vyšívané živôtky a kabátiky s populárnymi kvetinovými výšivkami. Významným príkladom je zachovaný živôtik z roku okolo 1600 v zbierke Kyoto Costume Institute, ktorý obsahuje motívy ruží, hrachu, nezábudiek, tulipánov, kosatcov, klinčekov a zvončekov, ako aj vtákov, húseníc, slimákov, pavúkov a hadov. Tento živôtik, známy ako Devereux Bodice, bol údajne darovaný kráľovnej Alžbete ako súčasť neúspešnej žiadosti o milosť od matky Roberta Devereuxa.²⁰

Odevy boli často doplnené ozdobnými gombíkmi z emailovaného zlata, striebra alebo drahých kameňov, pričom tieto gombíky sa zoskupovali do trojíc alebo boli rozmiestnené v pravidelných rozstupoch. Od polovice 17. storočia sa namiesto tradičného šnurovania (zlaté a strieborné šnúry) začali používať široké čipky zo zlata a striebra, ktoré neskôr nahradil pasmanterijný ozdobný lem. Šnúry ako ozdoby boli naďalej neoddeliteľnou súčasťou kabátcov a plášťov. Gombíky mali výrazný dizajn a často boli vyrábané v tvare hlavy makovice, čím sa stali dôležitým vizuálnym prvkom odevu. Šperky a kovové doplnky zohrávali významnú úlohu vo vtedajšej móde. Na výzdobu sa často používal filigrán, jemná technika kovového prepletania, ktorú možno nájsť na náušniciach, brošniach či ozdobných sponách. Významným prvkom od druhej polovice 16. storočia boli aj vitézske šnúry, vojenské ozdoby na odevoch, ktoré sa našli aj v pokladoch zo záveru tohto obdobia. Tieto šnúry sa kombinovali s vyšívaním z drahých kovov a textilnými aplikáciami, čím dodávali odevom honosný vzhľad.²¹

¹⁸ HOUZE, R. *Textiles, fashion, and design reform in Austria-Hungary before the First World War*, New York : Ashgate Publishing, 2018, s. 43 – 50.

¹⁹ KYBALOVÁ, L. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 14.

²⁰ DE YOUNG, J. *1600–1609 – Womenswear*. 2020, [online]. Dostupné na: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1600-1609/> [cit. 2025-04-12].

²¹ NAGY, G. *Magyar viseletek története*. Budapešť : Franklin-társulat, 2012, s. 151 – 201.

O farbách, látkach a dôležitosti zdobenja sa dozvedáme z listu, ktorý poslal Gedeon Ráday svojej Kataríne Szentpéteru 27. januára 1756. „*Dúfam, že si dostala môj posledný list, v ktorom som písal, že strieborné modré šaty, ktoré dala ušiť ešte moja matka, a tiež škoricové strieborné šaty, nemajú nášivky na ramenách. Možno si ich odložila niekam inam, ale hoci som ich hľadal vo všetkých horných skrinkách a aj v písacom stolíku, nenašiel som ich. Ak tie nášivky naozaj zmizli, mohli byť zrejme strieborné spony. V tom istom liste som písal aj o tom, že som našiel iba jednu šatku, konkrétne tú s motívom páva. Druhá tam už nebola, ale mám taký dojem, akoby sme ju niekomu darovali a ty si na to zabudla. O striebornú ozdobu na zelené šaty sa postarám a pokúsím sa nájsť takú, ktorá si zaslúži pochvalu.*“²² Z listu vyplýva, že šaty boli bohato zdobené a často kombinovali výrazné farby s metalickými prvkami. Modré strieborné šaty a škoricové strieborné šaty naznačujú používanie látok so striebornou výšivkou alebo tkaním, pričom modrá farba bola drahá a vzácna, často dosahovaná indigom. Škoricová farba zasa naznačuje obľubu teplejších, zemitejších tónov, ktoré boli populárne najmä v barokovom období. Dôležitú úlohu zohrávalo zdobenie šiat, ako napríklad nášivky na ramenách, ktoré mohli byť vyšívane, čipkované alebo dokonca kovové. Ak sa tieto ozdoby stratili, mohlo ísť o strieborné spony, ktoré sa dali odpnúť a znovu použiť. Podobne boli na šatách aplikované aj strieborné detaily, ako napríklad ozdoba na zelené šaty, čo mohlo zahŕňať výšivku, brokát alebo priamo vsité kovové prvky. Súčasťou dámskeho šatníka boli aj dekoratívne doplnky, ako napríklad šatky s prírodnými motívami, v tomto prípade s motívom páva. Takéto vzory sa často tkali do látky alebo vyšívali hodvábnymi niťami.

List písaný Uršulou Kanizsai jej manželovi, Tomášovi Nádasdy 7. novembra 1553, mal napísané na samostatnom lístku papiera text treťou osobou: „*Ďalej môžem Vašej milosti napísať o palatínovej pani, že jej sukňa, ktorú nosila, sa už nedá nosiť, lebo je zodratá. Je potrebné ju nahraďiť novou a opásanú pásom so zlatou výšivkou a z atlasu. Palatínova pani prikazuje palatínovi, aby jej poslal opasok od Štefana Kocsisa spolu s kožušinou a maľovaným plátnom.*“²³ Z listu vyplýva, že pani nosila sukňu, ktorá

²² BEREZ, Á. „*Semmi újságot írni nem tudok*“: Ráday Gedeonné Szentpéteru Katalin levelezése. Budapešť : Ráday Gyűjtemény – Balassi Kiadó, 2016, s. 86. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

²³ KÁROLYI, Á. – J. SZALAY. *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapešť : A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1882, s. 92. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

sa časom opotrebovala, čo naznačuje, že odevy neboli vždy len reprezentatívne, ale aj funkčné a bežne nosené. Jej nová sukňa mala byť ušitá s pásom so zlatou výšivkou, čo svedčí o ozdobnosti, a o oblube drahých kovových dekorácií na odevoch. Použitie atlasu, teda bohato lesklej tkaniny, svedčí o tom, že sa v tej dobe cenili materiály s lesklým, luxusným vzhľadom, ktoré mohli byť hodvábne alebo hodvábom pretkávané. Výrazná rola kožušiny ukazuje na praktické využitie drahých a teplých materiálov, ktoré zároveň signalizovali bohatstvo. Maľované plátno naznačuje, že zdobené textílie, či už ručne maľované alebo potlačené, boli v móde a mohli sa využívať na rôzne časti odevu alebo doplnky.

Odevy sa v tomto období často recyklovali a cirkulovali medzi jednotlivcami. Keďže boli vyrobené z cenných materiálov, po smrti majiteľa sa dedili alebo predávali na trhu s použitým oblečením. Odevy sa bežne rozkladali na jednotlivé časti, ako rukávy, živôtky, plášte či čepce, ktoré sa následne upravovali, vymieňali a znovu predávali. Táto prax umožnila aj menej majetným ľuďom prístup ku kvalitným materiálom, hoci v obmedzenom množstve. Sumptuárne zákony slúžili na kontrolu spoločenskej hierarchie a obmedzovali to, kto mohol nosiť určité druhy látok, farieb a zdobení. Tieto zákony mali zabrániť sociálnemu miešaniu, a zachovať vizuálne rozlíšenie medzi rôznymi spoločenskými vrstvami. Napriek tomu sa imitácie luxusných materiálov rýchlo rozšírili a obchodníci ponúkali lacnejšie verzie drahých látok, čím sa móda stala dostupnejšou aj pre širšie vrstvy obyvateľstva.²⁴ Odevy však neboli len estetickým a sociálnym vyjadrením, ale mali aj hlboký význam v uchovávaní rodinnej a kultúrnej pamäti. Svadobné šaty či odevy nosené pri významných príležitostiach sa často uchovávali a odovzdávali z generácie na generáciu.²⁵

O látkach a prosbách o zaslanie vhodných látok, ozdôb a iných vecí potrebných k výrobe odevu si písali šľachticné v listoch medzi sebou, alebo s manželom či matkou. Príkladom je list Alžbety Szentpéteru z dňa 13. októbra 1749 v meste Méhesi (Erdély, Sedmohrsko), ktorý písala svojej sestre Kataríne Szentpéteru. *„Zlatý náramok, ktorý ste spomenuli, spolu s úzkymi striebornými čipkami, som dostala. Je veľmi pekný a podľa mojich*

²⁴ ROSENTHAL, M. F. Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies* [online], roč. 39, č. 3, 2009, s. 459 – 473. Dostupné na: <https://read.dukeupress.edu/jmems/article/39/3/459/1070/Cultures-of-Clothing-in-Later-Medieval-and-Early> [cit. 2025-04-12].

²⁵ JONES, A. R. – P. STALLYBRASS. *Renaissance Clothing and the Materials of Memory*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, [online]. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?hl=sk&id=78AWIDTV4ZUC> [cit. 2025-04-12].

predstav, nikdy by som si nevedela predstaviť nič krajšie. Čo sa týka závoja na zásteru, verím, že Pán Boh dal, aby mohol byť použitý, ale musíme sa podriaďovať Jeho vôli. Vašu láskavú starostlivosť Vám veľmi ďakujem, a ak by som mohla v budúcnosti splatiť aspoň kúsok z tejto lásky, bola by som veľmi šťastná. Paplón je veľmi pekný, materiál pre ďalší by mohol byť vymenený za inú farbu, len nech je o niečo širší, dĺžka je dobrá. Podľa Karancsiho mi na zdobenie sukne, o ktorej som vám písala, a ktorej vzor ste mi poslali, stačí ozdoba, ktorú ste už kúpili, aj keď ste mi pôvodne napísali, že ešte nie je zaobstaraná. Ak je už kúpená, rada si ju vezmem a zaplatím vám za ňu. Čo sa týka ozdôb dvoch ušitých sukni, ako ste písali, že jedna bude so zlatom a druhá so striebrom, sú to presne tie, ktoré sa nosia teraz. Ak by ste mi mohli nechať ušiť k mojej vrchnej širokej sukni, pás z rovnakej látky s rovnakou výšivkou a zároveň kúpiť jednu spodnú sukňu so zdobením, bola by som vám veľmi vďačná. Ak by bolo možné zohnať dvadsať lakťov úzkej striebornej čipky a rovnaké množstvo zlatej, bolo by to výborné. Písala som vám aj o čiernom zamate so zdobením – ak sa dá, prosím vás, kúpte mi ho. Ak by sa navyše podarilo vymeniť nejaké pekné zlaté gombíky, potrebovala by som asi pätnásť kusov, a ešte by sa mi zišli dve obrúsky. Prosím vás, dajte mi vedieť, koľko budú tieto nákupy stáť, aby som mohla zariadiť ich zaplatenie.“²⁶ Z listiny vyplýva, že adresátka uprednostňovala luxusné materiály ako zlato, striebro, hodváb a zamat. Zlato a striebro sa používali nielen na šperky, ale aj na textilné dekorácie, ako dokazuje zmienka o sukni zdobenej zlatom a striebrom či úzkej striebornej čipke. Táto čipka bola obľúbeným dekoračným prvkom, ktorý sa využíval na lemy odevov a závoje, čím sa zdôrazňovala honosnosť a estetická hodnota látok. Hodváb patril medzi cenené materiály, a čierna hodvábná látka bola žiadaným tovarom, čo naznačuje jej význam v dobovej móde. Zmienka o potrebe dvadsiatich lakťov čipky naznačuje, že sa často aplikovala vo veľkých množstvách, aby dodala odevu honosný vzhľad. Významnú úlohu zohrávala aj výšivka, ktorá sa uplatňovala nielen na vrchných šatách, ale aj na spodných sukniach. Praktická stránka materiálov sa prejavuje v požiadavke na širší paplón, pričom sa zároveň prihliadalo na estetiku a farebné prevedenie. Spodné sukne a pásy látky boli nielen funkčné, ale aj zdobené, čo svedčí o prepracovanosti odevov v tomto období. Napokon, zmienka o zlatých gombíkoch naznačuje, že aj drobné detaily mali veľký význam,

²⁶ BEREČZ, Á. „Semmi újságot írni nem tudok“. Ráday Gedeonné Szentpéteri Katalin levelezése, Budapešť : Ráday Gyűjtemény – Balassi Kiadó, 2016, s. 57. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

a často boli vyrobené z drahých kovov. Dôležitú úlohu zohrávala aj jednota vizuálneho štýlu – zimné kabáty mali niešť rovnaký vzor ako sukne, čo poukazuje na prepracovanosť a premyslenosť dobového odievania. Z listiny je zrejmé, že niektoré materiály boli vzácne a museli sa objednávať zo vzdialenejších miest. Žiadosť o zabezpečenie látok a ozdobných prvkov naznačuje existenciu rozvinutého obchodu s textilom a špecializovaných obchodníkov, ktorí zabezpečovali potrebné suroviny. To všetko poukazuje na vysokú hodnotu textilných materiálov v ranom novoveku.

V liste od Uršuli Kanizsai adresovanom jej manželovi, Tomášovi Nádasdy 19. decembra 1541, vidíme znova zmienku o poslanie látky: „*Ešte vás, milý pán, prosím, aby ste mi poslali látku na moju sukňu a k tomu aj zásteru.*“²⁷ Tento krátky úryvok naznačuje, že sukne a zástery boli dôležitou súčasťou ženského odevu v ranom novoveku. Ženy si starostlivo vyberali látky na svoje šaty, a často sa spoliehali na dodávky materiálov od známych alebo obchodníkov. Sukňa a zástera boli ušité z kvalitných materiálov, ktoré bolo potrebné zabezpečiť samostatne. Tento detail naznačuje, že odev nebol vždy kupovaný ako hotový produkt, ale často sa šil na mieru podľa individuálnych potrieb. Výber látky mohol byť ovplyvnený aktuálnymi módnymi trendmi, dostupnosťou materiálov a osobným vkusom nositeľky.

V archívnom prameni s názvom Zoznam výdavkov za nákup ošatenia,²⁸ ktorý hovorí o účte s textilom, ktorý patrili pani Balovej, sa teda v úvode spomína prv: „Vznešená pani Balová je dlžná za prijatý tovar v jej mene“ a následne vypísané látky a doplnky spolu s cenami ako:

*„1 zväzok látky
1 kus bieleho taftu
2 kusy bieleho taftu – 4.8 zlatých
1 kus taftu
4 kus biely zdobený hodváb
1 kus pieskové plátno
2 zväzky jemného brokátového hodvábu
Pás na oblečenie“.*

²⁷ KÁROLYI, Á. – J. SZALAY. *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapešť : A M. T. Akadémia Könyvtiadó-Hivatala, 1882, s. 72. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

²⁸ Štátny archív v Prešove, fond Drugeth Humenné, č. 825/10, rok 1733, *Zoznam výdavkov za nákup ošatenia*. Šk. 322. Preklad podľa: CHRENKOVÁ, E. *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 2006.

Z uvedeného archívneho prameňa vyplýva, že v ranom novoveku bol v Uhorsku odev žien vyšších spoločenských vrstiev úzko spätý s rozmanitým a kvalitným textilným materiálom, ktorý sa nakupoval na objednávku. Záznam výdavkov pre pani Balovú dokazuje, že v bežnej praxi sa používali rôzne druhy látok, ako biely taft, zdobený hodváb, brokát, ale aj bežnejšie materiály ako pieskové plátno. Textil sa evidoval presne podľa druhu, množstva, farby a ceny, čo poukazuje na vysokú hodnotu a dôležitosť týchto materiálov v ženskom ošatení. Celkový dlh na originálnom archívnom materiáli vo výške 40 zlatých a 47 denárov naznačuje, že kvalitné oblečenie bolo finančne náročné. Najdrahšími položkami v objednávke boli hodvábné látky a brokatový hodváb. To dokazuje vysokú hodnotu týchto materiálov. Prítomnosť pásu na oblečenie zároveň naznačuje záujem o štýl a dokončenie odevného celku. Tento dokument odráža rozvinutý textilný trh a rafinovaný vkus uhorskej šľachty v oblasti módy.

Analýza dobových listov, účtov a textilných dokumentov ukazuje, že odievanie v Uhorsku raného novoveku bolo výsledkom dynamického prepojenia domácich tradícií, globálnych obchodných sietí a neustále sa meniacich módných preferencií. Luxusné látky, ako hodváb, brokát či zamat, spolu so zlatými a striebornými výšivkami tvorili základ vizuálnej reprezentácie aristokracie, zatiaľ čo stredné vrstvy sa snažili približovať tomuto ideálu prostredníctvom napodobenín a dostupnejších materiálov. Móda sa tak stala nielen prejavom vkusu, ale aj komunikačným nástrojom spoločenskej identity. Pramene zároveň prezrádzajú praktické problémy spojené s obmedzenou dostupnosťou tovaru, vysokými cenami či pohybom obchodníkov, čo výrazne ovplyvňovalo produkciu a distribúciu textilu. Výsledkom je komplexný obraz odevnej kultúry, ktorá bola nielen odrazom spoločenského hierarchického poriadku, ale aj súčasťou každodenného života, ekonomiky a kultúrneho dedičstva Uhorska.

STRÁŽ VÝCHODU – TLAČOVÝ ORGÁN ČESKOSLOVENSKEJ NÁRODNOSOCIALISTICKEJ STRANY NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1927 – 1928¹

Ján DŽUJKO

DŽUJKO, Ján. *Stráž východu (1927 - 1929) The press organ of The Czechoslovak National Socialist Party for Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia*. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 58 – 69.

In the interwar period, each of the larger political parties tried to build up a circle of its own press that would enable it to better promote its political programme and, above all, to win over as many members and voters as possible. The Czechoslovak National Socialist Party published several dozen periodicals in the Czech lands, but only a few in Slovakia. One of them was *Stráž východu* (1927-1929), which was addressed primarily to readers in eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia. The weekly started to be published in the town of Košice in Slovak and Czech languages on 2-8 pages on 25 August 1927. The owner and publisher of the periodical was the County Executive Committee of The Czechoslovak National Socialist Party in Košice. Jozef Novotný became the editor-in-chief of the periodical and Jozef Janeček the managing editor. The magazine also tried to reach out to women and youth and to defend the interests of workers, small farmers and civil servants. The editorial office addressed a rich content to them, which covered not only political events, but also paid considerable attention to the cultural sphere, especially the theatre scene. The pages of the weekly were dominated by articles dealing with current events in the town of Košice, eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia. In January 1929, the magazine began to be published in the town of Bratislava and at the end of the same year it ceased to exist.

Key words: The Czechoslovak National Socialist Party, Eastern Slovakia, Subcarpathian Ruthenia, The town of Košice, Municipal elections.

Po roku 1918 zaznamenala tlač Československej národnosocialistickej strany v českých krajinách obrovský rozmach. Prispel k tomu najmä významný vydavateľský podnik Melantrich, ktorý však nebol na tejto poli-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi).

tickej strane úplne závislý. Jeho riaditeľ Jaroslav Šalda,² ktorý sa považoval za člena strany a mal záujem na rozširovaní jej vplyvu umožnil vďaka ekonomickému úspechu Melantrichu financovať aj niektoré stratové propagandistické a agitačné akcie strany. Popri periodikách vydávaných Melantrichom mala strana rozvinutú aj sieť regionálnej tlače. Ešte početnejšiu skupinu tlače tvorila odborová tlač. Len s veľkými problémami však prenikala tlač strany na Slovensko.³

Už v roku 1919 sa pokúsila Československá národnosocialistická strana vydávať v Trenčíne a neskôr v Bratislave svoj ústredný orgán na Slovensku, týždenník *Slovenský robotník* (1919), ktorý o rok neskôr vystriedal týždenník *Hor sa!* (1920) a ďalší týždenník *Slovenský socialista* (1920). Po týchto neúspechoch dlhodobejšie vychádzal týždenník *Slovenské slovo* (1921 – 1929) vychádzajúci v Prahe a neskôr v Bratislave. Úspešnejšie boli až periodiká, ktoré začal vydávať na Slovensku Melantrich. Bol to najmä denník vychádzajúci v Bratislave *Slovenský večerník* (1929 – 1935), ktorý v nedeľu, resp. v sobotu vychádzal s názvom *Slovenská nedeľa* a stal sa prvým večerníkom na Slovensku. Ten v roku 1935 nahradil v Prahe celoštátne vydávaný večerník *A-Zet* (1935 – 1938). V Brne sa tlačila jeho oblasťná mutácia pre západné Slovensko a v Ostrave pre severné a východné Slovensko.⁴

Na Slovensku mala Československá národnosocialistická strana aj niekoľko regionálnych periodík. V Žiline to bol denník *Slovenská krajina* (1929 – 1933) v Banskej Bystrici týždenník *Pohronský hlásnik* (1926 – 1939), v Košiciach týždenník *Stráž východu* (1927 – 1929) a v Prešove mesačník *Svojpomoc* (1929 – 1938).⁵

² Šalda, Jaroslav (1880 – 1965) podnikateľ v oblasti polygrafie a vydavateľstva. Bol absolventom obchodnej školy. Od roku 1900 vedúci pracovník tlačiarenskeho družstva Tiskárna národně sociálního dělnictva. Od roku 1910 bol riaditeľom vydavateľskej spoločnosti Melantrich a v rokoch 1924 – 1945 vrchným riaditeľom akciovej spoločnosti Melantrich, ktorá sa pod jeho vedením stala jedným z najväčších a najmodernejších tlačiarenských podnikov v strednej Európe. Bližšie: TOMEŠ, J. akol. *Český biografický slovník XX. století. III. díl. Q – Ž*. Praha : Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 244.

³ MALÍŘ, J. *Politické strany I. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 1938*. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2005, s. 775 – 776.

⁴ DUHAJOVÁ, Z. – ŠEFČÁK, L. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999, 245 s. 40 – 41.

⁵ DUHAJOVÁ, Z. – ŠEFČÁK, L. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999, 245 s. 41.

Stráž východu začala vychádzať v Košiciach 25. augusta 1927 s podtitulom Týždenník pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus. Tlačila sa v kníhtlačiarňi Slovákia, Černý a spol. v Košiciach na 2 – 8 stranách v slovenskom i českom jazyku. Majiteľom a vydavateľom periodika bol Župný výkonný výbor Československej strany národnosocialistickej v Košiciach. Hlavným redaktorom periodika sa stal Jozef Novotný a zodpovedným redaktorom Jozef Janeček.

Už po krátkom čase existencie periodika sa redakcia snažila získať širší okruh čitateľov a priblížiť im problémy spojené s jeho vydávaním. Zodpovedný redaktor Jozef Janeček, tlačový referent XX. župy Jaroslav Rýdl a župný dôverník strany Ján Slávik⁶ ich upozornili, že pracovníci redakcie časopisu Československej národnosocialistickej strany pracovali bez nároku na plat, teda úplne zadarmo. Zakladatelia periodika sa pri jeho vzniku spoliehali na vlastné sily a na porozumenie verejnosti, ktorej nemalo byť ľahostajné, že boli jediným periodikom na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi, ktorý hájil záujmy národného socializmu. Jeho buditeľská práca bola ťažká, pretože vychádzal v multietnickom prostredí poznačenom klerikalizmom. Reakčné strany tu využívali svoju prevahu a tendenčne informovali mimoslovenskú verejnosť o pomeroch na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Záujmy socializmu tak boli poškodzované, pretože aj jeho priaznivci v českých krajinách rozhodovali často o slovenských problémoch na základe neoverených informácií. *Stráž východu* bola časopisom, ktorý bol cenovo dostupný, keďže jeho cena bola 50 hal. Redakcia preto očakávala, že aj čitatelia v Čechách na Morave a v Sliezsku tieto jej snahy podporia.⁷

V úvodnom čísle redakcia predstavila program periodika. To malo byť vydávané v duchu národnom a republikánskom. Odmietala šovinizmus a chcela akceptovať právo na slobodný rozvoj pre všetky minority žijúce na Slovensku a prispieť tak k vzájomnému zblíženiu medzi jednotlivými

⁶ Slávik, Ján (1886 – 1953) dopravný odborník, regionálny politik. Architektúru vyštudoval v Budapešti a tu pracoval v rozličných súkromných firmách. Po roku 1918 pracoval na riaditeľstve Československých dráh v Košiciach. V rokoch 1923 – 1926 bol technickým námestníkom riaditeľa a od roku 1926 riaditeľom štátnych železníc v Košiciach a neskôr v Bratislave. Ako odborník sa zúčastnil na práci plebiscitnej komisie na Orave a v rokoch 1924 – 1925 pôsobil ako expert železničnej sekcie reparačnej komisie v Paríži. Bol nielen autorom cestopisnej publikácie, ale prispieval tiež do novín a časopisov, akými napr. boli *České Slovo* a *Slovenský východ*. Bližšie: *Slovenský biografický slovník V., R – Š*. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 287.

⁷ Vážený bratře! In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 12.

národnosťami. Zároveň však zastávala stanovisko, o tom, že československý národ má nárok usporiadať si svoje politické, hospodárske, kultúrne a spoločenské pomery bez toho, aby do nich zasahovali skupiny, ktoré sa nestotožnili so vznikom Československej republiky a podporovali irendentu a separatizmus. Plánovala tiež upozorňovať na tých jednotlivcov, ktorí vo verejnom živote a spoločenskom živote zastávali významne pozície či funkcie a pritom to boli ľudia s pochybnou „národnostnou minulosťou“. Odmietala totiž, aby sa pod rúškom humanity mohla v spoločnosti šíriť Rothermerova akcia. Len v presadzovaní idey o jednotnom československom národe bolo totiž možné udržať integritu Československej republiky. Verila pri tom, že autonomizmus, ktorý sa snažia niektorí politici presadiť na Slovensku a Podkarpatskej Rusi nebude úspešný a jeho predstavitelia časom priznajú, že ich politické názory v tomto smere neboli správne. Redakcia tiež chcela poukazovať na sociálne postavenie štátnych zamestnancov na východe republiky. Práve učitelia, železničníari, četníci, finančníci či poštovní zamestnanci boli často jedinými oporami československej štátnosti v tomto regióne, kde sa povojnové pomery konsolidovali veľmi pomaly. Na pokraji ich záujmu nemalo ostať ani chudobné roľnícke obyvateľstvo a tiež záujmy malých živnostníkov. V oblasti konfesionalnej sa chcela držať názoru, že otázka viery a náboženského presvedčenia je záležitosťou každého jednotlivca, avšak bola proti tomu, aby sa kňazi alebo duchovní predstavitelia cirkvi angažovali v politickom živote, čo viedlo často len k náboženským roztržkám a zneužívaniu náboženstva pre politické ciele. Napokon v politickom živote chcela bojovať proti radikalizmu a presadzovať v tejto oblasti slušnosť, dôstojnosť, toleranciu a rešpekt voči iným politickým názorom. Cieľom politických strán totiž nemala byť vzájomná rivalita a snaha pracovať v prospech novovzniknutej republiky. V neposlednom rade to bola aj problematika školstva, kde redakcia chcela poukazovať na nezmyselnosť súbežne existujúcich štátnych a cirkevných škôl, nedostatok škôl na východnom Slovensku a chaosu panujúcim v organizácii školstva na Podkarpatskej Rusi.⁸

Časopis priniesol aj reakcie iných periodík, ktoré sa vyjadrili na margo existencie nového časopisu. Najkritickejší bol denník *Československá republika*, ktorý považoval *Stráž východu* za týždenník, ktorý sa na východnom Slovensku podujala vydávať bezvýznamná strana. To bolo podľa redakcie spôsobené tým, že stranám, ktoré vládli, prekážalo, že Českoslo-

⁸ -sž. Predstupujeme pred verejnosť... In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2; KRA-TUŠÍK, J. Nový bojovník. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2.

venská národnosocialistická strana na periférii krajiny rozvinula svoju politickú činnosť, ktorú podporila aj vydávaním svojho vlastného tlačového orgánu. Pozitívne sa nevyjadril ani *Slovenský východ* a *České noviny*, ktoré tvrdili, že *Stráž východu* vznikla len v súvislosti s blížiacimi sa obecnými voľbami.⁹

Začiatkom roka 1928, po štvormesačnej existencii periodika priniesla redakcia bilanciu svojej činnosti. Uvedomovala si, že periodicitou časopisu nemohla súťažiť s dennou tlačou, a preto bol určený predovšetkým tým, ktorí nemali možnosť čítať denník, a preto bol písaný jednoducho, zrozumiteľne a ľudovo. Čechom a Slovákom sa snažila vyhovieť tým, že bol písaný v slovenskom a českom jazyku. Obsah periodika sa snažila zaplniť rozličnými rubrikami, príspevkami významných politikov, ale aj osobnosťami z kultúrneho života. Záujem o divadlo sa snažila vzbudiť prostredníctvom prílohy divadlo. Uvedomovali si, že vďaka tomu, že strana združovala takmer všetky spoločenské vrstvy, bolo ťažké uspokojiť čitateľov z radov inteligencie, štátnych zamestnancom, robotníkov či roľníkov. Napriek tomu mala redakcia pozitívnu spätnú väzbu prostredníctvom dopisov čitateľov a považovala svoj týždenník za periodikum kvalitou porovnateľný s ďalšími časopismi, ktoré vychádzali v tomto období.¹⁰ Periodikum nechcelo sklzánuť na úroveň amerických bulvárnych časopisov a držalo sa radšej Havlíckovskej tradície, ktorá bola charakteristická pre český národ. Noviny mali totiž čiastočne aj vzdelávať a vychovávať čitateľov, preto príspevky o rozličných senzáciách, vraždách a ďalších kriminálnych deliktoch, nepatrili na ich stránky. Opakom boli noviny mravoučné, ktoré však mali nudný obsah, a preto slabý záujem zo strany čitateľov. Tí, ktorí sú proti bulvárnym časopisom zas nechcú čítať dlhé úvodníky a poučné články. Denná tlač preto potrebuje aj senzačné príspevky, aby zaujala čitateľa. Opakom dennej tlače bola literatúra, ktorá upokojovala čitateľa po celodennom zhone. Úlohou týždenníka tak bolo spájať obidve krajnosti a dopĺňať tak život čitateľa, ktorého krása spočíva v mnohotvárnosti foriem a obsahu.¹¹

V *Stráži východu* sa postupne sformovali pravidelné rubriky: Besednica, Divadlo, Dokumenty a poznámky, Chýrnik, Lekári, Literatúra, Malý

⁹ Časopisy o nás. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 2, s. 5.

¹⁰ Naša bilancia. In *Stráž východu*. 1928, roč. 2, č. 2, s. 1.

¹¹ Čtenář a noviny. In *Stráž východu*. 1928, roč. 2, č. 6, s. 3.

oznamovateľ, Organizačná hliadka, Podkarpatská Rus, Politický prehľad, Sociálna hliadka, Týždenný prehľad, Ženská hliadka.

Redakcia bližšie priblížila aj niektoré rubriky, ktorými sa chcela prihovoriť mládeži a ženám. V hliadke mládeže poukázala redakcia na význam mladých ľudí nielen pre Československú národnosocialistickú stranu, ale aj pre národ, pretože bola radikálnym elementom, nositeľom nových myšlienok a bola plná idealizmu a nadšenia. Socializmus mal byť pre nich viac ako heslo alebo program ale mal byť pre nich životom, aby sa socialistami nestávali, ale v nich vyrástli. Hnutie československej mládeže strany bolo najväčšou socialistickou organizáciou mládeže v celej Československej republike a súčasne oporou strany. Bolo preto potrebné zakladať ďalšie pobočky tejto organizácie mládeže, ktorá bola budúcnosťou strany. Na východe krajiny sa mali takýto záujemcovia obrátiť na Župný sekretariát Československej národnosocialistickej strany v Košiciach a čítať tlačový orgán strany adresovaný mládeži mesačník *Prieboj*.¹²

Ženská hliadka poukázala na skutočnosť, že ženy po vzniku Československej republiky na východnom Slovensku ale i Podkarpatskej Rusi prestali byť pasívne a začali sa zaujímať o politický život v novovzniknutom štáte. Bolo potrebné, aby si uvedomili, že sú rovnocenné s mužmi. Napriek tomu, že boli v mnohých prípadoch živiteľkami rodín, mali vlastné živnosti a zastávali aj niektoré dôležitejšie funkcie, neboli akceptované na úradoch či školách. Táto skutočnosť mala svoju príčinu v tom, že ženy boli ľahostajné voči angažovanosti sa v politickom dianí a neuchádzali sa o miesta v župných, okresných či obecných zastupiteľstvách. Ďalším dôvodom bola konzervatívna výchova, ktorá spôsobovala, že ženy sa vnímali ako tie, ktoré sa majú starať o výchovu detí a rodinu. Niekoľko žien na Slovensku sa preto združilo v rámci Československej národnosocialistickej strany a podujalo sa aktívne podieľať spolu s mužmi na politickom živote strany. V prvom rade chceli presvedčiť ženy na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi, aby sa nebáli predsudkov, ohovárania a posmeškov a združovali sa v rámci ženských komisií strany a spolu s mužmi sa snažili prispieť k zlepšeniu sociálneho postavenia občanov v spoločnosti.¹³

Časopis mal aj Prílohu *Divadlo* (1927 – 1928), neskôr so zmeneným názvom *Týdeník pro umění, sport a společnost*, vychádzajúcu raz týž-

¹² -ob- Mládež budúcnosť národa. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 1, s. 6; Hnutie našej mládeže na východnom Slovensku je veru dobré. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 1, s. 6.

¹³ KABELKOVÁ, S. Ženy na Slovensku a Podkarpatskej Rusi na stráž. Časopisy o nás. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 2, s. 5.

denne pre abonentov *Stráže východu* zdarma, pre ostatných čitateľov za 90 hal. V prvom čísle, ktoré vyšlo 10. novembra 1927 v Košiciach redakcia oznámila čitateľom skutočnosť, že týmto spôsobom sa snaží naplniť jeden z jej cieľov, a to, prispieť k rozvoju kultúry, ktorá bola dôležitá pre každý národ. Konkrétne divadelná scéna, jej úroveň a morálny vplyv na spoločnosť boli ukazovateľom vzdelanosti národa, pričom svoju historickú úlohu splnilo v českých krajinách už pred rokom 1918, kedy prispievalo k posilňovaniu nacionalizmu a národnej identity obyvateľov. V Čechách malo divadlo svoju tradíciu a obecenstvo, zatiaľ čo Slovensko vďaka maďarizácii zaostávalo. Divadelná scéna v Bratislave i v Košiciach trpela kvôli nedostatku finančných prostriedkov i samotných divákov. Chýbalo tiež materiálne i technické zabezpečenie a v neposlednom rade nevýhodou bol aj multietnický charakter týchto miest. Preto bolo potrebné posudzovať problematiku divadla na periférii krajiny objektívne. *Stráž východu* preto chcela byť nezaujatá a prispieť k popularizácii východoslovenskej divadelnej scény. Košické divadlo malo byť dobudované tak, aby sa stalo kultúrnym centrom východného Slovenska. Príloha Divadlo sa tak mala stať spojivom, ktoré bude spájať všetkých čitateľov i z tých najvzdialenejších miest východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi prostredníctvom Východoslovenského národného divadla v Košiciach.¹⁴ V súvislosti s tým, už po krátkom čase redakcia zväčšila rozsah prílohy, aby čitatelia mohli byť informovaní o všetkom, čo súviselo so scénou Východoslovenského národného divadla v Košiciach.¹⁵

Na pokračovanie začala *Stráž východu* na svojich stránkach v októbri 1928 publikovať dielo Františka Loubala¹⁶ *Pohled do Slovenska* (Státě o životě kulturním, náboženském a politickém).¹⁷

¹⁴ Redakcia. Úvodom. In *Divadlo*. 1927, roč. 1, č. 1, s. 1.

¹⁵ Redakcia. Milým čitateľom. In *Divadlo*. 1927, roč. 1, č. 2, s. 1.

¹⁶ Loubal, František (1893 – 1950) politik, publicista a verejný činiteľ. Vyštudoval dejepis a zemepis na Univerzite Karlovej v Prahe. Ako profesor pôsobil na školách v Novom meste nad Váhom a v Brne. Redigoval Považské hlasy neskôr bol vedúcim redaktorom revue Červená a bílá. Bol funkcionárom Československej národnosocialistickej strany. Bol autorom mnohých populárne historických, politických i osvetových publikácií. Bližšie: TOMEŠ, J. akol. *Český biografický slovník XX. století. II. díl. K – P*. Praha: Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 289 – 290.

¹⁷ Našim čtenářům. In *Stráž východu*. 1928, roč. 2, č. 41, s. 2; LOUBAL, František. *Pohled do Slovenska. (Státě o životě kulturním, náboženském a politickém)*. In *Stráž východu*. 1928, roč. 2, č. 41, s. 3 – 4.

Z obsahovej stránky sa periodikum dominantne venovalo zo začiatku najmä predvolebnej kampani volieb do obecných zastupiteľstiev v roku 1927, ktoré boli v poradí druhými obecnými voľbami na Slovensku. *Stráž východu* upozornila čitateľov predovšetkým na význam týchto volieb. Mnohí občania im nepripisovali patričnú vážnosť podceňovali význam samosprávy. Ak by ho pochopili, štát by nemusel riešiť celý rad problémov, ktoré sa týkali obcí a miest. Tie sa nemali spoliehať len naňho, ale čiastočne samostatne riešiť a zabezpečovať potreby občanov. Ak by tomu tak bolo, mohli by tak prispieť k rýchlejšej konsolidácii novovzniknutej republiky. Štát by tak výrazne odľahčili v oblasti, sociálnej, hospodárskej a kultúrnej. Príkladom boli metá najmä v Čechách a na Morave. Význam volieb do obecných zastupiteľstiev sa tak nemal podceňovať. To pozitívne, čo sa v rámci samosprávy

v obci realizuje, v obci naďalej ostáva. Či už to bolo postavenie školy, chudobinca, kanalizácie, vodovodu a podobne. Podobne tomu bolo v mestách, kde mohli prispieť k zlepšeniu sociálnej situácie mrzákov, sirôt a chudobných. Obce a mestá takto mohli prispievať nielen k zlepšeniu životnej úrovne svojich obyvateľov, ale i celého štátu. Samozrejme, že občania museli poznať svoje požiadavky, ktoré chceli prostredníctvom svojich zástupcov presadiť. Ak si zvolili konzervatívnych zástupcov, tak ich obec a mesto stagnovalo, ale ak si zvolili zástupcov s citom pre potreby svojich spoluobčanov, ktorí prispievali k zlepšeniu ich životnej úrovne, tam napredovali v pozitívnom vývoji nielen obce a mestá, ale aj celý štát. Bolo preto potrebné, aby občania pochopili význam volieb a aktívne sa ich zúčastnili.¹⁸ Aj jeden hlas vo voľbách mal svoju váhu a názor o tom, že jeden hlas nič nerozhodne nebol správny. Ak sa ich spojilo viac mohli spôsobiť veľa. Preto čitatelia nemali podceňovať význam svojho hlasu, ale práve naopak, mali využiť svoje volebné právo¹⁹

Stráž východu predstavila v rámci predvolebnej kampane svojim čitateľom postoj Československej národnej socialistickej strany k vtedajším aktuálnym politickým problémom. Strana zostávala na svojom opozičnom stanovisku voči vláde, ktorá poškodzovala svojím konaním pracujúcich občanov i samotný štát. Bola nepriateľská voči robotníkom, verejným zamestnancom i maloroľníkom. Odmietala tiež novelizáciu sociálneho poistenia. Rokovania s Vatikánom a úpravu vzťahov medzi Českosloven-

¹⁸ SMRŽ, Jozef. Obecné voľby a ich význam. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 6, s. 1.

¹⁹ Malučkosť. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 2, s. 2.

skou republikou a Vatikánom vnímala ako nevyhnutnosť, avšak v prípade vstupu strany do vlády, by požadovala ich úpravu a rovnako zoštátnenie cirkevných škôl. Komplikované a zlé realizovanie pozemkovej reformy na Slovensku malo prestať, pretože sa hazardovalo s dôverou maloroľníkov na vidieku, ktorí prestávali dôverovať štátu, jeho inštitúciám i zákonom. Navyše prehnané poľnohospodárske clá neustále spôsobovali zvyšovanie cien. Negatívne vnímala aj úpadok slovenského priemyslu, neriešenie problémov spojených so železničnou dopravou. Bola tiež proti šikanovaniu a perzekúcii štátnych zamestnancov z politických dôvodov. Obsadzovanie miest štátnych zamestnancov na Slovensku sa malo diať na základe ich kvalifikácie a odbornosti a to predovšetkým Slováckmi a Čechmi a nie zle kvalifikovanými a národnostne nespoľahlivými adeptmi oddanými momentálne vládnucej garnitúre.²⁰

Ideálne bolo, ak by strana postupovala na Slovensku vo voľbách samostatne avšak bola ochotná spojiť sa na spoločnej kandidátke s Československou stranou národnodemokratickou a so Stranou práce. V obciach a mestách, kde z dôvodov národnostného zloženia hrozilo, žeby sa Slováci ocitli v menšine chcela sa spojiť so všetkými stranami okrem Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Komunistickej strany Československa. Odmietala tiež spoluprácu so skupinkou politikou združených okolo Jiřího Štříbrného,²¹ ktorý bol zo strany vylúčený na jeseň v roku 1926 na 11. zjazde strany v Brne.²² Odmietala tiež dezinformácie, podľa ktorých sa mal stať opäť členom.²³ Československá národnosocialistická strana bola hrdá na

²⁰ Čsl. Strana národne socialist. o akútnych otázkach politických. In *Stráž východu*.1927, roč. 1, č. 2, s. 2 – 3.

²¹ Štříbrný Jiří (1880 – 1955) politik, novinár. Absolvent vyššej priemyselnej školy. Od jari 1917 aktívny účastník domáceho odboja. V roku 1918 jeden z hlavných organizátorov prevratu 28. októbra 1918. V rokoch 1918 – 1928 a 1929 – 1935 bol poslancom Národného zhromaždenia. V rokoch 1920 – 1926 bol miestopredsedom Československej národnosocialistickej strany. V roku 1926 bol ale po konflikte s Eduardom Benešom zo strany vylúčený. V nasledujúcom roku si založil vlastnú stranu s fašistickými prvkami – Stranu slovanských národných socialistov. Bližšie: TOMEŠ, J. *akol. Český biografický slovník XX. století. III. díl. Q – Ž.* Praha : Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 211.

²² --rh. Československá strana národne-socialistická na Slovensku o akútnych politických otázkach. In *Stráž východu*.1927, roč. 1, č. 1, s. 6; Čsl. strana národne socialist. o akútnych otázkach politických. In *Stráž východu*.1927, roč. 1, č. 2, s. 2 – 3; MALÍŘ, J. *Politické strany I. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 1938.* Brno : Nakladatelství Doplněk, 2005, s. 772.

²³ Osvobozujúci slovo. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 6, s. 2.

to, že sa nemusela na kandidátkach skrývať za názvy rozličných skupín ako odborná, jednotná či hospodárska. Otvorene predstupovala pred voličov so svojim vlastným programom, ale aj za výsledkami, ktoré dosiahla v minulosti, neskrývajúc sa za heslá všenárodnosti či internacionalizmu. Výsledky volieb mali poukázať na to, či voliči túžili ísť viac ľavicovo, smerom k pokroku a sociálnej spravodlivosti, alebo pravicovo – reakčne. Strana sa charakterizovala ako národná, vlastenecká a sociálna. Bola stranou, ktorá mala víziu do budúcnosti, ale súčasne aj schopnosť riešiť problémy, ktoré trápili občanov v prítomnosti. Strana chcela naďalej v obciach a mestách pracovať obetavo a nezištne v prospech všetkých ich obyvateľov.²⁴

Československá národnosocialistická strana sa prezentovala pred svojimi voličmi ako politická strana, ktorá vždy dodržala, čo avizovala vo svojom politickom programe. V minulosti sa v obciach a mestách, kde mala svojich zástupcov starala o ich celkový vzhľad. Usilovala sa znižovať nezamestnanosť realizovaním stavieb verejných budov, cestných komunikácií a reorganizovaním podnikov. Starala sa o starých, chudobných, nemajetných a bezdomovcov, pre ktorých stavala chudobince, sirotince, a rozličné zdravotnícke a sociálne zariadenia. Snažila sa tiež zlepšiť finančné ocenenie obecných zamestnancov. Budovala tiež školy, knižnice, čítárne a podporovala všetky aktivity, ktoré viedli k zvýšeniu vzdelanosti a osvety občanov.²⁵ Pred voľbami Ústredný výkonný výbor Československej národnosocialistickej strany oslovil svojich voličov: „Každý opravdový republikán, ktorý sa usiluje o kultúrne, hospodárske a sociálne zveľadenie obcí, o vládu ľudu a je proti obnoveniu starých privilégií bude voliť kandidátky Československej strany národnosocialistickej.“²⁶ Týždenník tiež čitateľom pripomenul, aby sa správali zodpovedne, uvedomili si veľký význam volieb a dobre si rozmysleli komu odovzdajú svoj hlas. Výsledok volieb mal poukázať na skutočnosť, aký pokrok v politickom živote uskutočnilo východné Slovensko a Podkarpatská Rus. Negatívne vnímal vzájomný boj jednotlivých politických strán, politickú rivalitu, ktorá v jednotlivých obciach neprispievala k ich rozvoju, ale naopak ich viedla k stagnácii.²⁷

Napokon v zvláštnom vydaní *Stráž východu* priniesla čitateľom výsledky volieb. Konkrétne priblížila volebné výsledky z Košíc, Prešova, Se-

²⁴ K obecným voľbám. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 7, s. 1 – 2.

²⁵ Voličovia, sestry a bratia! In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 7, s. 1.

²⁶ Každý opravdový republikán... In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 7, s. 1.

²⁷ -dl. V nedeľu rozhodne občianstvo... In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 8, s. 1.

čoviec, Ťahanoviec, Krompách, Margecian, Nitry, Ružomberka, Trnavy, Užhorodu, ale i z Prahy.²⁸ Situáciu po voľbách vnímal týždenník pozitívne. Popri miernom posilnení Československej národnosocialistickej strany priaznivo hodnotil úspechy Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, ktorú považoval za stranu demokratického streda ochotnú spolupracovať so sociálnymi stranami, stojacu na stanovisku jednotného československého štátu. Poukázal tiež na neúspech Československej národnodemokratickej strany a najmä Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Pokles volebných preferencií tejto strany znamenal podľa týždenníka koniec neznášanlivosti, teroru, násilia na Slovensku a príchod národnostnej, konfesionalnej i spoločenskej tolerancie. Potvrdila sa aj škodlivosť protičeskej kampane na Slovensku, ktorá bola prospešná pre časť nespokojnej maďarskej minority na Slovensku.²⁹ Do pozornosti dal časopis čitateľom najmä úspech Československej národnosocialistickej strany v Prahe, ale i v Košiciach. Podporu voličov vnímal týždenník ako záväzok pre stranu, aby naďalej prispievala ku konsolidácii pomerov v meste a pracovala v prospech všetkých občanov. Župný, okresný i miestny výkonný výbor strany sa napokon poďakoval všetkým voličom za ich hlasy i prejavenu dôveru nielen v Košiciach, ale i na celom východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi.³⁰

Stráž východu splnila svoje poslanie tlačového orgánu Československej národnosocialistickej strany najmä v roku 1927. Začala vychádzať v predvolebnom období a ako politický časopis sa aktívne zapojila do predvolebnej kampane. Redakcia na stránkach periodika propagovala politický program strany a snažila sa osloviť svojich priaznivcov i potenciálnych voličov. Periodiku sa však nepodarilo vychádzať dlhodobejšie. Už koncom roka 1928 sa časopis prihovril čitateľom. Po necelých dvoch rokoch existencie, podľa redakcie splnil svoje poslanie, pretože bol jediným krajiniským tlačovým orgánom Československej národnosocialistickej strany na Slovensku. Potom, čo bolo obnovené vydávanie týždenníka *Slovenské slovo* (1921 – 1929) podľa redakcie mohla *Stráž východu* zaniknúť. Na zá-

²⁸ Volební vítězství strany čsl. národních socialistů! In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, zvláštne vydanie, s. 1 – 2; Volební výsledky Velké Prahy: Národní socialisté najsilnější stranou. Praha odmítá pravičácké extrémy. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, zvláštne vydanie, s. 2.

²⁹ Po voľbách. In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 9, s. 1 – 2.

³⁰ VRECL, Rudolf – SMRŽ, Jozef – SLÁVIK, Janko. Všetkým příslušníkom strany a priaznivcom! In *Stráž východu*. 1927, roč. 1, č. 9, s. 1.

klade dohody s vydavateľstvom *Slovenského slova* však *Stráž východu* mala vychádzať naďalej, a to aj s väčším obsahom. V januári 1929 už ale vychádzala len v Bratislave a koncom toho istého roku zanikla.³¹

³¹ Naším čtenářům. In *Stráž východu*. 1928, roč. 2, č. 51, s. 2; Naším čitateľom na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Stráž východu*. 1929, roč. 3, č. 1, s. 5.

MATERIÁLY
MATERIALS

SYNOPSIS DEJÍN SPIŠSKEJ REZIDENCIE SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ OD JEJ PRÍCHODU NA SPIŠ (1656 – 1658)

Monika BIZOŇOVÁ

BIZOŇOVÁ, Monika. A Synopsis of the History of the Society of Jesus since their first Arrival in the Region Spiš. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 73 – 82.

Jesuit chronicles represent a significant source for the study of the Society of Jesus in the 16th–18th centuries, documenting not only the chronology of events but also the internal life of residences, educational institutions, and local communities. They provide information on priests, students, liturgical practices, buildings, and missionary activity, while also allowing for the study of Jesuit educational and spiritual work and their interactions with broader society. The chronicles are additionally valuable for researching early modern European art and material culture, including church decorations, altars, and liturgical objects. A fundamental source for the history of the Jesuits in Spiš is the work *Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu*, covering the period 1604–1724. The original chronicle has not survived; it is only preserved through a copy made by the Spiš priest and historian Valentín Kalinay, who based his 1934 dissertation on it. The Synopsis provides information on personnel changes, church life, educational activity, and the economic administration of the residence. Its narrative style requires a critical approach, yet it remains an indispensable source for reconstructing Jesuit life in Spiš and their activities within the Spiš Chapter.

Key words: Jesuits, Spiš county, chronicle, archival source, Society of Jesus.

Jezuitské kroniky predstavujú významný prameň¹ pre skúmanie dejín jezuitov a ich pôsobenia v období 16. až 18. storočia. Ide o systematicky vedené zápisy, ktoré dokumentujú nielen chronológiu udalostí, ale aj vnútorný život rezidiencií, školských inštitúcií a miestnych komunít. Ich obsah zahŕňa údaje o kňazoch, študentoch, cirkevných obradoch, stavbách a misijnej činnosti, čo z nich robí nenahraditeľný historický zdroj pre rekonštrukciu náboženského, kultúrneho a spoločenského života ranonovovekej Európy.

¹ Štúdiá vznikla v rámci projektu VEGA 1/0527/23 *Pramene k dejinám reformácie a rekatolizácie a iných aspektov ich doby na Slovensku*.

Kroniky majú zároveň výraznú vzdelávaciu a duchovnú funkciu. Dokumentujú priebeh vyučovania, formáciu študentov a aktivitu hodnostárov, čím umožňujú sledovať kontinuitu vzdelávacích a duchovných praktík v rámci jezuitského rádu. Zároveň poskytujú cenné informácie o interakciách medzi jezuitmi a širšou spoločnosťou, vrátane mešťanov, šľachty a príslušníkov iných náboženských komunít, čo umožňuje hlbšie pochopiť sociálny a kultúrny kontext doby.

Okrem toho sú kroniky významným zdrojom pre štúdium umeleckej a materiálnej kultúry. Popisujú výzdobu kostolov, oltárov, liturgických predmetov a umeleckých diel, čím dokumentujú remeselnú zručnosť a estetické preferencie 17. storočia. Propagačný aspekt kroník spočíva v zdôrazňovaní úspechov rádu a jeho hodnostárov, čo posilňovalo reputáciu jezuitov v lokálnom aj regionálnom prostredí.

Celkovo možno konštatovať, že jezuitské kroniky predstavujú komplexný prameň, ktorý spája historickú, sociálnu, náboženskú a kultúrnu dimenziu. Ich systematickosť a rozsah ich predurčujú ako kľúčový materiál pre výskum ranonovovekých náboženských inštitúcií a ich vplyvu na spoločnosť.

Základným prameňom pre dejiny jezuitov a ich pôsobenie v Spišskej Kapitule² je dielo *Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu*, čiže *Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš*.³

Ide o kroniku, ktorej originál sa bohužiaľ nezachoval; dostupná je len prostredníctvom odpisu, ktorý vyhotovil spišský kňaz a historik Valentín Kalinay. Na základe tohto odpisu vypracoval Kalinay v roku 1934 svoju dizertačnú prácu.⁴

Synopsa zachytáva časové obdobie rokov 1604 – 1724 a poskytuje cenné informácie o personálnych zmenách, cirkevnom živote, vzdelávacej činnosti a hospodárskej správe rezidencie. Pri interpretácii tohto prameňa je však potrebné pristupovať kriticky, pretože kronikári často píšú vo voľnejšom, rozprávačskom štýle, čo môže ovplyvniť presnosť a objektívnosť

² Viac o jezuitoch na Spiši: BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia Ad Maiorem Dei gloriam: Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17.–18. storočí*. Kraków, 2018. 238 s.

³ Spišský archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, *Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu*.

⁴ KALINAY, Valentín. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck 1934.

záznamov. Napriek tomu ide o nenahraditeľný historický zdroj pre rekonštrukciu života jezuitov na Spiši a ich pôsobenia v rámci Spišskej Kapituly.

V nasledujúcom texte sa nachádza prepis a preklad časti kroniky z rokov 1656 – 1658. Prekladu tejto kroniky z rokov 1604 – 1655 sa vo svojich dvoch štúdiách venoval už Vladimír Olejník.⁵

PREPIS

p. 34

Annus 1656 inter spem pacis ac belli metum e vicina praesertim Polonia turbatus aliquantum, non infliciter attamen pervenit ad finem et Scholis et aliis suum tenentibus cursum. Et Scholae quidem praeter Comitem Ladislaum Csaki etiam alia Nobilitate florerunt, privatis et publicis actibus id effecerunt ut Haereticos aliquot ad se pertraxerint, eis imposuit liberalissima RD Michaelis Mrasz Abbatis BMV de Schaunik Cantoris et Canonici V Capli Scepus, munificentia qua dignis praemia cum omnium palusu largitus est. Assidua vero nostrorum in rebus ad Spiritum pertinentibus industria et vigilantia tum ad fidem vel reduit vel adduxit plurimos tum Societati qua Catholicos, qua Haereticos conciliavit quod coram familiarior quam antea cum nortis conversatio, quin immo ad conversandum invitatio satis demonstrat, et frequentior ad nos recursus in aequitudinibus rebusque dubijs ostendit.

Auxit hic annus templi suppellectilem casuala sericieis floribus distincta,

p. 35

ipsum vero Sacellum cathedra non minus artificio quam nitore per eleganti, ornavit hanc (opus spectandum valoris fere 500 fl.) eximia in nos Domumque pauperem Generosus D. Sigismundus Hollo SRM Leutschoviensis olim nunc Eperjesinensis Tricesimator, raraque liberalitate. Neque Domus suo caruit augmento cui accessit altare lignum cum Imagine Salvatoris a S Joanne baptizati. His itaprocedentibus Vinae non usque adeo profecerunt, ita enim uredine afflictae fuerunt uvae ut ex vinea quae super 80 attulit vasa vini ad unum vas et medium

⁵ OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. In *Acta Musaei Scepusiensis* 2007. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2007, s. 113 – 150.; OLEJNÍK, Vladimír. Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. II. časť (1648 – 1655). In *Acta Musaei Scepusiensis* 2008. Zost. M. Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 239 – 286.

decreverit, et quae antea 50 ferebat vasa non nisi quatuor sit largita. Mensis Julius novum Residentiae Superiorem RP Nicolaum Szécseni salutavit, priore ad Rectoratum Ungvariensem promotus. Viri huius in promovendo cultu Divino zelus cum primis enituit, vix enim Superioratum adiit mox se ad praedium Thamasfalvense contulit, ibidemque Sacellum jam olim ante 300 prope annos erectum, sed injuria temporum fere collapsum incrustatione, inalbatione, tecto altari ac apparametis sacris ad pristinum revocavit nitorem. Ejusdem opera jus celebratum est in Kolbach mense Augusti et omnes agri quos olim rustici perpotaverunt nobis adjudicati sine ulla prorsus hactenus eos possidentibus oppidanis compensatione reddenda.

(In margine: Annus 1657)

Annus hic satis omnium nostrorum sanitati favens, etsi vineis durus aliquatenus et austerus fuit, sed quidquid incommodi fecit, vel damni attulit frigus intesum in Vineis, abunde pijs legatis in Residentia, et Sacello benignissimus Deus compensavit. Nam Illmus ac Rdissmus D Stanislaus Pstrokonszki Episcopus e Polonia Chelmensis extreme decumbens urbi rescivit, quod Soctas hoc loco suum naberet domicilium, petijt unum e nostris, qui sibi et confitenti praeberat aures et subinde morienti assisteret, quem etsi tam cito habere non potuit, voluit nihilominus apud nos, relicts quos prope habuit Franciscanis, tumulari, quod et obtinuit.

p. 36

Ne vero corpus duntaxat suum nobis donaret, reliquit una Domui nostrae fl 300 tapetiaque atlatica, Sericea coloribus distincta ornandis Sacelli parietibus accommoda, alios praeterea tapetes natalitio stemate insignitos, item argentea duo candelabra et crucifixum auream adnaec pretiosis lapillis interstinctam Corollam pro BMV. Sepultus ut voluit in Sacello nro per Rdissmum D Praepositum hujalem Joannem Palfalvai 25 Junij.

Auxit Sacelli suppellectilem, inopiamque Domus non mediocriter sublevavit Generosus D Gabriel Vadasz olim Scepusiensi in Arce castellanus, qui ut liberius spiritui solum ab exterioribus occupationibus liber vacare posset anno 1654 circa diem S Mathiae Aplo Sacram venerat ad Residentiam in eaque adobitum usque mansit quatuor mensium spatio ante obitum gravissimis colicae doloribus vexatus tandem 18 Februarij sacramentis praevidue munitus ad beatitudinem, uti spem vitae sancto traductae facit evolavit. Is

praeter crucem staturae numanae et sex Candelabra duosque ex argento statuas quae vivus adhuc Sacello donaverat, insuper testamento post obitum reliquit 150 flor. Ejusdem Sacelli reparando altari servituros, aureumque pro pluviai nodum valoris 10 aureorum, item pro altari strophilla et 40 florenos pro ostensorio: Domui vero tum pensilem currum tum 900 florenos.

Domi manentibus securam habitationem fecit murus ex parte viae publicae orgiarum 72 in longum erectus quod securitatem ante vile sepimentum nem dabat, quod opus modis omnibus et minis videlicet diruendi muri et publice coram Vbli Caplo factaprotestatione Haeretici Varallyenses impedire conati sunt, at nihil Deo auxiliante profecurunt, postquam Magnificus D Vice-Capitaneus Lubloviensis D Stephanus Lubowiczki magnus amicus noster per nostrum sacerdotem informatus eisdem silentium imposuit. In allodio quoque aedificium ruinem undiquaque minitans restauratum commodam praebet habitationem. Labor nostrorum profuit non parum apud Catholicos

p. 37

et Haeticos, per sedulam in excipiendis confessionibus operam, nos per familiarem conversando modum alliciendo, nec paucos ex ijs etiam ex errores Lutheri deserendos pertrahendo. Scholae minore quidem Juventutis frequentia, solito tamen cursu perexerunt, et praeter dies in Parasceves et Corporis Christi die, tertiam ad ferias autumnales die S Alexio praeclaram produserunt actionem in qua Scholares liberalitate Illmi D. Comitiss Stephani de Csak junioris praemia retulerunt.

Personas porro hoc anno 1657 haec Residentia numeravit duodecim RP Nicolaus Szecheni Superiorern loci, P Paulus Szuhai Ministum, P Stephanum Gosztoni D Comitiss Senioris Confessarium, P Georgium Szuchodolszki Praefectum, P Adamum Poplanski Rhetorem, P Casimirum Szinienszki Missionarium Arcensem, M Mathiam Stoykovics Syntaxis-tam, M Franciscum Tamium Principistam, Joannem Egied Janitorem, Michaellem Otermayr Cellarium, Michaellem Gö Sacristam, Theodorum Litwanovszki Dispensatorem coadjutores temporales. Hoc itam anno inchoata est Communio frequentia populi. Altare majus templi nostri quod olim in tumultibus Bocskaiianis furor Calvinistarum in diversis partibus multiaverat arte Sculptoris et Pictoris restauratum est.

(In margine: 1658)

Anno hoc furec Socijn in Residentia nostra numero undecim sacerdotes quinque reliqui laici ex his unus Magister, Scholae et numero et ordine prae superioribus annis floruerunt. Promota devotio qua in Sodalitatibus, qua Dramatibus publice exhibitis. spectatum educta ad diem Parasceve processione. Conversi et in Scholis et in vicino oppide acatholici in bono numero 40 et amplius. Altari majori additae duae aliae cum 4 statu inauratis, accessit et alius ornatus

p. 38

tum in antependiis, tum aliis minutioribus ornamentis. In Sacello etiam domestico erectum per elegans altare impensis Adm RD Georgii Soos V Capli Scepusiensis Lectoris et Canonici dignissimi. Hi autem hoc anno Residentiam inhabitaverunt: P Nicola Szecsenii Superior, P Ladislaus Vlesnovszki Minister Procurator, P Andreas Banko Missionarius Arcensis, P Georgius Szuchodolski Concionator, P Stanislaus Gazeczki Praefect., P Stephanus Gosztoni Confessarius Illmi Comitum senioris, P Stephanus Levachich Praefectus, M Georgius Laki Synt., Gram., M Stanislaus Lasoczki Princ., Parv., Petrus Trattner Sacrista, Michael Ostermayr Cellarius, Joannes Egyed Janitor, Theodorus Litwanovszki Dispensator.

PREKLAD

s. 34

Rok 1656, zmietaný nádejou na mier a obavami z vojny, najmä v susednom Poľsku, bol do istej miery nepokojným, no napriek tomu sa šťastne dovŕšil, pričom školy aj ostatné veci išli svojím riadnym chodom. A škola skutočne okrem grófa Ladislava Csákyho prekvitala aj inou urodzenosťou; súkromnými i verejnými vystúpeniami dosiahli to, že k sebe priviedli niekoľkých heretikov. udelil im najštedrejšie výsady Ctihodný pán Michal Mrasz, opát [kláštora] Blahoslavenej Panny Márie zo Štiavniku,⁶ kantor a kanonik Spišskej kapituly, ktorý štedrosťou, sprevádzanou všeobecným potleskom, udelil hodným zaslúžené odmeny. Neustála usilovnosť a bdelosť našich v záležitostiach týkajúcich sa ducha priviedla mnohých späť k viere alebo ich k nej pripojila; zároveň zmierila so Spoločnosťou [Ježišovou] tak katolíkov, ako aj heretikov — o čom jasne svedčí dôvernejší kontakt s nami než predtým, ba dokonca pozývanie k rozhovorom, a tiež častejšie obracanie sa na nás v sporoch a pochybných záležitostiach.

⁶ Dnes Spišský Štiavnik.

Tento rok rozšíril chrámovú výbavu o kazulu z hodvábu zdobenú kvetmi,

s. 35

a samotnú kaplnku ozdobil kazateľnicou nesmierne elegantnou, tak majstrovsky prepracovanou, ako aj lesklou. Toto (dielo hodné takmer 500 florénov) daroval nám a nášmu chudobnému Domu výnimočnou štedrosťou urodzený pán Žigmund Hollo, kedysi vyberač tridsiatkov kráľovského veličenstva v Levoči, teraz v Prešove, muž zriedkavej dobročinnosti. Ani Domu nechýbalo vlastné zveľadenie — pribudol mu totiž drevený oltár s obrazom Spasiteľa, ktorého krstí svätý Ján. Pri takomto postupe vecí sa však vinice priveľmi nepozdvihli; hrozno bolo totiž tak postihnuté plesňou, že z vinice, ktorá prinášala viac než 80 sudov vína, sa úroda znížila na jeden a pol sudu, a z tej, ktorá predtým dávala okolo 50 sudov, nevyšlo viac než štyri. Mesiac júl privítal nového predstaveného rezidencie, ctihodného pátra Mikuláša Szécseniho, keďže jeho predchodca bol povýšený na rektora v Užhorode. Horlivosť tohto muža v zveľadovaní Božieho kultu sa prejavila hneď na začiatku: sotva prevzal úrad predstaveného, ihneď sa odobral na majetok v Tomášovciach,⁷ kde kaplnku, postavenú už pred takmer 300 rokmi, no časom takmer zrútenú, obnovil — omietkou, vybielením, novou strechou, oltárom a liturgickou výbavou jej navrátil pôvodný lesk. Jeho zásluhou sa v Kolbachu⁸ v mesiaci august obnovilo právo slávenia svätej omše a všetky pozemky, ktoré kedysi roľníci úplne vyčerpali, boli prisúdené nám, bez akejkoľvek náhrady tým obyvateľom, ktorí ich doteraz držali.

(Na margu: Rok 1657)

Tento rok bol dosť priaznivý zdraviu všetkých našich, hoci (k) viniciam bol čiastočne tvrdý a krutý; avšak čokoľvek nepríjemného či škodlivého spôsobil mrazom, ktorý prudko postihol vinice, to dobrotivý Boh hojne nahradil zbožnými odkazmi v rezidencii a kaplnke. Lebo Jeho Excelencia a Najdôstojnejší pán Stanisław Pstrokonszki, biskup chelmský z Poľska, keď ležal na smrteľnej posteli, dozvedel sa, že tu bude mať Spoločnosť svoj dom, a žiadal jedného z našich, ktorý by ho vypočul pri spovedi a občas stál pri ňom v jeho umieraní. Aj keď ho tak rýchlo nemohol dostať, predsa

⁷ Dnes Spišské Tomášovce.

⁸ Dnes Studenec.

si želal, aby bol pochovaný u nás, a to mu bolo aj dopriate, hoci mal po ruke františkánov.

s. 36

A aby nám nedal iba svoje telo, zanechal spolu nášmu Domu 300 florénov, ďalej gobelíny z atlasu a hodvábu, zdobené farbami, vhodné na ozdobenie stien kaplnky, a okrem toho ešte ďalšie koberce so svojím rodovým erbom; rovnako dva strieborné svietniky a pozlátený krucifix, k nemu pripojený ruženec pre Pannu Máriu ozdobený drahocennými kamienkami. Bol pochovaný, ako si želal, v našej kaplnke, dňa 25. júna, prostredníctvom najdôstojnejšieho pána miestneho prepošta, Jána Palfalvaia.⁹

Výbavu kaplnky a nemalou mierou aj chudobu Domu zmiernil urodzený pán Gabriel Vadasz, kedysi kastelán na Spišskom hrade, ktorý, aby sa mohol slobodnejšie venovať len duchovným veciam, neviazaný vonkajšími povinnosťami, roku 1654 okolo sviatku sv. Mateja apoštola prišiel do rezidencie a v nej zostal až do smrti. Štyri mesiace pred smrťou bol sužovaný veľmi prudkými kolikovými bolesťami, a napokon 18. februára, riadne posilnený sviatosťami, preletel k blaženosti, ako to dáva tušiť nádej na svätý život, ktorý viedol. Ten istý, okrem kríža v ľudskej veľkosti a šiestich svietnikov a dvoch strieborných sôch, ktoré daroval kaplnke ešte za života, zanechal navyše testamentom po smrti 150 florénov na opravu oltára kaplnky, ďalej zlatú sponu na pluviál v hodnote 10 zlatých, taktiež strophillu¹⁰ na oltár a 40 florénov na monštranciu; Domu samotnému zanechal závesný voz a 900 florénov.

Tým, ktorí zostávali v Dome, zabezpečil bezpečné bývanie múr postavený zo strany verejnej cesty, dlhý 72 siah, keďže predtým chatrný plot vôbec neposkytoval bezpečnosť. Toto dielo sa heretici zo Spišského Podhradia pokúsili všemožnými spôsobmi prekaziť — vyhrážkami, že múr zničia, a tiež verejným protestom urobeným pred celou Kapitulou. No nič nedosiahli, keďže s Božou pomocou im ich snahy neprospešeli, zvlášť potom, čo veľkomožný pán Štefan Lubowiczki, podkapitán hradu Ľubovňa, náš veľký priateľ, informovaný o veci naším kňazom, uložil im mlčanie.

Aj na alódiu bola budova, ktorá z každej strany hrozila zrútením, opravená a poskytuje teraz pohodlné bývanie. Usilovná práca našich priniesla nemalý úžitok medzi katolíkm

⁹ Ján Pálfalvay (Pálfalvay) – spišský prepošt v rokoch 1655 – 1663.

¹⁰ Oltárny pás (zdobený textíliou alebo kovom), často umiestnený horizontálne na prednej strane oltára alebo okolo neho ako dekoratívny prvok.

s. 37

i heretikmi — vytrvalým prijímaním spovedí, priateľským spôsobom rozhovorov, ktorým si ich získavali, a tým, že nemálo z nich priviedli aj k opusteniu Lutherových omylov. Školy síce s menším počtom mládeže, no predsa fungovali svojím riadnym chodom a okrem predstavení na Veľký piatok a na sviatok Božieho tela pripravili i tretie predstavenie na jesenné prázdniny v deň sv. Alexia, v ktorom žiaci — štedrosťou Jeho Excelencie grófa Štefana Csákyho mladšieho — získali odmeny.

Osoby, ktoré v tomto roku 1657 tvorili rezidenciu, boli dvanásť: ctihodný páter Mikuláš Szecheni, predstavený tohto miesta; p. Pavol Szuhai, minister; p. **Štefan** Gosztoni, spovedník staršieho grófa; p. Juraj Szuchodolszki, prefekt; p. Adam Poplanski, rétorista; p. Kazimír Szinienszki, misionár na hrade; magister Matej Stoykovics, učiteľ syntaxe; magister František Tamius, učiteľ princípíe; Ján Egied, vrátnik; Michal Otermayr, správca pivnice; Michal Gö, kostolník; Teodor Litwanovszki, pokladník a svetský spolupracovník. V tomto roku sa tiež začalo **časté prijímanie ľudu**. Hlavný oltár nášho chrámu, ktorý kedysi počas nepokojov Bocskayových vojen zúrivosť kalvinistov na mnohých miestach poškodila, bol zreštaurovaný umením sochára a maliara.

(Na margu: 1658)

V tomto roku mala naša rezidencia jedenásť členov Spoločnosti, päť ďalších laikov, z ktorých jeden bol magister. **Školy** previtali počtom i poriadkom viac než v predchádzajúcich rokoch. Vzástla aj nábožná zbožnosť, či už v bratstvách, alebo pri verejne predvádzaných divadelných predstaveniach, ktoré boli korunované procesiou na Veľký piatok. Obrátení — či už v školách, alebo v blízkom meste — boli nekatolíci v dobrom počte, 40 a viac. K hlavnému oltáru boli pridané **ďalšie dva oltáre** so štyrmi pozlátenými sochami a pribudli aj ďalšie ozdoby,

s. 38

tak v antependiách,¹¹ ako aj v iných menších ozdobách. V domácej kaplnke bol tiež postavený elegantný oltár na náklady ctihodného pána Juraja Soosa, kanonika a lektora Spišskej kapituly. Toto sú tí, ktorí v tom-

¹¹ Antependium – dekoratívny a symbolický záves pred oltárom. Malo symbolický význam, súvisiaci s liturgickým obdobím – napríklad farba látky sa menila podľa cirkevného kalendára.

to roku bývali v rezidencii: p. Mikuláš Szecsenii, predstavený; P. Ladislav Vlesnovszki, minister a prokurátor; P. Ondrej Banko, misionár na hrade; P. Juraj Szuchodolski, kazateľ; P. Stanislaus Gazeczki, prefekt; P. **Štefan** Gosztoni, spovedník jeho excelencie staršieho grófa; P. **Štefan** Levachich, prefekt; M. Juraj Laki, učiteľ syntaxe a gramatiky; M. Stanislaus Lasoczki, učiteľ principir a nižších tried; Peter Trattner, kostolník; Michal Ostermayr, správca pivnice; Ján Egyed, vrátnik; Teodor Litwanovszki, hospodár.

KOREŠPONDENCIA JÁNA KVAČALU S BRATOM KAROLOM

Libor BERNÁT

BERNÁT, Libor. Correspondence between Ján Kvačala and his brother Karol. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 83 – 118.

In this article, based on preserved correspondence, we follow the fates of two brothers, coming from a Slovak family living in Báčsky Petrovec. By analyzing the previously unprocessed correspondence, we acquaint readers with their studies at the gymnasium in Sarvaš, the lyceum in Prešporok and at universities in Germany. While the fate of the elder Karol progressed along the path of a reverend in Vojvodina and the USA, the younger Ján became a professor at the University of Dorpat and a world-renowned comeniologist. Against the background of their fates, we show the influence of Magyarization, problems in the congregations, as well as the difficult life of exiles in the USA.

Key words: correspondence, letters, correspondence cards, Báčsky Petrovec, reverend.

Komeniológ svetového mena a cirkevný historik Ján Kvačala bol pozoruhodnou osobnosťou, ktorá po sebe zanechala rozsiahle dielo a bohatú korešpondenciu. Žiaľ, Kvačalova pozostalosť nie je celá spracovaná. Ján Kvačala sa stretával a dopisoval si s množstvom osobností a inštitúcií. Mnohé časti jeho písomného styku už boli publikované, hoci ide len o čiastkový výber. Najčastejšie ide o korešpondenciu s významnými osobnosťami – Jozefom Škultétym,¹ komeniológmi ako Josef Krumpholc,² historikmi z Gollovej školy: Jaroslavom Bidlom, Kamilom Kroftom, Václavom Novotným, Otakarom Odložilíkom, Jozefom Pekařom a ďalšími.³ Ojedinelá je publikácia korešpondencie s priateľmi teológmi Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým a právnikom Otakarom Koutským.⁴ Úplne však chýba spracovanie písomného styku s najbliž-

¹ BERNÁT, Libor a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*. Bratislava : Eko-konzult, 2015.

² BERNÁT, Libor a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Krumpholcom*. Bratislava : Eko-konzult, 2016.

³ BERNÁT, Libor. *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2017.

⁴ BERNÁT, Libor. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Ju-*

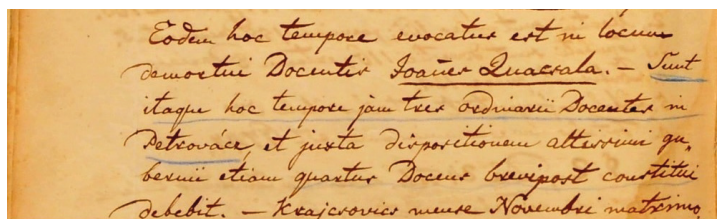
šími, teda s rodinou. Každá osobnosť je formovaná rodinou a prostredím, v ktorom vyrastá.

Úlohou príspevku bude spracovať korešpondenciu so starším bratom Karolom a ukázať tiež pohnuté osudy duchovných vo Vojvodine, ktorí sa vysťahovali do Spojených štátov amerických.

Otec Jána a Karola Kvačalovcov pochádzal z Beckova z remeselnícko-roľníckej rodiny. Rozhodol sa pre inú životnú cestu ako ostatní členovia jeho rodiny. Po štúdiách doma a na nižšom evanjelickom seniorátnom gymnáziu v Ožďanoch⁵ sa stal učiteľom. Spolu s inými mladými slovenskými vzdelancami, kaplánmi a učiteľmi prišiel na Dolnú zem, do Báčskeho Petrovca.

V tom čase mal Báčsky Petrovec približne 7 460 obyvateľov – Slovákov, hlásiacich sa k augsburskému vyznaniu viery, podobne ako aj celá slovenská Bačka, s výnimkou časti Selenče. Obyvateľstvo zotrvávalo na stanoviskách luteránskej ortodoxie so silným slovenským národným povedomím.

Ján Kvačala st. získal v roku 1857 pracovné miesto učiteľa v Báčskom Petrovci. Aktívne sa zapojil do národnobuditeľskej činnosti a proti stupňujúcej sa maďarizácii. Stal sa členom Matice slovenskej (156. člen), učil na nedeľnej škole,⁶ prispieval do časopisu *Obzor* a do *Slovenských novín*.

Obrázok č. 1: Zápis v Stehlovej kronike o prijatí Jána Kvačalu st. za učiteľa do Báčskeho Petrovca.⁷

rom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským). Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019.

⁵ GALLO, Ján. *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Bratislava : Osveta, 1977, s. 108.

⁶ O nedeľnej škole v Petrovci pozri MUČAJI, Pavel. Inštitúcia nedeľnej školy petrovskej. In *Petrovec 1745 – 1995*. Ed. Samuel Boldocký. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 623 a n.

⁷ *Stehlova kronika*, f. 310. [cit. 202309.17.]. Dostupné na internete <<https://digit.al.se-avc.rs/historia-petrovca/>>.

Ján Kvačala st. si prirodzene hľadal manželku v kruhoch, v ktorých sa pohyboval. Našiel ju v Terézii Godrovej (*2. 11. 1837 – †8. 12. 1902),⁸ ktorá pochádzala zo známej rodiny kultúrnych dejateľov. Školskú dochádzku dokončila podobne ako väčšina jej rovesníčok na elementárnej škole, a potom sa vzdelávala samoštúdiom.

Jej otec Jozef (*1809 – †10. 1. 1873)⁹ učiteľ v Laliti bol dvakrát ženatý. Najskôr sa oženil 31. januára 1832 s Janou Triznajovou (*asi 1815 – †10. 8. 1836),¹⁰ s ktorou mal dve deti Bartolomeja Emanuela (*21. 6. 1834 – †1874)¹¹ a Hermínu Jozefínu (*10. 7. 1836).¹²

Druhýkrát sa oženil so Zuzanou Lehotskou, s ktorou mali deti: Teréziu Johanu, Jozefa Michala (*2. 11. 1839 – †1879),¹³ Ľudmilu (*17. 3. 1843 – †15. 4. 1873),¹⁴ Augusta Gustáva (*26. 2. 1847)¹⁵ a Gustáva (*25. 2. 1850).¹⁶

26-ročný Ján Kvačala sa oženil s 19-ročnou Teréziou Godrovou 15. septembra 1857 v Laliti. Svedkami ich sobáša boli Ondrej Martonfy a Michal Godra.¹⁷

Ján Kvačala st. a Terézia bývali v Báčskom Petrovci v popisnom čísle domu 272, v učiteľskom byte. Ideológia nacionalizmu 19. storočia prisúdila ženám dôležitú úlohu v dvoch smeroch: jednak mali vychovávať deti v národnom jazyku a v „národnom duchu“ formovať a posilňovať národnú identitu, jednak sa mali po boku mužov stať aktivistkami v národnom hnutí.¹⁸ Manželstvo Kvačalovcov, ako vyplýva z korešpondencie, je možné označiť za šťastné a vzájomné si prejavovali úctu.

⁸ *Matrika rodná 1831 – 1841*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol. [cit. 2024.02.09]. Dostupné na internete < <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iii-1831-1841.html> >.

⁹ *Matrika úmrtná 1874 – 1883*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol. [cit. 2024.02.09]. Dostupné na internete < <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/vi-1874-1883.html> >.

¹⁰ Príčinou úmrtia bola cholera. *Matrika úmrtná 1831 – 1841*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol. [cit. 2024.02.09]. Dostupné na internete < <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iii-1831-1841.html> >.

¹¹ *Matrika rodná 1831 – 1841*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol.

¹² Tamže.

¹³ Tamže.

¹⁴ *Matrika úmrtná 1874 – 1883*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol.

¹⁵ *Matrika rodná 1842 – 1851*, ev. a. v. farský úrad v Laliti. [cit. 2024.02.09]. Dostupné na internete < <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iv-1842-1851.html> >.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ *Matrika sobášna 1852 – 1874*, ev. a. v. farský úrad v Laliti, nefol. [cit. 2024.02.09]. Dostupné na internete < <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/v-1852-1874.html> >.

¹⁸ DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. Elity v ženskom národnom hnutí v podmien-

Jánovi st. a Terézii Kvačalovcom sa narodilo osem detí: Adelheida Karolína (*5. 7. 1858 – †1858),¹⁹ Karol Drahotín (*18. 1. 1860 – †29. 10. 1918),²⁰ Ján Radomil (*5. 2. 1862 – †9. 6. 1934),²¹ Lujza (*5. 12. 1863 ?), Ľudmila Alžbeta (*2. 1. 1866 – †2. 9. 1956),²² Terézia (*7. 3. 1868 – †1910),²³ Zuzana Mária (*26. 3. 1870 – †2. 4. 1898)²⁴ a Hermínu (*16. 6. 1872 – †29. 12. 1875).²⁵ Krstnými rodičmi všetkých detí boli Ján Garaj st. a Eva Krajčovičová.²⁶

Prostredie, v ktorom Ján a Karol Kvačalovci mladší vyrastali, bolo formované ortodoxným luteranizmom. Ján Kvačala ml. o tom napísal: „...*práve v rodičovskom učiteľskom dome a v samotnom rodnom Báčskom Petrovci získal prvý silný a vo veľkej miere rozhodujúci podnet, ktorý naštartoval jeho výnimočnú kariéru*“.²⁷

Ich otec bol pre nich prvým vzorom. Obidvaja prežili pohnuté životné osudy. Po návšteve elementárnej školy v Báčskom Petrovci odišli na

kach dvoch politických režimov : politických režimov : príklad spolku slovenských žien Živena pred a po roku 1918. In *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí : kontinuity a diskontinuity*. Eds. A. Hudek– P. Šoltés a kol. Bratislava : VEDA, Historický ústav SAV, 2019, s. 514.

¹⁹ Pokrstená bola 8. 7. 1858. Krstnými rodičmi boli Ján Garaj a Eva Krajčovičová. *Matrika narodených a pokrstených od r. 1853 – 1861, sv. V.*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 110. Za preposlanie matrik ďakujeme profesorovi Zoroslavovi Spevákov z filozofickej fakulty v Novom Sade.

²⁰ Pokrstený bol 18. 1. 1860. V zápise o krste má uvedené len jedno krstné meno – Karol. Tamže, f. 141.

²¹ Opätovne je nutné zdôrazniť, že Ján Kvačala ml. sa narodil 5. 2. 1866 a pokrstený bol 9. 2. 1866, o čom svedčí záznam v matrike. *Matrika Baptisatorum Ecclesiae evang. a. c. Petrovácz ab Anno 1862 – 1866*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 2.

²² Pokrstená bola o dva dni neskôr. Tamže, f. 89.

²³ Pokrstená bola o deň neskôr. V zápise o rodičoch stojí: „Vlídny p. Kváčala Ján učiteľ cirkve petrovské a Terezia Godra e. a. v.“ *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878, VII. sv.*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 25.

²⁴ Tamže, f. 74; *matrika úmrtná 1889 – 1902*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 202.

²⁵ Pokrstená bola 19. júna 1872. Zomrela na „zápal prsnej blany“. Asi na zápal podhrudnice alebo prsníka. *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878, VII. sv.*, f. 123; *matrika úmrtná cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1867 – 78, sv. VII.*, f. 186.

²⁶ *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878, VII. sv.*, f. 25.

²⁷ SPEVÁK, Zoroslav. Recepčia osobnosti a diela dr. Jána Kvačalu v periodikách juhoslovanských Slovákov v prvej polovici 20. storočia. In *Slovakistické výskumy*. Ed. M. Speváková-Šimárková. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2021, s. 40.

maďarské gymnázium v Sarvaši, aby si osvojili maďarský jazyk.²⁸ To bolo vtedy na Dolnej zemi jediné úplné gymnázium, kam chodili za štúdiom aj ostatní chlapci z Báčskeho Petrovca – ich bratranec Gustáv Maršall-Petrovský,²⁹ Július Orgován³⁰ alebo mladší rovesníci Ondrej Garaj,³¹ Emil Kubány,³² Ján Svätopluk Mičátek³³ a ďalší, s ktorými uzatvorili priateľstvo. Ako typickí tínedžeri aj oni boli vo svojej mladosti trochu rebelmi. Vďaka stipendiu, keď predložili svedectvo o chudobe, mohli študovať bez väčšieho finančného zaťaženia rodiny.³⁴

Napriek tomu sa v korešpondencii veľmi často opakujú vety o nedostatku peňazí. S rodinou udržiaval živý písomný kontakt. Kvačalovci posielali Jánovi listy často v balíku, aby ušetrili za poštovné. Hoci frekvencia listov bola čulá, niekedy aj zazneli výčitky, prečo skôr neodpísal, čo je nového atď. Z korešpondencie sa dozvedáme rôzne novinky o živote v Báčskom Petrovci, o zabíjačkách, zábavách, divadelných hrách, vystúpeniach spevokolu, susedoch, narodení, sobášoch, pohreboch, škole atď. Veľká pozornosť bola venovaná cirkevnonáboženskému životu, čo je pochopiteľné, pretože veľká časť života sa sústreďovala na túto oblasť a mnohé zvyky, obyčaje s ňou tesne súviseli.

Karol a Ján Kvačalovci bývali u svojej príbuznej, viac podľa mena – tety „nénike“ Júlie Konečnej. Žila asketicky a obetovala svoje finančné pro-

²⁸ *A bekesi ag. hitv. ev. egyhazmegyetől fentartott s igazgatott szarvasi főiskola evi ertesítője 1872/3-rol.* Gyulan : Dobay Janos könyvnyomdaja, 1873, s. 24.

²⁹ Gustáv Maršall-Petrovský, *23. 3. 1862 – †1916, syn Jána Maršalla a Juliány Fábryovej, spisovateľ, krajský pracovník, redaktor, ochotník, neskôr emigroval do USA.

³⁰ Július Orgován (Orgován, Orgovan), *1862 – ?, priateľ a spolužiak J. Kvačalu v Sarvaši, v Prešporku, potom študoval v Prešove, ktorý v roku 1882 opustil kvôli obvineniu z panslavizmu. Pokračoval na štúdiách v Prešporku a v roku 1885 na univerzite v Rostocku. Potom pôsobil ako ev. farár a. v.

³¹ Ondrej Garaj (Garai, Garaji, mladý Garaj), *8. 11. 1865 – †12. 11. 1919, syn Jána, učiteľ a priateľ Jána Kvačalu. Učil v Báčskom Petrovci od roku 1883 ako pomocný učiteľ a od roku 1885 ako riadny učiteľ až do smrti, divadelník.

³² Emil Kubány (Kubáni) Emil, spolužiak Jána Kvačalu v Sarvaši, učiteľ.

³³ Ján Svätopluk Mičátek, *1864 – †1919, ev. duchovný a. v., syn Jána Branislava Mičátka. V roku 1885 ho vylúčili zo štúdia teológie v Prešporku a odišiel do Lipska. Po štúdiách krátko pôsobil ako učiteľ v Kysáči a v roku 1890 emigroval do USA, kde po ordinácii pôsobil na viacerých miestach. V roku 1914 sa vrátil do Kysáča.

³⁴ MÁTEJ, Jozef. *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 83.

striedky na náboženské, národnostné ciele a svojim príbuzným. Kvačalovci obedovali v škole, kde bola strava skromná, ale bezplatná.³⁵

Po odchode Karola do Prešporku býval Ján u tety so štyrmi – piatimi študentmi z Báčskeho Petrovca. S bratom Karolom si písali, ale ten mu vyčítal, že mu nepíše: „...*bo dľa mojej mienky ešte väčším právom, bo mladší brat, má hádam skôr staršiemu písať a nie naopak*“ (dok. 1, s. 1). Už vtedy sa začínajú Karolove finančné problémy, pretože sa často správal bohém-sky. Od mladšieho brata sa snažil získať pôžičku. Ten ho ešte zo Sarvaša informoval o situácii na gymnáziu a o ich spoločných známych.

Ján Kvačala ml. sa napokon, podobne ako jeho starší brat, rozhodol pre štúdium teológie v Prešporku, kde bol prijatý v roku 1880. Na škole prebiehal silný maďarizačný tlak. Jeho brat Karol odišiel študovať na univerzitu do Erlangenu (Königliche Bayerische Friedrich-Alexanders-Universität Erlangen) v Bavorsku v školskom roku 1880/81. V početnej korešpondencii Karol Kvačala opisoval bratovi Jánovi svoje štúdium a v liste z 7. decembra 1880 mu zaslal rozvrh a charakteristiku profesorov, napr. Franza Hermanna Reinholda von Franka,³⁶ Karla Adolfa von Zezschwitz, Philippa Augusta Köhlera³⁷ a iných.

Výhodou Karola Kvačalu bolo, že sa ho ujal jeden z najinteligentnejších predstaviteľov praktickej teológie Karl Adolf Gustav von Zezschwitz (*2. 7. 1825 – †20. 7. 1886). Ten pozýval študentov k sebe na teologické semináre (pozri dok. 5) v rodinnom prostredí a obdarovával ich svojimi dielami či drobnými darčekom. Dokonca svojich študentov pozval na významnú rodinnú oslavu – strieborné výročie svadby.³⁸

Karol Kvačala nezabudol ani na opis činnosti študentských spolkov, návštev krčiem, rôznych večierkov, napr. Thomasabend, osláv, zábav, ako aj spôsob trávenia voľného času – hraním kariet pod.

³⁵ List rodičov J. Kvačalovi z 5. 7. 1879. Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského (ďalej EBF UK) v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

³⁶ F. H. R. v. Franck, *2. 5. 1827 – †7. 2. 1894, profesor histórie a dogmatiky, dôležitá osobnosť „Erlangenskej školy“.

³⁷ P. A. Köhler, *8. 2. 1832 – †17. 2. 1897, ev. a. v. farár a profesor Starého zákona v Erlangene.

³⁸ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 30. 3. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/7, (C7). Julia von Zeschwitzová, rod. Meier, druhá manželka K. A. G. v. Zeschwitza, Bola osobnou priateľkou jeho prvej manželky, ktorá požiadala svojho manžela, aby sa s ňou oženil.

Opisoval tiež spoločenské udalosti, napr. „Festkommers“ pri príležitosti 20-ročnej existencie nemeckého cisárstva.³⁹ Vykreslil mu pohreb profesora filozofickej fakulty Wilhelma Gottlieba Rosenhauera do najmenších detailov.⁴⁰ Karol nadšene zareagoval: „*To Ti bola celá paráda.*“⁴¹ Podrobne zaznamenal tiež voľbu prorektora.⁴²

Nevynechal ani charakteristiku tabaku, jedla (Pfannkuchen) a nápojov. Napr. na spomenutom Thomasabend sa tešil na víno a zaznamenal svoje sklamanie: „*ale áno, bolo víno, ale čo z neho urobili, to je strach a hrôza a nie víno. Najskôr uvarili víno, potom pomiešali s vodou a s „arakom“.*“⁴³ *To čo sme s Gustim v Prešporku ráno pili, a to má človek piť. To je len pre Nemcov. Horšie ako pálenka.*“⁴⁴ Na druhej strane si Karol nevedel vynachváliť bavorské pivo, a neraz sa pochváliť, koľko ho vypil.

Podstatne menej priestoru venoval Karol tomu, aby svojho mladšieho brata oboznámil s pamiatkami a pozoruhodnosťami, ktoré navštívil (napr. Poniatowski Denkmal).

Vtedy sa začínajú v korešpondencii viac spomínať ženy a manželstvo. Karol sa zamiloval do Lujzy, dcéry bač-sriemského seniora Gabriela Belohorského a jeho láska nebola opätovaná. Karol prežíval odmietnutie veľmi ťažko a bolestne. Takmer v každom liste z Erlangenu sa zveroval mladšiemu bratovi: „*bo veď ma potom nechce a ja veru len takú chcem mať, hoci o tom potom za ženu, ktorá i mňa ľúbi. Keď budem dakedy farárom, vtedy by si možno povedala, že ma ľúbi, prečo teraz nepovie? Ak ale dá odpoveď, že ju to neviaže, len mňa, môže sa ona zas vydať, ak druhého ešte vedome rada má. Či ale takú nájdem, to veru neviem. ... To je čudné, že by mi ešte nateraz nemohla dať áno, prečo?*“⁴⁵ Karol dôrazne žiadal svojho mladšieho brata o absolútnu mlčanlivosť. V liste mu napísal: „*všetky listy, ktoré som*

³⁹ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 25. 1. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁴⁰ Wilhelm Gottlieb Rosenhauer, *11. 9. 1813 – †13. 6. 1881, nemecký lekár a zoológ.

⁴¹ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 22. 6. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X.

⁴² List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 19. 7. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/11, (C11).

⁴³ Liehovina vyrobená destiláciou zakvasených štiav.

⁴⁴ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 29. 12. 1880. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/3 (C3).

⁴⁵ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 6. 1. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/4 (C4).

*Ti písal, a v ktorých bola o tejto záležitosti reč, znič, a o tom nikomu nič.*⁴⁶ Nestalo sa tak. Nemožno ale vylúčiť, že niektoré listy Ján Kvačala predsa len zničil. Lujza sa v roku 1884 vydala za notára Wudsama.

Brat Ján mu slúžil ako spojka so spolužiakmi a oznamoval rôzne správy, klebety z prešporského lýcea. Karol ho zásoboval radami, napr. tiež ako má liečiť choroby „jedno Ti môžem radiť, aby si krumple nejedol, ktoré ak sa nemýlim, máš rád. To je konštatovanie, *factum*, že veľmi škodia“.⁴⁷ Nechal ho pozdravovať od starších spolužiakov, ktorí s ním študovali v Er-langene, napr. Michala Laciaka,⁴⁸ Jána Slávika, Ľudovíta Žigmunda Seberin-
niho⁴⁹ a ďalších.

Pozoruhodné je, že v korešpondencii vôbec nerozoberali teoretické te-
ologické problémy, ani dobové teologické „bestsellery“.

Počas štúdia študenti lýcea vykonávali suplikáciu, počas ktorej vyberali finančnú pomoc na školu. Tu sa hodili Jánovi Kvačalovi rady od Karola, ktorý ju tiež absolvoval. Obidvaja suplikáciu absolvovali na približne rov-
nakých miestach. Karol ho upozorňoval na niektoré osoby a nechával ich pozdravovať.⁵⁰

Karol po návrate domov nastúpil na miesto kaplána k evanjelickému
farárovi augsburského vyznania Jurajovi Mrvovi. V korešpondencii mu
opisoval život kaplána v komunite, ktorú dobre poznal. Oznamoval mu,
koho krstil, sobášil, pochovával, ako si pripravoval kázne, chodil po kole-
de, čo sa dialo na konventoch atď. Nezabudol ho informovať o spoloč-
skom živote v Báčskom Petrovci, ako hrávali karty, ako si hľadal manželku
atď. Taktiež podával správy o členoch rodiny, priateľoch a známych.

Karol svojmu bratovi niekedy dlho neodpovedal na list a obhajoval sa
priam sofistikovane: „*Tvoj list som dostal práve 2ho januára, že som ale*

⁴⁶ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 25. 1. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁴⁷ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 5. 3. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/6, (C6).

⁴⁸ M. Laciak *9. 1. 1860 – †20. 7. 1954, ev. farár a. v. a od roku 1922 novohradský senior, priateľ Jána Kvačalu ml. o ňom pozri *Slovenský biografický slovník*. III. zväzok K – L. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989. Heslo Laciak Michal, s. 330.

⁴⁹ Ľudovít Žigmund Seberini (Seberinyi, Szeberényi), *1859 – †1941, syn superintenden-
ta Banského okolia v Békešskej Čabe Gustáva, ev. farár a. v., od roku 1918 aradsko-bé-
kéšsky senior v Békešskej Čabe, publicista. *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok R
– Š. Zodp. red. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1992. Heslo Seberini, Ľudovít
Žigmund, s. 186 – 187.

⁵⁰ Pozri listy K. Kvačalu J. Kvačalovi z 2. 4. 1881, 14. 4. 1881. EBF UK v Bratislave, pozos-
talosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované., šk. C/XXXIV/9, (C9).

doteraz nepísal, to ma nasledujúce príčiny. 2. – 17. pohútaj si, čo bola totiž koleda, 18. deň narodenia, 19. v Kysáči Eccenjam, 20. som sa pripravoval ku kázni, nuž v nedeľu nemôžem písať, 21ho slávnosť u Huságha, 22. 9 pohárov piva, 23. som spal u Pekárov, aj u Gabrínyich svadba, u Slavkov tanec, 24. som spal celý deň, 25. Pavla u Lužu aj veľký fuják, 25. aj 26. sme mali štyri veľké pohreby, tiež sobáš, nemožno 28. Karola aj krstenia, a potom som už nechcel pred bálom písať, ktorý bol 2. februára. Potom sme išli do Selenča. Prišli sme v pondelok na „piknik“ u Fábrich. Nuž, tu bol aj Langhoffer,² ktorý len včera odišiel, nuž z toho vysvitá, že Ti len dnes môžem odpovedať.“⁵¹

Rady a informácie staršieho brata Karola zo štúdia v Nemecku sa stali cennými pre Jána, keď odišiel študovať do Lipska (*Alma mater lipsiensis* – Universität Leipzig), ktoré malo dobré renomé medzi študentmi z Uhorska. Po roku sa vrátil a bol v roku 1884 ordinovaný v Novom Sade za kaplána u seniora Gabriela Belohorského v Novom Sade.⁵² Podrobnejšie správy o jeho ordinácii nemáme k dispozícii.

Ján Kvačala sa vrátil ešte na štúdiá do Lipska. Rodičia neboli jeho druhým pobytom v Lipsku nadšení. Otec mu kládol otázku: „Že mieniš ešte rok v Lipsku ostať, to sme čítali! Nuž, ale čože budeš mať z toho? Vari by bolo lepšej dakde pedagógom byť, pár zlatých zošporovať, a potom ešte do kúpeľov odísť“.⁵³

Zatiaľ čo Ján Kvačala sa sústredil na prehlbovanie štúdia, jeho praktickejšie založený brat Karol bol ordinovaný a nastúpil na miesto kaplána v rodnom Báčskom Petrovci. Od 2. decembra 1883 prešiel do Bingule,⁵⁴ kde spočiatku zastával funkciu administrátora po Jurajovi Jesenskom, ktorý ho odporúčal ako svojho nástupcu. Bingulskí farníci následne navštívili seniora s požiadavkou, aby sa Karol Kvačala stal ich duchovným správcom.⁵⁵ Zbor tvorili veriaci slovenskej a nemeckej národnosti, pričom vplyv

⁵¹ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 9. 2. 1883. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁵² List L. Kvačalovej J. Janoškovi 11. 8. 1909. BERNÁT, L. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi*, s. 93.

⁵³ List rodičov Jánovi Kvačalovi ml. Z 24. 4. 1884, s. 2. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁵⁴ O tom pozri list P. Lužu J. Kvačalovi z 23. 12. 1883, s. 1 – 3. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. M 2. P. Luža bol smutný z toho, že nebude mať s kým hrať karty. Porovnaj správu In *EE*. 1884, 9. 2., s. 48.

⁵⁵ List K. Kvačalu J. Kvačalovi z 27. 11. 1883. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované, pozri tiež list z 29. 12. 1883. EBF UK v Bratislave, pozosta-

nemeckých farníkov bol dosť silný – čo viedlo k početným konfliktom. Od 27. januára 1884 už bol vyvolený za farára evanjelického augsburského vyznania.

Potom sa Ján Kvačala mladší dozvedal mnohé informácie zo života zboru ako napr. aký bol vokátor, ako prebiehala koleda, intrigy, ohovárania cirkevníkov, najmä istého Uhlíka⁵⁶ atď. Písal mu tiež o tom, ako opravoval kostol, rozširoval faru atď.

Karol Kvačala, podobne ako aj jeho súputníci, bol v zajatí rodiny, ktorá mu nariaďovala, aby sa podriadil kolektívu – spoločenstvo požadovalo oddanosť. Život mladého duchovného mal dve rovnocenné ohniská: kariéru a rodinu. Prvú Karol Kvačala naplnil. Pred ním stála druhá úloha – oženiť sa a založiť si vlastnú rodinu.

Dňa 5. novembra 1884 sa oženil Karol s Gizelou Belohorskou v Bingule ako prvý z detí Jána Kvačalu st., ktorý uzavrel manželstvo. Hoci životy manželov boli úzko previazané, ich rola v spoločnosti bola vopred pevne daná. Žene zostala na starosť domácnosť, rodina a manželovi kariéra.

Karol to svojmu bratovi zdôvodnil slovami: *„Príčiny, ktoré ma k tomu nútia (rozumej sobáš – L. B.), sú z jednej stránky mravné, z inej hospodárske. Čo sa mravných týka, tu v prvom rade stojí žiadosť cirkvi, z rozličných skúseností, ktoré sa prihodili, to povedomie, že ako má v každom odbore byť farár príkladom cirkvi, tak i vo vzornom manželstve, aby som ani nespomenul „bôj s prírodou“.*

Hospodárske ale sú tie: že gazdovať so sestrami ako mi to všetci vravia, nemôž skoro, byť by ako bola tá sestra, a potom v to, že by samé sestry, zunovali tam byť v Binguli a s inými sa zjednať, to by mi ešte bolo načim. Kdežto žena tá sama bude hľadiť, aby čo najlepšie bolo. Pre tieto príčiny hodlám ten rozhodný krok urobiť a „doskákať“. Ak doskáčem, nuž myslím, že i Ty poznajúc tieto príčiny uznať, že nenie na čakanie.“⁵⁷

Len v štyroch listoch z 23. decembra 1884, 16. apríla, 13. júna 1885 a 17. júla 1885 sa nachádza aj podpis Gizely, resp. Karol Kvačala ju podpísal, vždy najskôr ju, a potom seba „Gizela a Karol Kvačala“. Meno Gizela písal s dvomi „ll“.

lost J. Kvačalu, neskatalogizované,

⁵⁶ List K. Kvačalu J. Kvačalovi zo 16. 4. 1885. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované,

⁵⁷ List K. Kvačalu J. Kvačalovi zo 4. 3. 1884. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované,

Spočiatku bolo ich manželstvo šťastné a Karol Kvačala požiadal brata, aby mu kúpil pre Gizelu zlatý krížik.⁵⁸ Odvtedy sa však začínajú v ich vzájomnej korešpondencii stále viac objavovať problémy vzájomného súžitia, umocnené zlým zdravotným stavom Gizely, ktorá viackrát potratila, alebo sa jej narodili mŕtve deti.

Ján Kvačala sa medzitým stal učiteľom na prešporskom lýceu a obhájil dizertáciu z filozofie na univerzite v Lipsku. Začal publikovať v odborných časopisoch a špecializovať sa na osobu Jána Amosa Komenského a jeho dielo.

Obrázok č. 2: Fotografia Jána Kvačalu počas pôsobenia v Prešporku.⁵⁹

Dňa 22. februára 1887 zomrela ich babka Zuzana Lehotská, druhá manželka Jozefa Godru, vo veku 72 rokov.⁶⁰ O rok neskôr zomrel 12. júla 1888 ich milovaný otec Ján Kvačala st. Pohreb mal 14. júla 1888 „*pri valnej účasti ctiteľov nebožtíkových a ľudu z Petrovca i okolia*“. Nad jeho hrobom kázal administrátor bulheský Karol Langhoffer na text Ozeáš 6,1: „*Podďte, vráťme sa k Hospodinovi. On nás roztrhal, On nás aj uzdraví. On nás zbil,*

⁵⁸ List K. Kvačalu J. Kvačalovi ml. z 23. 12. 1884. Tamže.

⁵⁹ Ústredná knižnica SAV, Zbierka obrazových dokumentov Lyceálnej knižnice v Bratislave, portréty 113, Ján Kvačala.

⁶⁰ *Matrika úmrtná 1878 – 1888*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 186.

On nás aj obviaže“. Okrem neho sa zúčastnili pohrebu aj duchovní Felix Kutlík, Karol Medvecký, Juraj Mrva, Viliam Seberíni a ďalší.⁶¹

— **Halálozás.** K v a c s a l a J á n o s petrováci ág. hitv. ev. tanító, Kvac sala Károly bingulai ev. lelkész és Kvac sala János pozsonyi lyc. r. tanár édes atyja jul. 12-én, 58 éves korában végelgyengülésben, elhunyt. Nyugodjék békében!

Obrázok č. 3: Nekrológ Jána Kvačalu st.⁶²

Ján Kvačala spolu s bratom Karolom uverejnili na stránkach *Evangelikus Egyház és iskola* (1888, č. 29, s. 236) nekrológ. Synovia Jána Kvačalu st. si otca veľmi vážili a rešpektovali. Hoci niekedy mali odlišné názory, z korešpondencie vysvitá, že pre nich bol autoritou a mali ho radi.

Rok 1892 bol v znamení viacerých významných udalostí v rodine Kvačalovcov. Ján Kvačala vydal druhú rigoróznu prácu, tentokrát z teológie *Johann Amos Comenius und sein Leben und seine Schriften*, ktorá mu otvorila dvere na katedru cirkevných dejín na Evanjelickej teologickej fakulte v Dorpate (Депрт, Dörpt, Jurjev, Юрьев, Tarbatu, Tartu, Tērbata). Práca v odborných kruhoch vyvolala priaznivé reakcie.⁶³ Dokonca ani v Čechách a na Morave nevyšla v tomto období tak kvalitne spracovaná monografia.

Sestra Ľudmila zložila učiteľskú kvalifikačnú skúšku v Sarvaši, a potom začala učiť v Báčskom Petrovci⁶⁴ ako druhá žena v dejinách pedagogického zboru po Anne Márii Šípekovej.

Brat Karol sa vysťahoval do Spojených štátov amerických kvôli intenzívnejšej sa maďarizácii a nezhodách v zbore spolu s manželkou Gizelou. Ale konflikty s farníkmi mal aj jeho nástupca Martin Morhác.

Karol Kvačala nastúpil na miesto farára vo farnosti sv. Petra a Pavla vo Freelande (dnes mestská časť v Luzerne County, Pennsylvánia) namiesto Ľudovíta Novomeského (*1861 – †1938).⁶⁵ Bola to nová farnosť založená

⁶¹ V. Kutlik Správa o zosnulom. SNK LA Martin, fond Vendelin Kutlik, sign. C 139, s. 1.

⁶² Preklad správy: „Ján Kvačala, petrovský ev. učiteľ a. v. a najmilší otec Karola Kvačalu, evanjelického farára v Bingule a Jána Kvačalu, čitateľa prešporského lýcea, 12. júla vo veku 58 rokov po úplnom zoslabnutí zosnul. Nech odpočíva v pokoji!“

⁶³ O tom pozri podrobnejšie BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu: sto listov z Kvačalovej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2021, s. 56 – 59.

⁶⁴ Uj tanító. In *Evang. Egyház és iskola*. 1892, roč. 28, z 9. júla, s. 246 – 247.

⁶⁵ *Slovenský biografický slovník*. IV. zväzok M – Q. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin :

v roku 1880.⁶⁶ Brat Karol aktívne pôsobil v slovenskej komunite evanjelikov augsburského vyznania.

Vzťahy medzi Karolom Kvačalom s manželkou a Gustávom Maršallom-Petrovským neboli ideálne. Gustáv Maršall-Petrovský o tom napísal: „I Karol so svojou paňou, Boh vie ako by ma boli prijali, keďže akosi durno, chladne nažívame“.⁶⁷ Ale aj v korešpondencii s Jánom Kvačalom sa Gustáv Maršall-Petrovský vyjadroval kriticky, ironicky, neberúc si servítky pred ústa.

V júli 1894 Ján Kvačala navštívil USA. Podrobnosti, resp. itinerár jeho cesty, nepoznáme. Navštívil svojho brata Karola, bratranca Gustáva Maršalla-Petrovského, asi aj priateľa Jána Mičiatka a mnohých duchovných a kultúrnych spolupracovníkov.⁶⁸

Obrázok č. 4: Fotografia Karola Kvačalu počas amerického pobytu.

Karol Kvačala sa stal v roku 1894 tajomníkom slovenského seniorátu. Jeho situácia nebola však uspokojivá. Zbor vo Freelande, kde pôsobil Karol Kvačala, sa dostal do exekúcie. Mal vyhrotené vzťahy s farníkmi, dokonca sa mu vyhrážali smrťou. Ale ani traja farári, ktorí tam pôsobili pred ním, tu

Matica slovenská, 1990. Heslo Novomeský Ľudovít, s. 311, porovnaj KOŠTIAL, Rudolf. *Slovenskí evanjelici v zahraničí*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1992, s. 156.

⁶⁶ *History of Freeland, Pa., Sts. Peter & Paul Lutheran Church*. [cit. 2025.12.18.]. Umiestnené na internete <<https://www.andrew.cmu.edu/user/ct0u/stspeterpaul-lutheran.html>>.

⁶⁷ List Gustáva Maršalla-Petrovského Jánovi Kvačalovi z 7. 7. 1894, s. 1. *EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B.*

⁶⁸ Podrobnejšie o tom pozri BERNÁT, L. *Život a dielo Jána Kvačalu*, s. 70.

neúčinkovali dlhšie ako tri roky. Až jeho nástupca Karol Hauser zastával funkciu farára dvanásť rokov.⁶⁹

Koncom roku 1894 preto požiadal Karol Kvačala o pomoc bratranca Gusta Maršalla-Petrovského. Jeho manželka trpela duševnou chorobou a bola umiestnená do psychiatrickej liečebne. Podľa Gustáva Maršalla-Petrovského aj on prekonával duševnú krízu, bol letargický, potom sa náhle smial, neustále opakoval tie isté historky. Chcel sa vrátiť domov.⁷⁰

Duševnú krízu Karola Kvačalu ešte viac prehĺbila smrť manželky 21. apríla 1895, ale prekonal ju a už v júni 1896 sa druhýkrát oženil s Máriou Stachovou, pôvodom z Turčianskeho Svätého Martina. Aj jeho druhé manželstvo zostalo bezdetné a tiež nebolo šťastné.

Aj s druhou manželkou písal listy a podobne ako s prvou, pričom ich podpisoval ako „Mária a D. Kvačala“, „Mária a Drahotín“ a „Draho a Mária“. Pozri list 13. apríla 1897, 9. februára 189, 16. mája 1899 a koniec roku 1900.

Stal sa farárom v Johnstowne (Pennsylvánia), kde pomohol vybudovať kostol. Bol členom Bratstva evanjelického podľa augsburského vyznania cirkvi americko-slovenských, ktoré odmietlo spojenie s nemeckými zbormi.⁷¹

Ale ani tu nebol veľmi spokojný. Predovšetkým ho trápila: „...*nestálosť amerických cirkevných pomerov núkajúceho zabezpečiť si budúcnosť*“.⁷² Preto sa snažil nájsť nové miesto evanjelického farára. Údajne korešpondoval s farníkmi v Bingule, ktorí ho pozývali naspäť a on o to prejavil záujem.⁷³

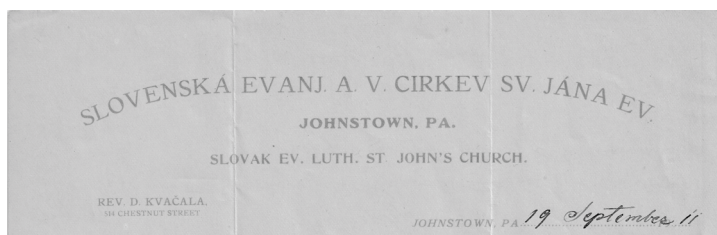
⁶⁹ *Our 100th Anniversary 1883 – 1983 Saints Peter and Paul Lutheran Church*. Freeland, Pennsylvania : Saints Peter and Paul Lutheran Church, 1983, s. 21.

⁷⁰ O tom pozri list Gustáva Maršalla-Petrovského Jánovi Kvačalovi z 3. 1. 1895, s. 1 – 2. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. M.

⁷¹ KOŠTIAL, Rudolf. *Slovenskí evanjelici v zahraničí*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1992, s. 160.

⁷² List Karola Kvačalu Andrejovi Halašovi z 21. 7. 1897. SNK LA, fond Halašovsko-Mudroňovská pozostalosť, sign. 37 O 14, s. 3.

⁷³ Pozri list Ludmily Kvačalovej Jánovi Kvačalovi z 20. 6. 1896. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. G.

Obrázok č. 5: Predtlačená hlavička listu, ktorú používal Karol Kvačala v úradnom písomnom styku.⁷⁴

V roku 1897 písal neznámemu adresátovi list so žiadosťou o kontakt kurátora alebo

cirkevného inšpektora v Turanoch, odkiaľ odchádzal Vladimír Jurkovič do Modrej-Kráľovej.⁷⁵ Jeho snaha bola neúspešná. Miesto získal Ľudovít Jaroslav Hrdlička, pôsobiaci tu v rokoch 1897 – 1904.

Pokračoval tak v aktívnej kultúrnej a pastoračnej činnosti medzi Slovákami v USA. Stal sa zapisovateľom „Slovenskej evanjelickej augsburského vyznania celocirkevnej synody“ v roku 1904. Stál prísne na stanoviskách evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, ako sám napísal: „*Ja som nie missourskym kňazom, ja som kňazom evanjelickým a. v. cirkve a pridržiam sa učenia Symbolických kníh, bez ohľadu na to ako ich vykladá Piepar a Z. S., ale kto ony nám Evanjelium Ježiša Krista vysvetľujú.*“⁷⁶

Karol Kvačala bol tiež redaktorom amerických *Cirkevných listov*. V roku 1912 vydal knihu *Príprava ku konfirmácii* (Pittsburgh: Slovenská evanjelická jednota).

Vzájomná korešpondencia bratov sa obmedzila. Ján Kvačala si písal tiež s bratrancom Gustávom Maršallom-Petrovským a ďalšími Slovákami žijúcimi v Spojených štátoch amerických. Gustáv Maršall-Petrovský sa

⁷⁴ List Karola Kvačalu Karolovi Salvovi z 11. 9. 1919. SNK LA, fond Karol Salva, sign. 256 A 37.

⁷⁵ List Karola Kvačalu neznámemu z 21. 1. 1897. Tamže, sign. 37 O 64. Cirkevným inšpektorom bol Andrej Halaša, ktorému Karol Kvačala napísal 21. 7. 1897. Tamže, sign. 37 O 14.

⁷⁶ List Karola Kvačalu Teodorovi Bálentovi zo 6. 10. 1905. SNK LA, fond Teodor Bálent 7 A 49, s. 2. Na inom mieste sa charakterizuje: „Som luterán a priateľ slovenského nášho národa“. List Karola Kvačalu Andrejovi Halašovi z 21. 7. 1897. SNK LA, fond Halašovsko-Mudroňovská pozostalosť, sign. 37 O 14, s. 3.

stal redaktorom *Slovenského hlásnika*. Hoci jeho korešpondencia bola pomerne bohatá, o Kvačalovcoch sú výnimočné zmienky.⁷⁷

Do Spojených štátov amerických odišla aj Kvačalova mladšia sestra Terézia. Tam sa vydala za evanjelického farára augsburského vyznania Ľudovíta (Ludwiga, Ludvíka) Havla. Bol českého pôvodu a teológiu vyštudoval v Spojených štátoch amerických na Lutheran Seminary St. Paule v Minnesote.⁷⁸

Ako vyplýva z korešpondencie medzi bratmi z marca 1897, Karol Kvačala mal za úlohu: „*nájst ženu jednému slovenskému farárovi rodom z Čiech. Písal som Mile, pretože sa mu jej podobizňa lepšie páčila ako Terkina*.“⁷⁹ Evanjelickým farárom augsburského vyznania (ďalej ev. farár a. v.) bol Ludvík (Ludwig, Ľudovít) Havel.

Ten pochádzal z rímskokatolíckeho prostredia, dokonca vstúpil do noviciátu rehole kapucínov (Rád menších bratov kapucínov, OFM Cap) v Prahe, tzn. že absolvoval obdobie kandidátske a postulát. Vystúpil z noviciátu a počas pôsobenia v Tanvalde konvertoval do evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Rozhodol sa pokračovať v duchovnej správe, a tak vďaka Karlovi Eduardovi z Lány študoval v Nowej Sóli v Sliezsku.⁸⁰ Potom odišiel do USA, kde vyštudoval na Lutheran Seminary St. Paule v Minnesote.⁸¹

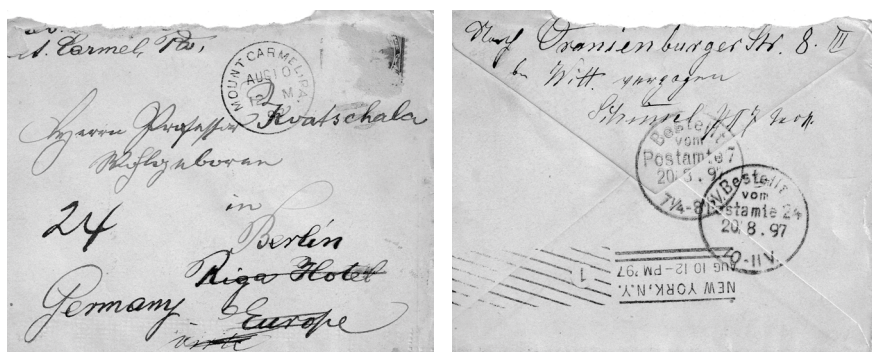
⁷⁷ Napr. v liste Teodorovi Bálentovi z 21. 7. 1906 píše na s. 1, že fotografia Ž. J. bola poslaná Karolovi Kvačalovi, aby ju poslal Jurovi Janoškovi. SNK LA, fond Teodor Bálent, sign. 7 A 56.

⁷⁸ Pozri listy Ľudovíta Havla Bohdanovi Kutlíkovi, ktoré sú napísané v spisovnej češtine. SNK LA, fond pozostalosť Kutlíkovcov 60 C 8.

⁷⁹ List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi z 1. 3. 1897. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. G.

⁸⁰ List L. a T. Havlových J. Kvačalovi zo 6. 9. 1897. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. M2.

⁸¹ Pozri listy L. Havla B. Kutlíkovi, ktoré sú písané v spisovnej češtine. SNK LA Martin, f. pozostalosť Kutlíkovcov 60 C 8.

Obr. č. 6: Obálky z korešpondencie Jána Kvačalu s Ludvíkom a Teréziou Havlovými.⁸²

Korešpondencia sa nakoniec rozvinula medzi Ludvíkom Havlom a Teréziou Kvačalovou. Z listu datovaného 12. júla 1897 vyplýva, že bol do nej zamilovaný, dostal jej fotografiu a s „netrpezlivosťou Vás očekávám“.⁸³ Tá do Spojených štátov amerických odišla v júli 1897 cez New York. Odmietla ísť k bratovi do Braddocka „a tam aby som bola potrovlá, čo som peňazí mala“.⁸⁴ Peniaze, ktoré priniesla, utratila na umorenie dlhov Ludvíka Havla. Už v auguste 1897 sa vydala za Ludvíka Havla.

Dňa 4. apríla 1898 zomrela Kvačalova sestra Zuzana Mária na suchoty vo veku 28 rokov. Krátko predtým porodila syna Gustáva.⁸⁵ Dňa 8. decembra 1902 zomrela Terézia Kvačalová, matka Jána Kvačalu, vo veku 66 rokov. Pohreb sa konal 10. decembra 1902. Pohreb vykonal priateľ Jána Kvačalu Gustáv Klobušický, Karol Medvecký a Juraj Mrva.⁸⁶

O tom vyšla správa v časopise *Dolnozemský Slovák*: „8. decembra zomrela známa petrovská občianka Terézia Kvačalová, matka dr. Jána Kvačalu, ale i dcér Ludmily a Terky, ako aj syna Karola, kňaza v Amerike“.⁸⁷

⁸² EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. A2.

⁸³ List L. Havla T. Kvačalovej ml. z 12. 7. 1897. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁸⁴ List T. Havlovej J. Kvačalovi asi z februára 1897. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

⁸⁵ *Matrika narodených a pokrstených v 1889 – 1902 roku IX.*, f. 245; *matrika úmrtná cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1889 – 1902*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 206. Podľa zápisu v matrike zomrel na slabosť.

⁸⁶ *Matrika úmrtná 1889 – 1902*, ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci, f. 281.

⁸⁷ Terézia Kvačalová. In *Dolnozemský Slovák*. 1902, roč. 1, č. 3, s. 29 – 30.

Ján Kvačala pokračoval vo svojej vysokoškolskej pedagogickej činnosti, bádala a publikoval. Prvá svetová vojna prerušila kontakty medzi bratmi aj rodinou. Brat Karol zomrel 29. septembra 1918 v Cambria (Pennsylvánia).⁸⁸ Podrobnosti o jeho posledných rokoch života nepoznáme. Farnosť vo Freelande už neexistuje a kostol bol zatvorený pre niekoľkými rokmi.⁸⁹

Ján Kvačala sa po skončení 1. svetovej vojny vrátil do Báčskeho Petrovca, odkiaľ na pozvanie Jozefa Škultétyho v roku 1921 prešiel do múzea v Turčianskom Svätom Martine, kde bol navrhnutý za riaditeľa.

Po rozpore s vedením prešiel do Bratislavy, kde sa stal profesorom cirkevných dejín a dogmatiky na Teologickej vysokej škole Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave. Tam prednášal až do svojej smrti 9. júna 1934 vo Viedni. Na rozdiel od svojho brata Karola sa neoženil

a zostal bezdetný, hoci v korešpondencii sú zmienky o záujme o ženu.

* * *

Heuristika pre predkladanú publikáciu bola uskutočnená z pozostalosti Jána Kvačalu uloženej na pôde Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorá však nie je skatalogizovaná.

Obrázok č. 7: Korešpondenčný lístok Karola Kvačalu bratovi Jánovi z 4. januára 1884.

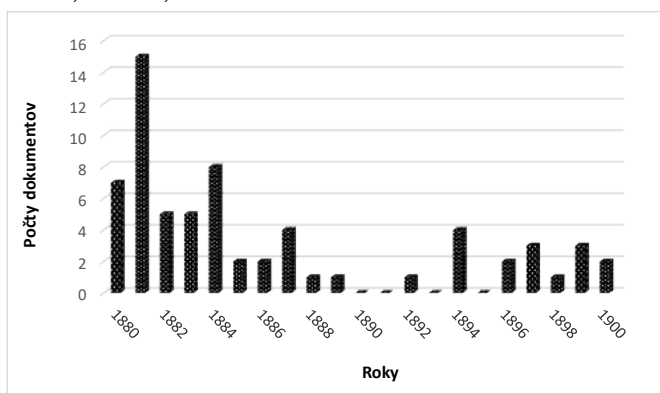
⁸⁸ Náhrobný kameň sa nachádza na miestnom cintoríne. Jeho fotografia sa nachádza na internete <<https://ancestors.familysearch.org/en/LTTV-ZHV/rev.-drahotin-kvacala-1860-1918>>.

⁸⁹ Za informácie ďakujeme Charlotte Tencin.

Celkom sa zachovalo 66 jednotiek v tom dva listy, zo 4. decembra 1880 a asi koncept asi z marca 1883 alebo 1884 od Jána Kvačalu bratovi Karolovi. V tom je 59 listov a šesť korešpondenčných lístkov a jeden telegram. Zaujímavé je, že sa nezachovala ani jedna pohľadnica a ani v korešpondencii sa nezmieňujú o poslaní pohľadnice. Prvý list je z apríla 1880 a posledný z decembra 1900.

Len jeden list z 19. decembra 1882 poslal spolu s rodičmi. V liste sestry Ľudmily z 30. decembra 1882 len dopísal jednu pozdravnú vetu a podpísal sa.

Najviac listov sa zachovalo z roku 1881 (15 jednotiek), v roku 1884 (8 jednotiek) a v roku 1880 (7 jednotiek). Naopak, z rokov 1890 – 1891, 1893 a 1895 nemáme k dispozícii ani jeden list. Hoci sa korešpondencia Karola Kvačalu zachovala aj po roku 1910, napr. s Teréziou Vansovou, s Jánom Kvačalom sme ju neobjavili.

Graf č. 1: Korešpondencia Jána a Karola Kvačalu.

Brat Karol brata oslovoval „Drahý brat Janko“, „Drahý bratre Janko“, alebo len „Drahý bratre“. Ján Kvačala svojho brata oslovoval: „Milý brat Karol!“. Korešpondenciu končil v prvých listoch „Tvoj úprimný brat Karol“. Podobne aj ich sestry končievali listy „Tvoja úprimná sestra ...“. Ak Karol písal listy spolu so svojimi manželkami, tak sa tie väčšinou len podpísali alebo ho nechali pozdravovať. Počas amerického pobytu sa podpísoval „Tvoj brat Drahotín“.

Karol Kvačala väčšinou odpovedal na listy svojho mladšieho brata neskôr. Jeho slovenčina je poznamenaná tiež štúdiom v Sarvaši, v Prešporku a v menšej miere v Erlangene. Veľmi často používal pojem „ačpráve“, „dosavád“, „ináč“, pohrüb, „ponevác“ – hoci, doteraz, ináč, pohreb, preto-

že. Keď písal o otcovi, tak vždy s veľkým „O“. Bohemizmy „ješte“, „jako“, „jakoby“, „jestli, jestly“, „jistotne“, týče atď. sú prepísané podľa pravidiel na ešte, ako, akoby, ak (či), istotne, týka. „Který“ je prepísaný spisovane „ktorý“. Ponechané sú niektoré jeho typické nárečové slová napr. „bratre“, „skuor“, „sňah“, „veľmo“ atď. V listoch z amerického pôsobenia sa nenachádzajú slová prevzaté z anglického jazyka.

Každý dokument obsahuje skrátené záhlavie: priebežné poradové číslo v edícii, uvedený dátum (rok, deň, mesiac), miesto vzniku. Ak dokument nie je datovaný a zapísané miesto odoslania, tak je stanovený z kontextu. Ďalej nasleduje druh dokumentu, meno pôvodcu a adresáta. Potom je prepísaný text.

Za textom každého dokumentu nasledujú základné údaje. Vo všetkých prípadoch išlo o rukopisy a originály, t. j. prvopisy autorského vyhotovenia. Preto sa tiež daný údaj neopakuje. Potom nasleduje druh dokumentu (list, korešpondenčný lístok), údaj o použitom písacom prostriedku (pero, obyčajná ceruzka) a v prípade listu, na ktorých stranách bol napísaný.

Nakoniec nasleduje vedecko-kritický a informačný poznámkový aparát pre každý dokument edície. Textové poznámky pod čiarou sú označené písmenami latinskej abecedy. Vecné poznámky sú arabskými číslicami. Sú výsledkami historickej kritiky obsahu dokumentov. Obsahujú bibliografické údaje, odkazy na ďalšie archívne pramene, vysvetlenia, komentáre faktov, udalostí, reálií a pod. Poznámky boli vypracované s ohľadom na editovaný celok a jednotlivé informácie sú navzájom previazané.

Prepis korešpondencie bratov Kvačalovcov nebol jednoduchý. Často je komplikovaný ťažko čitateľným rukopisom, málo výrazným textom, keď bol písaný obyčajnou ceruzkou. Ponechávame členenie dokumentov, niekedy však nebolo možné jednoznačne určiť odstavce.

Slovenčina Jána Kvačalu, podobne ako jeho brata, bola osobitná a aj preto ju transliterujeme, vykonávame jej presný opis, čím ponechávame jej svojský ráz. Karol Kvačala sám sebakriticky napísal: „*Nediv sa, že som tak písal, celkom som si písmo pokazil*“ (dok. č. 1).

Ak sa nedá slovo prečítať, tak v hranatej zátvorke [...] počet bodiek určuje počty neprečítaných (nezistených) slov. Mnoho pohľadníc (korešpondenčných lístkov) má vystrihnutú známku aj s časťou textu. Ak nedokážeme presne určiť, koľko slov sa vo vete nachádzalo a rekonštruovať, vetu dávame symbolicky do hranatej zátvorky tri bodky [...], ide o odhad, nie presný počet.

Neisté čítanie je označené otáznikom v hranatej zátvorke [?]. Skratky a text sú dopĺňované v hranatých zátvorkách []. Podobne sú označené chýbajúce tisícročia a storočia [18]82. Na pôvodné chyby a osobitosti v texte upozorňuje značka [!]. Prípadné autorove škrty sú vymedzené špicatými zátvorkami <>. Na niektorých korešpondenčných lístkoch sú vystrihnuté známky, preto nie je možné dobre rekonštruovať text.

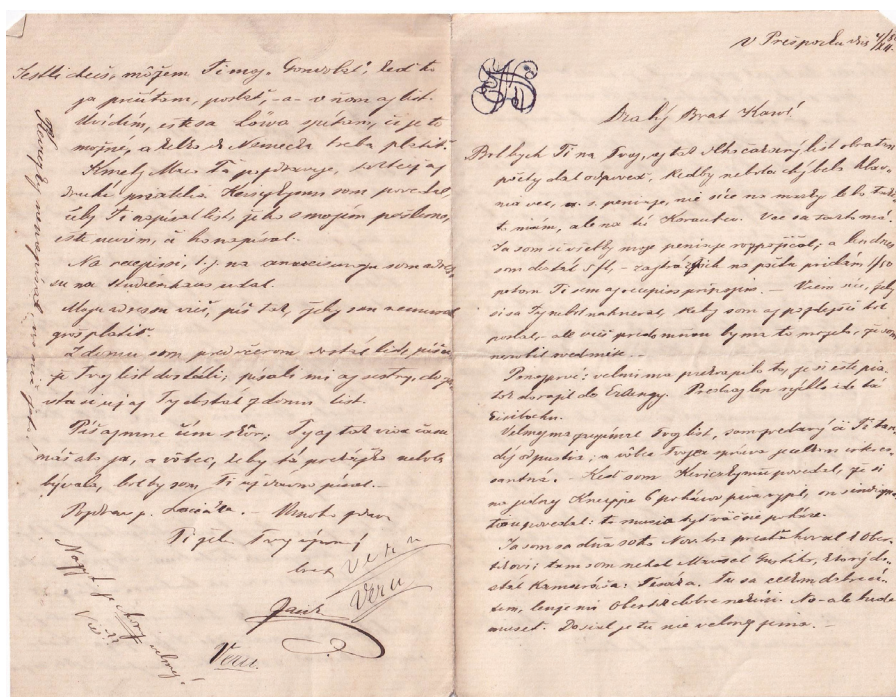
Pisatelia často píšu malé písmená s – z, r – n, o – u alebo veľké písmená I – J, L – S neurčito, približne v strednej výške. Tiež sa nedá niekedy bezpečne určiť označenie dĺžky samohlások. V korešpondencii sa nachádzajú slová bez diakritiky. Názvy národností sú napísané s malými písmenami, v texte sú prepísané podľa pravopisu s veľkým písmom.

Text nie je mumifikovaný. Pred každým editorom tak stojí otázka, v akej miere text ponechať v pôvodnej verzii, čo prepísať a ktoré slová ponechať.

V niektorých prípadoch, aby bol ponechaný pôvodný význam textu, je zachovaný slovosled. Ak používali Kvačalovci spôsob písania priezviska a krstného mena podľa maďarského jazyka, tak je to prepísané podľa pravidiel slovenského pravopisu.

Rešpektované sú niektoré typické slová ako napr. báči, diovčence, pálenuo, skuor atď. V texte sú zachované archaizmy, napr. alumnum, didaktrum, execír, hospoda, preceptor, preparandista, šuster a pod., ktoré vysvetľujeme v poznámkovom aparáte. Iné slová prepisujeme podľa súčasného pravopisu, napr. jesto, osobyte, pohrab, týden, všecci (všetci) a iné na iste, osobitne, pohreb, divadlo, týždeň, všetci.

Slová cudzieho pôvodu ako theologia, theater atď. sú prepísané podľa slovenského pravopisu teológia, divadlo. Pokiaľ sú používané zastaralé slová, tak ich zjednocujeme, príp. v zátvorke uvádzame inú formu – napr. kvartier (kvartiel).

Obrázok č. 8: List Jána Kvačalu Karolovi Kvačalovi zo 4. decembra 1880.

1

1880, 8. 4., Prešporok

List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi

Prešporok, dňa 8. / IV. [1]880.

Drahý brat Janko!

Môj list by ja práve takým právom začať, ako si to Ty urobil,¹ bo dľa mojej mienky ešte väčším právom, bo mladší brat, má hádam skôr staršiemu písať a nie naopak. Nuž ale nechajme^a to tak. Ako bolo, tak bolo...

Vyslovil si nádej v Tvojom liste, že Ti vari nezaveľa budem písať. Čo sa len písania týka, to je teraz u mňa ľahká vec, lež ťažšie mi padne to, kým si zošporujem na list, bo keď mám peniaze, čo sa málokedy stane, to veru pravda som nemal, ani nebudem mať a <z> z domu veru nemôžu, nuž sa to obyčajne všetko v dym obráti...

U Teba to pravda bude celkom naopak. Ty, čo sa týka peňažných záležitostí musíš veľmi dobre stáť, len čas náš je krátky [?]. To sa na maturitu pripravuješ. To by som ja tiež radšej mal, len že nie tak, žeby som maturitu

musel skladať ešte raz, keď som už aj polovicu kandidatika² šťastlivo zvršil. Dalo to síce dosť práce, naučíš sa to, čo človek za dva roky sa aj nenaučil a čo sa aj naučil, to zabudol, nuž ale s Božou pomocou som to zbavil, a tak predsa nie nadarmo som strávil tuná tri roky. Druhá polovica to bude už ľahšia, ale zato aj tá dá dosť práce. Nuž, ale teraz ma už človek aj trochu chuti, keď si pomyslí, to je ostatná skúška.

Čo je Dankovi,³ že ho nepustia k maturite?⁴ Akú to chorobu to mal?⁵ Ja som mu bol písal, ako aj Gustimu,⁶ ale hneď sú už veľmi pyšní, že si možno za hanbu Božiu ako VIII. klasníci^b jednému kandidátovi písal. No za to si hlavu nebudeme lámať, ako som to aj Gustimu⁶ odpísal. Ináč mu prajem šťastia k maturite, čoho pravdepodobne nebude ani potrebovať.^c Ako mi tata píšu, mal 5 jeles.^d To je chlapina. Nuž a Jozef Godra,⁷ ako sa ten má? Či sa len učí dačo? Či bude z neho dačo? Neprepadol v prvom polroku?

Pod vizitáciou som ešte nebol hneď na konci tohto mesiaca, že by ma vzali o tom ani reči, ale budem na tom, aby som bol gänzlich untauglich.^e Aspoň sa oslobodím na veky. Tu nemáme ani ništ nového.

Chváliš sa, že máš privát dosť, a že tu aj výhodné, teda musíš mať aj groší dosť, mohol by si ma ver sponzorovať, keď ja tu bedárim^f mesačne s dvomi zlatými. A to veru aj uznáš, že je 20 jednému kandidátovi v Prešporku veru málo. Nežiadam ja to do daru, ale bych Ti vrátil o rok, keď by si Ty viac potreboval,^c a keď ešte nebudeš mať toľko privát. To by sa Ti vtedy lepšie zišlo. Nuž, ale od Teba závisí. Pár zlatých by Ti veru tak nechýbalo. Nuž, ale ako chceš. O tomto ale doma nemusia vedieť, či pošleš či nie? Vieš!!! Rozumieš???

Pozdravujúc a bozkávajúc Ťa zostáva Tvoj

úprimný brat
Karol
kandidát.

N. B. Ak mi budeš písať, a ak dačo pošleš, adresa je:

Grassalkovichplatz^g Nr. 6^l Stock^g

Len adresuj.

Píš tak skoro, ako ja!

N. B. Nediv sa, že som tak písal, celkom som si písmo pokazil.

K. Kv.^h

*EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované.
Dvojlist, napísané perom na s. 1 – 4.*

- a – K. Kvačala napísal termín „nahajme“.
b – Žiaci.
c – K. Kvačala napísal tvar „potrebuvať“.
d – Maďarsky klasifikačný stupeň „výborný“.
e – Nemecky úplne nevhodný.
f – Rozumie sa hospodárom.
g – Nemecky poschodie.
h – Text je napísaný na druhej strane dole.
1 – List J. Kvačalu K. Kvačalovi nemáme k dispozícii.
2 – Candidaticum, z lat. skúška pred nastúpením do ev. kňazského úradu.
3 – T. j. S. Danko ml., žiak šarišského gymnázia, ktorý štúdiá neukončil kvôli chorobe.
4 – Mal sa dopustiť podvodu a bol zatvorený vo väzení, ako písal Karol Hýlsky Jánovi Kvačalovi v liste z 18. 12. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X., neskatalogizované.
5 – Podľa Karola Hýlskeho trpel melanchóliou. Z jeho listu nie je jasné, akou psychickou chorobou trpel. Pozri tamže.
6 – G. Maršall-Petrovský. V origináli tvar „Guszti“.
7 – Rozumie sa Jozef Július Godra, *12. 11. 1866 – †1945, syn Jozefa Godru (*1839) a Karolíny Plachej, brat Paulíny Eichardtovej, obchodník. J. Kvačala si s ním písal. Zachovalo sa niekoľko listov, napr. z 23. 6. 1866. Pozri EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B.
8 – Dnes Hodžovo námestie.

2

1880, 13. 8., Báčsky Petrovec

Korešpondenčný listok Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi^a

Drahý bratre.

Včera som dostal pas. Pondelok¹ sa pohnem z Gombošu, tak v utorok o ½ 5tej budem v Prešporku. Zbohom. Tvoj brat
Karol.

*EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované.
Maďarský korešpondenčný listok, napísané perom.*

- a – Korešpondenčný listok adresovaný: T. cz. Kvacala János, I¹⁶ éves theologus urnak, Pozsony, lýceum.
1 – T. j. 16. augusta.

List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi

Erlangen dňa 27. / XI. [1]880.

Drahý bratre!

Ďľa môjho sľubu, že Ti budem písať, píšem Ti, aby aj od Teba dostal čím skôr odpoveď. Pretože ale som ešte nie celkom v poriadku, teda Ti len to odpíšem, čo a ako sa mi tu vodí.

Predovšetkým o mojej ceste jednoducho Ti to spomeniem, že mi bola veľmi dlhá a „fát“^a ako to Nemec vraví. Ako by aj nie, keď som len jediný bol, t. j. bolo ich aj viac, nuž ale tí sa mňa netýkali. Dosť na tom, že som v piatok večer o 9 hod[ine] 15 m[inút] dorazil do slávneho kráľovského mesta Erlangen, kde som hneď pretože som bol veľmi unavený do hostinca Jiel a výborne spal do rána. Ráno som vyhľadal Laciaka v Studienhause^b a hneď som sa oboznámil so Studienhausistami. Je ich spolu aj z vonkajšími údmi, t. j. ktorí nebývajú v Studienhause^b spolu aj so mnou 17, výborných učených, milých teológov. Ja som medzi nimi najstarší, rozumiem tak ako kandidát, bo ešte jeden, ktorý je samom semestri ako aj ja.

Popoludní som bol u prof[esora] Zezschowitza,¹ ktorý už ani nemyslel, že prídem. Hneď povedal, že keď mi budú načiť^c peniaze, aby som prišiel pre ne. Nuž, ale na dobrom meste th. Hneď som potom písal za Honorarien Nachtass,^d t. j. aby mi vklady odpustili. Veľkú nádej mám, že ma na základe kandidatikum² odpustia, bo mi prof. Köhler⁴ povedal „Ihre Zeugnisse sind genungend in den Honorarien Nachlass auf ganze Jahr zu erreichen“.^e Ale zato ešte kým som, nie isté, že mi odpustili, nepočúvam len 10 hodín týždenne, by sa mi za hodinu 4 marky platia a 20 je už 40 mariek. Všetky tieto hodiny mám pod v. Zezschowitzom a síce pedagogiku a didaktiku 4 hodiny, katechetiku 2 hod[iny] a katechetický seminár. Ak mi odpustia, tak ešte si vezmem 8 hodín a síce exegézu sv. Jána a etiku. Ešte nie som zimatrikulovaný, bo to tu trvá vyše týždňa. Tej nádeje som, že ma v pondelok alebo v utorok imatrikulujú. Už som sa hlásil. Za imatrikuláciu sa platí 14 mariek.

Ešte len deň som si našiel aj kvartiel^f a síce za 45 mariek do 15. marca, t. j. na semester. Je to vraj veľmi lacný kvartiel,^f keď druhí platia 65 – 70 mariek. Bývam v Bräuhausgasse Nr. 6 a sem mi aj píš, hoci aj na Studienhaus^b môžeš, aj tak ho dostanem. Izbu mám peknú, veľkú, len že i za to nekúria a neperú, to ide všetko extra. Výdavky teda budú, čo sa nášho života týka, je to veľmi príjemný a milý.

Ja síce ráno t. j. na fruštik^g nechodím do Studienhausu, bo nejem nič, ale tí <sa> čítajú z Nového zákona a modlia sa. Večer teda tiež. Čo sa kostu,^g t. j. obedu týka, s tým som celkom spokojný, len ešte jedno chybuje a paprika, hoci korenia máme. Dostávam každý deň za 75 pfennigov. Polievka všakovaká, mäso hovädzie vždy a potom z časti dobré večo,ⁱ alebo mäso, klobásu, sviňacinu, husacinu a vôbec dobré veci. V nedeľu máme obidvoje.

Peňazí mám v kase u Zezschwitzu 100 mariek a u seba 7, kým som postúpil potrebné, veľa mi bolo načím.^c Za kvartiel som dal 20 mariek a ešte 25 načím.^c

Každý 2. hý štvrtok máme v Studienhause „wissenschaftlichen Abend“^{fj} exegetuje^k jeden vždy a síce list Jakuba. A tak tiež vo štvrtok je u Zezschwitzu tiež, len že on aj večeru dáva. V nedeľu som bol v kostole. Veľký rozdiel medzi našimi a týmito bohoslužbami. Liturgia celkom druhá <spev> len jedna pesnička. Večer som bol na Bibelstunde³ exegetuje^k pre prostónárodný ľud Acta apostolorum⁴ v sakristii jeden farár.

Čože robievate vy? Gusti?⁵ Kevický?⁶ A vôbec známi. Domov som už písal.⁷ Piš mi aj Ty, čím skôr.

Bol som už aj na „Kneippe“,¹ t. j. nemeckej zábave. Povolali nás Studienhausistov „Philadelfisti“,⁸ tiež jeden spolok. Zabávali sme sa mimoriadne do ½ 12tej. Nemci pri 2 – 3 pohároch piva, ja som si ale vypil 6. Nedal som sa im zahanbiť. Ani Laciak.¹ V piatok budeme mať Kneipu,¹ potom my ich zavoláme.

Dohán^m je zlý, cigare ale dobré a lacné 6 pfennigov. Havanna je najlepšia t. j. 3 ½ graj[ciarov].

Budúce viac. Čo píšu z domu a vôbec, čo novo v Uhorsku. Na Korouhev⁹ pošli. Potom my si mienime s Laciakom Národné noviny¹⁰ predplatiť.

Nuž a teraz s Bohom, piš čím skôr svojmu bratovi
Karolovi K.
cand[idatovi] bohoslovيا.
Marku len 5 tr. daj. Zbohom.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/1. Dvojlist, napísané perom na s. 1 – 4. Mnoho viet v texte je podčiarknutých obyčajnou ceruzkou J. Kvačalom.

a – Nemecky „fátum“, t. j. príznak, niečo neuveriteľné.

- b – Nemecky študentský domov.
- c – Je potrebné, žiada.
- d – Nemecky zľavu z poplatkov.
- e – Z nemčiny „vaše osvedčenia (doklady) postačujú na dosiahnutie zľavy na poplatkoch na celý rok“.
- f – Bývanie.
- h – Strava.
- i – T. j. tlačenu.
- j – Nemecky vedecký večer.
- k – Vysvetľuje, komentuje.
- l – Nemecky krčma, putika.
- m – Zastaralo tabák do fajky.
- 1 – Karl Adolf Gustav von Zezschwitz pôsobil ako profesor praktickej teológie v Erlangene. Bol nástupcom Theodora Harnacka.
- 2 – Candidaticum, z latiny skúška pred nastúpením do evanjelického kňazského úradu.
- 3 – Biblická hodina. Druh náboženského stretnutia, kde sa číta biblický text a potom sa vysvetľuje duchovným alebo povereným členom zboru.
- 4 – Skutky apoštolov (ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ), piata kniha Nového zákona, opisujúca dobu vzniku a šírenia prvej cirkvi.
- 5 – Gustáv Klobušický, *1862 – †1944, ev. farár a. v., syn Samuela Klobušického, Kvačalov osobný priateľ. Pôsobil v Kulpíne v rokoch 1890 – 1944. Oženil sa s Máriou, dcérou ev. farára a. v. Juraja Mrvu.
- 6 – Ludovít Kevický (Keviczky) priateľ a spolužiak Karola Kvačalu na prešporskom lýceu.
- 7 – O tom pozri list rodičov Jánovi Kvačalovi zo 14. 9. 1880. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.
- 8 – Philadelphia, zo starogréčtiny bratská láska, bola združením evanjelikov pri teologickej fakulte. J. Kvačala sa kriticky pozeral na jej fungovanie.
- 9 – *Korouhev na Sionu : církevní časopis věnovaný veškerým záležitostem církve evangelické a v.* vydávaný v rokoch 1878 – 1883 Michalom Boorom a Jánom Pravoslavom Leškom v Skalici.
- 10 – *Národné noviny* – slovenské politické noviny, ktoré vychádzali v rokoch 1870 – 1947 v Turč. Sv. Martine a v Bratislave.

5

1880, 7. 12., Erlangen

List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi

Erlangen dňa 7. / XII. [1]1880.

Drahý bratre Janko!

Tvoj list, ktorý si 4.ho písal, 5. ho na poštu dal v Erlangene 6.ho večer a tak som ho ja len 7.ho ráno dostal do ruky, keď som sa z etiky o 9tej domov navrátil. Pretože ale teraz nemám len o 2hej popoludní prednášku, tak Ti hneď odpíšem, aby si ho aj Ty čím skôr dostal do ruky. Posielam Ti pritom aj kústik z Erlangenu, aby si videl aké je to mesto.¹

Pôjdem teda dľa Tvojho listu: Čo sa týka tak vecí, že si mi za to tak zaveľa nepísal, že si nemal peniaze na Korouhev,² to si zato nemusel čakať,

bo veď na Korouhev² bolo by času bývalo aj okolo Kračunu³ predplatiť, bo veď číslo len 15ho januára vyjde. Zato si sa nemusel ponáhľať so zasielkou. Nuž ale keď si poslal, ďakujem Ti.^a

Tandy mi odpustili a síce na celý rok, a to je veľká výhoda, bo keď teraz 18 hodín počúvam a za každú [...]

Keď načím^b 4 marky platiť, to je 72 mariek to je asi 40 fl. tandy, a na rok 80, t. j. 144 mariek. Tiež dobré štipendium. Ak Ťa nebude unúvať, dam Ti aj to, ako som si ich rozdelil.

	8 – 9	9 – 10	10 – 11	11 – 12	2 – 3	3 – 4	4 – 5	5 – 6
Pond[elok]	Ethik	–	–	–	Exegesatika 2 Eph. Phil, Col.	–	–	Paedagogik
Ut[orok]	Ethik	–	–	–	dtto	–	–	dtto
Str[eda]	–	–	–	katechický seminár	katechický seminár	–	–	katechický seminár
Štv[rtok]	Ethik	–	–	Katechetik	Exeg. Pher Col.	–	–	Paedagogik
Piat[ok]	Ethik	–	–	dtto	dtto	–	–	dtto
Sob[ota]	–	–	–	–	–	–	–	–

A tak hodiny mám dobre rozdelené, stanem o ½ 8mej. Do 9tej vyriadia, potom čítam či do 11tej či do 12tej. Idem na dobrý obed. Lepší ako alum-ma⁴ 75 pf[ennigov] na deň, to je 12 fl. 70 gr. na mesiac. Popoludní taktiež. Obyčajne od 4 – 5 keď sa už zatmie si spievam a rozpomínam sa na minulosť a snívam tu i tu. Lenže sa musím zas prebudiť. Čo sa týka Kevického,⁵ že indignacio^c povedal, že to musia byť väčšie poháre to mal pravdu, bo sú to ½ litrové poháre. A pritom je pivo ešte ráz tak mocné ako u nás. Ja som ho sprvu ani piť nechcel, ale teraz mi už šmakuje. A lacné 12 pf. pohár to je 6 gr.^d

Že si sa presťahoval k Obertíkovi,^{6e} to si celkom dobre urobil, hoci <už> teraz Gusto⁷ ešte horší^f bude, keď s Tesákom⁸ bude spolu bývať. Tu ešte tiež nemáme zimu, ale prvý deň, keď som sem prišiel, padal sneh. Odvtedy je teplé povetie, nenačím^g ani zimný kabát vláčiť, bo mi je univerzita veľmi blízko, len cez dvor prejdem, už som tam. Obed je trochu vzdialený a aj Studenthaus, ale aj mesto je malé, tak to ani do povahy nepríde.

Čo sa etiky týka,^e o tej Ti môžem teraz len nakrátko odpísať, že to veru v pozitívnom smere tu prednáša, a nič ako Váš Pauer⁹ negatívnom. Budúcne Ti o tom budem písať, bo ver ešte doteraz veľa nerozumiem z neho skrz nemčinu.

Teraz jedna o „hriechu“. Píšeš, že dlžobu nemôžeš dostať? Kto Ti je všetko dlžen. Aj Gusti?⁸ Nuž, ale čo je to zas s ním. Mohol by si mi odpísať obsírnejšie, tu je jeho vec, bo sa mi veru nepáči. Však ver teraz sa málo

s ním schádzaš? Či chodí na prednášky?^a Ak mi gondolát^h pošleš, to bude dobré, ale s dlhým listom. Z domu som ešte nedostal. Písal som Langhoffe-
rovi.¹⁰ Nemohol by si mi Plachého¹¹ adresu dať?

Teraz idem ja o našom živote písať, osobitne dve udalosti. Prvá je ako Ti už bude známe, máme my Studienhausisti jeden štvrtok „Wissenschaft-lichen Abend“ⁱ exegetujeme Jakubov list, druhý štvrtok sme ale zhromaž-
dení u p. Zezschwitzza Gemütllichen Abend.^j Ten Ti chcem odpísať na krátko. O ½ 9tej ideme k nemu celkom schwarz rukavičky^k – privíta nás a potom si sadneme. Obyčajne sme na dvore. Na jednom predsedá on, na druhom ona spolu aj so slečnami. Donesú nám čaj, ale či si počul také, s mliekom a bez rumu, to je voľačo také, čo mne nejde do žalúdka, ale som už jednu musel vypíť, druhí pili aj dva – tri. Potom je nakrájaný maslový chleba – tenko – a na tom kúštik wurstu^l alebo šunky. Veď je to hrôza. No z to si možno viac vziať. Potom sa zhromaždíme, všetci do jednej chyže^m a on potom číta dačo. Pritom sa pije pivo (na jeho konto) a je to maslový chleba s wurstom,^l potom tak asi o ½ 12tej. Text a modlitba a ideme do-
mov. Len jedno je zlé, že nemôžem tam fajčiť, hoci som sa veľmi „langwe-
lujaj“.ⁿ

Druhý je, že sme mali my Kneipu.^o Bol tam aj pr[ofesor] Zezchwitz. Tam sme sa už lepšie zabávali, spievali sme slovensky, maďarsky ako priš-
lo. Bo tak dobrý, že nám zaplatil všetko pivo.^p Auch gut.^r Na budúce sa zas sľúbil. Spomenul som, že má aj slečny. Vravila, že sú pekné. Nuž sa mne nepáčili, so stéth.^s Nič na nich, nič. A potom, keď v hlave točí dakto... Ináč som zdravý.

Pozdrav mi Kevického,^t Gustiho, Seberíniho,^{12t} Valentíniho, Kláru, Vladára, Kmeťa.¹³ Tak zaznamenajúci „Národ“ a píš čím skôr Tvojmu úprimnému bratovi

Karolovi.

*EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. C/XXXIV/2 (C2). Dvoj-
list, napísané perom na s. 1 – 4. Vrchná časť listu na s. 1, kde sa nachádzali
fotografie pamiatok v Erlagene je odtrhnutá.*

a – Odstavec podčiarknutý vertikálnou čiarou na ľavej strane obyčajnou ceruzkou Jánom Kvačalom.

b – Je potrebné, žiada.

c – Rozumej rozhorčene.

d – Odstavec podčiarknutý vertikálnou čiarou na ľavej strane obyčajnou ceruzkou Jánom Kvačalom.

- e – Tri slová podčiarknuté obyčajnou ceruzkou J. Kvačala.
f – Dve slová vložené do textu.
g – Nie je potrebné.
h – Gratuláciu.
i – Nemecky vedecký večer.
j – Nemecky príjemný večer.
k – Nemecky „čierne rukavičky“, rozumej slávnostne oblečení.
l – Nemecky salám.
m – Izby.
n – Nemecky langweilig, t. j. nudné, resp. nudil sa.
o – Nemecky krčmu, putiku, resp. posedenie v krčme.
p – Veta podčiarknutá obyčajnou ceruzkou Jánom Kvačalom.
r – Nemecky tiež dobre.
s – Nemecky tak to stojí.
t – Priezvisko podčiarknuté obyčajnou ceruzkou Jánom Kvačalom.
1 – Karol Kvačala naráža na odtrhnutú časť listu, kde sa nachádzali fotografie budov a sôch v Erlangene.
2 – *Korouhev na Sionu : církevní časopis věnovaný veškerým záležitostem církve evangelické a. v.*
3 – Kračún (Kračun, Kračúm) slovanský sviatok zimného slnovratu, v kresťanstve obdobie Vianoc. O strave v tejto dobe pozri DUDÁŠOVÁ, Anna. Čo starí Petrovčania jedávali. In *Petrovec 1745 – 1995...*, s. 512.
4 – Alumneum (z lat.), študentské stravovanie za minimálny poplatok alebo bez poplatku.
5 – Rozumej Ľudovít Kevický.
6 – Karol Obertík, študent lýcea v Prešporku.
7 – T. j. Gustáv Klobušický.
8 – Študent lýcea v Prešporku.
9 – Bližšie neznáma osoba.
10 – Asi Karol Langhoffer, *1858 – †1923, študoval na ev. teol. fak. vo Viedni vďaka „Kolárovskej štipendijnej nadácii“ v šk. roku 1878/79. V r. 1894 – 1918 bol ev. farárom a. v. v Kysáči, po odchode do dôchodku zostal žiť v Kysáči.
11 – Daniel Plachý, ml. spolužiak Jána Kvačalu v Prešporku.
12 – Ľudovít Žigmund Seberíni, Eugen Valentini, (Valentinyi), Vojtech Klár, Zoltán Vladár (Wladár), Matej Kmeť, spolužiaci Jána Kvačalu na prešporskom lýceu.

6

[1883, marec, Bratislava]

List Jána Kvačalu Karolovi Kvačalovi

V Prešporku.

Drahý brat Karol!

Tandem aliquando^a si sa aj Ty ozval. Ďakujem, že si predsa celkom nezabudol na nás Prešporčanov. Fotografiu som dostal späť, nič sa jej nestalo. Čo sa Michaelisa¹ týka, si mi zle rozumel. Ja som Ti to chcel oznámiť, že to profesori neradi dávajú druhým do rúk peniaze, ale že sami posielajú, lebo sú oni za to zodpovední. Dozaista to prešporská cirkev dá, ale cirkev

jemu dá, že by odoslal, a on keď raz príjme, je za ne zodpovedný. A v páde tom, žeby takému dal, ktorý by neposlal, ale potrovil, by on musel vynahradiť. Teda sa predsa týka jeho. Ja som najskôr išiel k Čečetkovi², ten ma poslal k Michaelisovi.¹ Teda všetko to bolo nedorozumenie, ktoré mne dosť zle padlo, lebo také, aké si si aj Ty myslel, že si myslím, mi ver nikdy nenapadlo.

Moja nemoc je zase v starom, t. j. tak ako čo aj vo vakáciách^b bola, nič mi je už. Srtik [?]³ odletel, ale naspäť nemohol doletieť, bo veď je nie synom superintendenta. Kevický,⁴ ktorý má najviac škody, práve dnes ide k Čečetkovi² interpelovať, to v tej veci bude.

Z domu mi nedávno písali, medzi iným tú interesantnú novinu, že Terka B[elohorská] za Kmetych brata,⁵ ktorý je v Nemecku farárom, vydáva. Ozaj, či je to pravda. Druhé tiež nie menej zaujímavé veci o Eme Belohorskej a Gizele Tess[anyiová], v kulpínskom notariáte dozaista aj Ty vieš.

Gusti⁶ je vskutku teológom, má aj index, ale nie „v skutku“ len „dľa mena“. Nebol ešte len asi tri razy na prednáškach. Času nič nestratí. Bo v septembri môže skúšky zložiť, len židovčinu, by mal ešte toho polroku. Keď sa s ním stretnem, mu Tvoj odkaz oddám. Býva s Tesákom, a má s ním pligu. Či je nie zaľúbený zase, neviem, ale už prestál byť idealistom.

Ja či som si nenašiel? Mne sa skoro každá poriadna páči, ale zblížiť sa tu, je trochu ťažšie, a ja veru som nie veľmi ani žiadostivý. Mám kedy ešte.

Obertík⁷ sa veru aj ďalej žaluje. Ja tu uňho teraz jedna žena, istá Hlaváčka⁸ z Ozoroviec. Učí sa tu labstvo. Fr[äulein] Josephine³ sa vydala za jedného poriadneho mladého farbiara.

Kevický⁴ sa len živí dáko. Práce kandidátske do 10ého mali dať. Ja som mal šťastie 5 – 6 prác na latinský preložiť. Že či je to, asi aj sám uhádneš.

V nemeckom spolku som nedávno čítal prácu, aj v maďarskom mám asi o tri týždne. Práce teda dosť.

Časy máme špatné, ty už v tom Nemecku. Či čítate Slovenské pohľady v Martine,⁹ čo vychádzajú? Je tam jedna novela „Kandidát“.¹⁰ Odporúčam to každému kandidátovi, hoci Tebe azda nie veľmi načím.^c

Vyšena z materiálu Ťa srdečne pozdravujem, a zostávam

Tvoj úprimný brat

Janko.

N. B. Odtadiaľto to, z N[ového] Sadu čakáš fotografiu?

Pozdrav i p. Luciaka.³

Možnože na Veľkú noc voľákde výlet urobím. Miesto jesto, peňez niet.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B. Koncept listu, rukopis, napísané perom na 3. 1 – 2.

a – Z latiny konečne raz.

b – Z latiny vacatio – prázdniny, voľno.

c – Náreč. je nutné, potrebné.

1 – Viliam Fridrich Michaelis, *1829 – †1905, pedagóg a riaditeľ ev. lýcea v Prešporku v rokoch 1878 – 1893, v rokoch 1878 – 1895 člen mestskej rady.

2 – Samuel Čečetka (Csecsetka), *1818 – †1896, spisovateľ, prof. etiky a symboliky na Teologickej akadémii Uhorskej cirkvi ev. a. v Prešporku. Zaoberal sa cirkevným právom, dejinami protestantizmu a cirkevnými dejinami.

3 – Bližšie neznáma osoba.

4 – T. j. Ľudovít Kevický.

5 – Rozumej Matej Kmeť.

6 – Gustáv Maršall-Petrovský.

7 – T. j. Karol Obertik.

8 – Matka žiaka prešporského lýcea M. Hlaváča. Pozri list. S. Hlaváča st. J. Kvačalovi z 28. 1. 1889. BERNÁT, L. *Život a dielo Jána Kvačalu*, s. 200 – 201.

9 – *Slovenské Pohľady* : časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku obnovil J. Škultéty v r. 1881 spolu so S. Hurbanom Vajanským, kt. bol v rokoch 1890 – 1916 ich redaktorom a v rokoch 1893 aj vydavateľom.

10 – HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár. Kandidát. In *Slovenské pohľady*. 1881, roč. 1, č. 2, s. 159 – 177.

7

[18]92, 18. 10., Magdeburg

Korešpondenčný lístok Karola Kvačalu s manželkou Jánovi Kvačalovi^a

Magdeburg 18. X. [18]92.

Drahy bratre!

Len teraz som prišiel k tomu, že som karotku mohol dostať, a ďakujem Ti, že sme šťastlivo sem prišli.¹ Zajtra o 12.^{tej} prídem do Boenen[?],² odkiaľ Ti oznámim obširnejšie všetko, aj kedy sadnem na loď. Prijmi vďaka za pomoc a pozdrav od Tvojho

brata a švagrinej.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. Rukopis, napísané obyčajnou ceruzkou na nemecký korešpondenčný lístok.

a – Sl[ovútny] Dr. Johann Kvačala, profesor, Pressburg, Ungarn, Lyceum.

1 – Ján Kvačala poskytol aktuálne informácie o reáliách v Nemecku svojmu bratovi a švagrinej.

2 – Pravdepodobne Brémy. Málo pravdepodobne je obec Bönen v Porýni-Vestfálsku.

8

1896, 5. 5., Mount Carmel

List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi

REV. D. KVAČALA.

Lock Box 540.

Mt. Carmel, Pa., 5. mája 1896.

Drahý bratre!

Oznamujem Ti týmto, že som sebe 1.ho mája zasnúbil slečnu p. p.^a Máriu Stacho rodom z Turč. Sv. Martina za svoju budúcu manželku. A týmto Ťa povolám na veselie, ktoré sa bude asi v <zakrátkom> prostred júna odbavovať.

Keď sa Ty nechceš ženiť, nuž miesto Teba idem sa ja už po druhý raz ženiť. Nádejám sa, že ju prijmeš i Ty za svoju švagrinú.

Ako svadobný dar vďačne prijmem od Teba pár sto dolárov a či rubľov. Tvoj Ťa pozdravujúci brat

Karol.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. M. Dvojlist, linajkový papier, rukopis, písané perom na s. 1. List má predtlačené meno odosielaťa a lokalitu.

a – Slovo vložené do textu.

9

1898, 9. 2., Braddock

List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi^a

Adress. gab. Talbot ave¹

Milý bratre!

Tvoju karotku z Petrohradu, v ktorej nám ku koncu roku gratuluješ, sme dostali. No pretože obsahovala v sebe sľub, že obsírnejší list budeš písať akonáhle sa navrátiš domov, doteraz sme nepriali.

No ďalej sa mi čakať nechce, a preto pribral som sa dať Ti znak života, že sme ešte živí, a Tebe k Tvojím narodeninám, ktoré asi teraz budeš mať, dátum veru neviem, vysloviť naše blahoželaní. Čo Ti želať neviem, asi sám, keďže neviem a nemyslím, že by Ti dačo chýbalo. Polovičku síce nemáš, no myslím, že keď by si ju bol chcel mať, bol by si si vyhladal, a preto Ti ju neblahoželám.

Nuž daj Ti Bože zdravia a prospech s Tvojich prácach a povolání na mnogaja lieta. Amenka,² myslím bude mať zas o krátky čas výstavu, teda sa nádejám, že sa uvidíme, bo

to predpokladám, že prídeš opäť.

U nás nastal ten túžobne žiadaný pokoj s národie, prešiel rečeno medzi Rovniankom³ a Slovákom v Amerike.⁴ Gusto⁵ má prísť do Pittsburgu za redaktora denníka účastnícky spolok.⁶

Čo sa môjho cirkevného života týka, posielam Ti extra zápisnicu našej synody.

Neviem, či ju dostaneš, nádejám sa, že sú tam amerikánske veci nezákázané. Naši doma neviem, či ju dostanú.

Z domu sme dostali od mami fotografiu. Poslala nám tiež podobizňu otca. No Ty si ju istotne už prvej mal. Teraz by sme už mali všetkých našich, len Tvoje podobizne z Ruska, čo si poslal pri mojom odchode z Mount Carmel mi chýbajú. Myslím, že mi ich domáca pani skryla, pretože ich bola privítala odo mňa a ja som jej nechcel dať. Môžeš nám poslať iné. Mária by bola rada, keď by si poslal.

Ináč ja som zdravý, no Mária trpí veľmi na hlavný bôl, tak že jej i oči oslabli. [...] je pri čakaní okuliare potrebovať. Ináč ale žijeme spokojne.

Terka i s Havlom⁷ doteraz neboli u nás na návšteve. Terka ako to vieš, mala už predčasne⁸ U nás ešte v tom ohľade suchota panuje.

Keď Ťa týmto s mojou srdečne pozdravujeme a bozkávame, zostávame
Tvoj brat so švagrinou

Mária a D[rathotín].

Braddock dňa 9^{ho} februára 1898.

P. s. Meno vraj tak píšeš, ako som adresoval.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B. List, predtlačená hlavička, písané perom na s. 1 – 2.

a – Predtlačená hlavička: SLOVENSKÁ EVANJELICKÁ LUTHERANSKÁ CIRKEV SV. PAVLA BRADDOCK, ALLEGH. Co., PA., ST. PAUL'S SLOVAK EVANGELICAL LUTHERAN CHURCH.

1 – Býval pri Rankin Bridge, medzi riekou Monogahale a Braddock Hills.

2 – Bližšie neznáma osoba.

3 – Peter Vítazoslav Rovnianek, *1867 – †1933, novinár, bankár, predstaviteľ slov. krajan-ského života v USA.

4 – Najstaršie periodikum Slovákov v Amerike.

5 – T. j. Gustáv Maršall-Petrovský.

6 – Ako Gustáv Maršall-Petrovský, tak aj Karol Kvačala sa angažovali v národnom hnutí v USA. O tom pozri ČULEŇ Košťantín. *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej Ligy v Bratislave, 1942, s. 248.

7 – Terézia Kvačalová sa vydala za Ľudovíta Havla.

8 – Rozumej potratila.

10 [asi koniec roku 1900], Braddock
List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi

REV. D. KVAČALA
EV. LUTH. PASTOR^a
906 Talbot Ave[nue]
Braddock Pa.

Drahý bratre!

Práve teraz som obdržal Tvoj list,¹ ktorý ma s jeho obsahom nad očakávanie prekvapil, tak že teraz robím si výčitky, že som Ťa do toho priniesol. Mnoho si dal ako pre číslo, tak i pre našu cirkev, čo mi je ale zrejmým svedectvom toho, že nie len môžeš, ale ako vždy pomáhaš tam, kde toho potrebu priamo [?] uznáš. Dnes som poslal Tvoj list do Charleroi, aby ak si im nedal adresu, mohli sa pri pošte vykázať, keď príde zásielka.

My sme už v mene cirkvi po obdržaní daní tiež poďakujeme. Prijmi teda ešte raz moju vďaku.

Žiadaš odo mňa niečo o švagrovi. Je mi ľúto, ale od krstenia¹ prestalo dopisovanie, pretože na môj posledný list nedostal som odpoveď. Ako sa mávajú ja skutočne neviem, lebo mi oni o svojom položení nikdy nepísali, či sú zle či nie, len to mi Terka písala, že si jej už bol i predtým poslal peniaze. My sme sa ešte od sobášu nevideli. Mali sme byť kmotrovia, ale potom si vzali tamnejších, keď som ja určený čas nemohol prísť.

Čo sa týka Gustiho, ten je teraz v Pittsburghu u Rovnianka.³ Predtým chodieval takmer každý týždeň viackrát, no jeden večer, ja som odišiel s D^č Baráthom² navštíviť chorého, mal mojej urobiť ponuku, a dostal od nej svoje, takže teraz sme roztrhli obcovanie (Ale o tomto nezmieň sa nikde, ani domov som nepísal, len to že sme sa rozkmotrili).

Ináč chvála Bohu vedie sa nám dosť obstojne. Práce mám dosť a pritom riadne dopisujem a malé články podávam do Slovenskej Pravdy a tak minie týždeň za týždňom a mesiac za mesiacom. Keby len moja bola zdravšia, ale tie ustavične trpiace hlavy bôl. Dáva Ťa srdečne pozdravovať a ak vraj

prijmeš, i bozkávať. Ona teraz aranžirovala. Vyvolená je v Živene v odbore za predsedkyňu a v našom ženskom evanjelickom tiež...

Po tieto dni mali sme u nás neslýchanú zimu, no teraz sa už otepilo a padá dážď. Moje uchále [?] mi skoro odmrzli. Ako to musí byť potom u Vás.

A ešte voľačo! Moja by Ťa videla milerád aspoň na podobizni, a pretože čo ja mám je stará ešte zo študenstva, a tú z Jurjeva mi moja bývala gazdiná z M[oun]t Carmelu si musela privlastniť. Teda Ťa prosím, ak máš a chceš, pošli jej jednu, aby videla, aký je ten jej švagor. Myslím, že vyhovieš tejto jej žiadosti. Z domu čakáme teraz list.

Keď Ťa teraz srdečne pozdravujeme a bozkávame. Zostávam Tvoj verný brat a švagríná

Draho a Mária.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. Dvojlist, písané perom na s. 1 – 4.

a – Text je otlačením pečiatky.

1 – Havlovým sa narodila dcéra 17. 2. 1900.

2 – Bližšie neznáma osoba.

4 – Peter Víťazoslav Rovnianek založil *Amerikánsko-slovenské noviny*, keď sa usadil v Pittsburghu. Gustáv Maršall-Petrovský bol u neho zamestnaný ako redaktor.

PRVÁ KATOLÍCKA SLOVENSKÁ JEDNOTA V SEVERNEJ AMERIKE PO PRVEJ SVETOVEJ VOJNE

Martin JAVOR

JAVOR, Martin. The First Catholic Slovak Unity in North America after World War I. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2025, vol. 25, no. 2, p. 119 – 149.

The study focuses on one of the most important organizations of American Slovaks – the First Catholic Slovak Unity (IKSJ) was founded in 1890 in Cleveland, Ohio, and its influence during the first twenty years of its existence exceeded that of other Slovak organizations. The year 1918 meant great losses for Slovak organizations in North America. In addition to losses on the battlefield, another misfortune struck the world - the Spanish flu. At the beginning of 1922, chairman Andrej Dorko announced a campaign to attract new members with various prizes. From July 1922, the association that gained the most new members could receive a reward of \$25, the association in second place \$20, and anyone who recommended 16 new members was to be paid \$5. After the campaign, 3,102 new members were added to the Young Men's Department of the IKSJ. In 1925, the IKSJ celebrated its 35th anniversary. Unitarian centers such as Cleveland, Chicago, Pittsburgh, Trenton, Yonkers, and Middletown held lavish celebrations. Some were attended by American bishops and public officials.

Key words: First Catholic Slovak Unity, North America, World War I.

Jedna z najvýznamnejších organizácií amerických Slovákov – Prvá Katolícka Slovenská Jednota (IKSJ) vznikla v roku 1890 v Clevelande v štáte Ohio a svojím vplyvom počas prvých dvadsiatich rokov svojej existencie presahovala ostatné slovenské organizácie. Rok 1918 znamenal pre slovenské organizácie v Severnej Amerike veľké straty. Okrem strát na bojisku svet postihlo aj ďalšie nešťastie – španielska chrípka. *„Kde sa vzala, tu sa vzala, zrazu prišla na nás tá s tou kosou, alebo jako ju učení ľudia nazvali, epidemia influenzie a s odvahou a chuťou pustila sa do roboty. V behu dvoch abo troch mesiacov zomrelo vo Spojených Štátoch na chorobu túto viac ľudí, jako padlo z našich vo Francii v boji proti Hunom za rok. Zkadiaľ prišiel tento strašný mor? Pomenovali ho síce španielskym, ale Španielsko silne protestovalo proti tomu, žeby ono bolo domovom tejto strašnej pliagy. Akiste táto španielska influenzia je dieťaťom vojny, je božím dopustením. Kto z nás mohol predvídať a predpovedať objavenie sa tejto nákazy? Nikto.*

Prišla nevolaná a nečakaná. Úrady porobily všetky možné opatrenia, aby jej zúrenie obmedzily a ju potlačili. A Bohu chvála i za to, že dnes nevítaný tento hosť chystá sa už od nás. Pliaga táto ponavštevovovala mnohé slovenské príbytky a zanechala po sebe všade plač, biedu. Malým dieťkam brala otcov a matky, ženám mužov a mužom manželky. Na slovenských osadách po Amerike influenzia riadila desne. V niektorých menších osadách v behu jedného mesiaca pochovali 30 – 40 mŕtvých! Ostaly vdovy a siroty. Ich živitelia mali poisťky, od našej Jednoty. Keď umierali, zaiste mysleli na to, že Jednota vyplatí ich pozostalým rodinám podporu, na ktorú boli poistení. Rozumie sa, že vyplatíme! Ale odkiaľ? Výdavky zrástly s desiatimi tisíckami na státisíce. Ak veľký tento deficit uhradíme z hotového, z toho, čo v kasse máme, podryjeme základy organizácie. Sme dozorom štátnych zákonov. Zákony této chránia poistených a preto žiadajú od podporných jednôt istotu. A naše fondy ani teraz nekryjú túto istotu. Ak ich vyprázdňime, kde bude istota, že každý kto je v našej Jednote poistený, má tú podporu pre svojich dedičov zabezpečenú? Preto sme zvýšili poplatky.“¹

Počet nakazených a zomrelých rapídne stúpal, čo dostávalo niektoré organizácie do nebezpečnej situácie. „Slovenské organizácie ocitly sa v nebezpečenstve vážnom, v akom neboly dosiaľ. Národnému Slovenskému Spolku ide o život. A nám, našej Jednote, bratia a sestry, ide tiež o život. Nešťastie stihlo všetky organizácie podporné asi v jednakej miere. I v radoch nášeho údstva kosila smrť “over time”. A preto hovoríme bez obalu: áno, ide o život Katolíckej Slovenskej Jednoty! A ten život našej Jednoty je nám všetkým drahý, bo veď od neho závisí osud našich sirôt, našich vdov a našich dieťok.“² „Stá a stá našich bratov a sestier padlo v obeť tomuto moru.“³ Len v októbri 1918 zomrelo na španielsku chrípku 169 členov IKSJ, z toho 122 na španielsku chrípku. V novembri 1918 zomrelo alarmujúcich 440 ľudí. „Za dva minulé mesiace mali sme 503 smrtných pádov. Oba rozpočty spolu reprezentujú výdavok \$491.750. Za riadnych pomerov vypláca KJ v posmrtných podporách mesačne od 35 do 40 tisíc dollárov. Činí teda deficit za dva mesiace viac ako 400,000 doll. Deficit tento zapríčinila epidemia španielskej chrípky, ktorá v niektorých osadách dodnes zúri a preto sa dá predpokladať, že deficit tento ešte hodne zrastie. V lekárskech kruhoch prechováajú vážne obavy, že epidemia znove vypukne na jar. Daj Boh,

¹ Zvýšené poplatky. In *Jednota*. 4. decembra 1918, s. 4.

² Katolícka Jednota v nebezpečenstve. In *Jednota*. 20. novembra 1918, s. 4.

³ Kalendár Jednota na rok 1919, s. 29.

aby sa obavy té nesvršili! Chicagské spolky protestujú proti rozvrhnutému zvláštnemu poplatku 15c. od každých sto dollárov poistného a miesto toho navrhujú, aby sa platilo 50 c od každej tisícky. Choroba podtína zdravie nielen človeka, ale i organizácie. Čím dlhšie trpí človek neduhom nejakým, tým viac ztratí na životnej sile, energie. A keby sa konečne i vyliečil, to, čo mu choroba odňala na jeho životnej energii, sa viac nevráti. Tak isto sa veci majú dnes i s našou organizáciou. Katolícka Jednota je dnes chorá, nebezpečne chorá. Z tejto nemoci musíme ju vyliečiť čím prv. Ztratu, ktorú utrpela musíme nahradiť, musíme ju nahradiť sami, z našich vlastných vrecák. Chcete ju nahrádzať roky, alebo len niekoľko mesiacov? Chcete platiť zvýšené poplatky roky, alebo len mesiace? Či tak či onak, musíme to zaplatiť, musíme to zaplatiť do centa.“⁴

V decembri 1918 zomrelo na španielsku chrípku 178 členov. Fondy sa veľmi rýchlo vyčerpávali a bolo potrebné hľadať riešenie. O veci rokoval stály výbor IKSJ 18. novembra 1918 v Middletowne a zistil, že: „*veľký a neobvyčajný počet úmrtí členstva je tak hrozivý, že oslavuje postavenie a zálohy organizácie.*” Preto na hradenie schodku určil stály výbor osobitné poplatky: 15 centov na každých sto dolárov poistenia mesačne do toho času, „*kým schodok zavinený epidémiou nebude vyrovnaný.*”⁵

V roku 1920 zhodnotil španielsku chrípku medzi členmi IKSJ Adam J. Pirhalla: „*nešťastná influenza nás pripravila o mnoho mladých členov. Majetková škoda bola veľká. Ale bola i škoda mravná. Nutným, hoci dočasným zvýšením príspevkov dali sme podnet k nepokojom medzi členstvom. Milostivý Boh konečne zbavil nás tejto pliahy a tak konečne 28. marca 1919 som bol v tom položení, že som mohol so súhlasom bratov hlavných úradníkov mimoriadne príspevky zrušiť, poťažne zrušenie ich od 1. mája hl. úradu odporučiť.*“⁶ Takisto zhodnotil na Konvencii v roku 1920: „*Najväčšie nebezpečenstvo, jaké kedy našej organizácii hrozilo, bola bezsporne tázaná španielska influenza, ktorá zúrila koncom roka 1918 a začiatkom 1919. Tomuto nebezpečenstvu bolo treba čeliť mužne, pevne. Nemohol som sa ohliadať na to, čo sa komu páči, alebo nie, nemohol som brať v úvahu ani to, že si prípadne zrobieť nepriateľov. Musel som jednať výlučne len so zreteľom na záujem našej Jednoty. Bez mimoriadnych príspevkov naša Jednota sa zachrániť nedala. O tom sme boli všetci presvedčení. Rozumie*

⁴ Španielska influenza stojí nás už pol miliona dollárov. In *Jednota*. 11. decembra 1918, s. 4.

⁵ Zvýšené poplatky. In *Jednota*. 4. decembra 1918, s. 4.

⁶ PAUČO, Jozef. 75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. Cleveland, Ohio 1965, s. 155.

sa vedeli sme i to, že vyrúbením mimoriadnych príspevkov nastane v organizácii nepokoj, že budú kriky a že kde tu v radoch našich jednotárov môžu vypuknúť i vážnejšie roztržky. To všetko nemôhlo nás odvrátiť od nášeho pevného úmyslu zachrániť Katolícku Jednotu. A preto siahli sme k vyrúbeniu mimoriadnych príspevkov, hoci sme vedeli, že sa to značnej časti našich údov páčiť nebude.

A bolo z toho kriku dosť. Ba niektorí hrozili mi, že ma do povetria vyhodia. A nádavok bolo toľko, žeby boli postačily aj pre troch. Všetko toto som trpezlivo znášal a odpúšťam všetkým, ktorí sa takto proti mne previnili, bo som mal jedine záujem a blaho našej Jednoty na srdci. Sľúbil som, že náhle nebezpečie bude zažehnané vyzdvihnem mimoriadne príspevky. A tomuto sľubu dostal som 1. mája 1919.”⁷

IKSJ bola hlavnou iniciátorkou spoločného postupu bratských organizácií voči následkom španielskej chrípky. 1. novembra 1918 sa v Scranton, Pa. zišli zástupcovia väčšiny slovenských organizácií v Severnej Amerike a „vzhľadom na panujúcu epidemickú nemoc – španielsku influenziu a veľké nebezpečie, ktoré z nej hrozí všetkým organizáciám, prijali sme nasledovnú rezolúciu:

Pretože epidemická nemoc táto siahala a siaha na životy našich údov a údkyň, takže smrtné pády sa až so šestorónasobnily

Ponevác ani jedna organizácia nemá dostatočnú rezervu v posmrtnom fonde, ktorú nateraz stále rastúci počet úmrtí údov ešte väčšmi ohrožujú, preto, ak len nebudú zavedené mimoriadne príspevky na zaokrytie tohoto deficitu, hrozí organizáciám zo strany štátnych úradov i rozpustenie.

Pretože odhliadnuc od všetkého iného našou najväčšou povinnosťou je chrániť organizácie pred rozpadnutím.

Preto na záchranu všetkých slovenských organizácií jednako, usniesli sme sa, aby na zaokrývanie deficitu zapríčineného touto epidemickou nemocou, vyrúbené boli vo všetkých organizáciách zvláštne poplatky, a síce mesačne 15 centov na každých sto dollárov poistného a aby poplatky této začaly sa vyberať hneď v mesiaci novembri a vyberaly sa dotiaľ, kým deficit tento nebude úplne vyrovnaný.”⁸

Napriek ťažkej situácii IKSJ rozhodla ponechať si vládne bondy vo výške \$ 350,000.00, ktoré nakúpili ešte počas vojny a 7. mája 1919 nakúpila

⁷ Zpráva Predsedu; Tajomníka a Pokladníka podaná XIX Konvencii K. J. v Milwaukee, Wisconsin. V dňoch 13. - 18. septembra, 1920. Middletown, Pa., 1920, s. 2.

⁸ Prehľad vážnejších udalostí v histórii I. Kat. Slov. Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1931, s. 67.

od vlády USA tzv. „bondy víťazstva“ v hodnote \$ 50,000.00. „Ponevác naša vláda opätne obrátila sa na obyvateľstvo o pôžičku, aby mohla vyrovnat svoje zaviazanosti, poskytnúť ďalší úver Česko-Slovenskej vláde a ostatným v nesnádzi sa nachádzajúcim europejským krajinám bez vyrúbenia priamej dane na ľud. A ponevác Prvá Katolícka Slovenská Jednota v Spojených Štátoch Amerických upísala na všetky predošlé pôžičky viac ako sto percentov svojego podielu, aby ukázala svetu oddanosť a patriotizmus svojich členov, lásku k spravodlnosti a úprimnosť, túhu pomáhať ničiť Húna, aby civilizácia a kresťanstvo nesmizlo so zeme, aby svobodné inštitúcie Ameriky navždy trvaly. Preto nech je rozhodnuté, že IKSJ prostredníctvom bratov Michala Bosáka, predsedu Finančného Výboru a A. V. Kozáka, pokladníka, upísala na Víťaznú Pôžičku 50 000 dolárov čo vďakyzdanie, že svetová vojna je ukončená, že Amerika a jej národ a zvlášť Slováci prispeli svojou časťou na vec spravodlnosti.

A nech je ďalej rozhodnuté, že pôsobí nám veľkú radosť a viaže nás k vďake, že menovaná Jednota bola v stave zakúpiť a podržať vo svojej pokladni 350 000 dolárov v bondoch vlády Spojených Štátov, vzdor ztrate mnohých členov pre epidémiu influenzie. A nech je ďalej rozhodnuté, že nabádzame svojmu ľudu podržať si ním zakúpené bondy vládne, nerozlúčiť sa s nimi, nepredávať ich len v prípade absolútnej potreby, a i vtedy len cestou spoľahlivého bankára, pretože bondy té sú úplne bezpečné. A nech je ďalej rozhodnuté, že Slováci teraz a v budúcnosti zaväzujú sa stáť pri vláde a pracovať v záujme zbudovania vlády a jej inštitúcií a odrádzať od bolševizmu alebo ktoréhokoľvek druhého falošného učenia smerujúcemu privodiť zmenu tejto vlády. A nech je ďalej rozhodnuté, že podávame svojim bratom na Česko-Slovensku svoju ruku priateľstva a svoj sľub pomáhať im každým spôsobom možným znovevzbudovať a zrekonštruovať ich vlast.“⁹

V roku 1920 Hlavný úrad IKSJ schválil kúpu budovy pre Hlavný úrad v Clevelande. Bola na adrese 3289 East 55th Street. Keďže Sestry sv. Cyrila a Metoda už boli v Danville, rozhodlo sa, že v ich bývalom sídle v Middletown budú bývať odrastenejší chlapci – siroty, kým malí chlapci a dievčatá budú bývať vo veľkej budove Ústavu. Od XVIII. do XIX. konvencie zomrelo spolu 1 737 členov IKSJ. Z toho na španielsku chrípku 521, na zápal pľúc 373, na suchoty 160, na srdcovú vadu 82, na pracovisku 128, vo vojne padlo 60 jednotárov. Celkovo mala IKSJ k 31. júlu 1920 50 269 členov v 602 spolkoch.

⁹ Rezolúcia. In *Jednota*. 21. mája 1919, s. 1.

Hlavný úrad musel opäť riešiť podvod v rámci IKSJ, lebo: „Číslo 152 KJ malo veľmi nesvedomitého pokladníka, o ktorom vyšly najavo divné veci. A sice, že náš ctený pokladník, v ktorom údovia za roky mali dôveru úplnú, premrhal skoro všetok spolkový majetok a medzi iným aj tri Liberty Bondy v cene 500 doll. predal akémusi salonistovi za 350 dol., keď mu už hotové peniaze spolku nestačili. Celková ztrata spolku činí \$2,164. Z toho môže spolok dostať nazad \$600 čo mal za seba pokladník záruku. Ale i to bude treba napred skolektovať. Brat, o ktorom je reč, mal salon, ale vysvitá, že krome dlžôb nemá nič. Tento brat bol vážnym človekom, na viacerých konvenciách zastupoval spolok a uchádzal sa aj o hlavný úrad za hl. predsedu! Bol tiež účtovníkom i vo spolku sv. Štefana, ktorý prislúcha do PSJ. Počúvame, že i tento spolok bol poškodený. Rozhorčenie medzi členstvom proti nepoctivému úradníkovi je veľké.“¹⁰

Mnoho mladých členov Jednoty neprestupovalo po dovŕšení 21. veku života z Mládeneckého oddelenia do IKSJ, na čo upozorňoval predseda Adam Pirhalla: „Úrad KJ viackrát napomínal tých členov Mládeneckého oddielu, ktorí dovŕšili svoj 21. rok aby prestúpili do čísla Katolíckej Jednoty. Poniektorí povšimli si tohto napomenutia, uznajúc, že s prestúpením do Kat. Jednoty získajú si väčšie výhody, jako keďby ostali i naďalej v MO. Je zrejmé, že kým sú v MO dostanú len nepatrnú, takrečeno detskú podporu; v Kat. Jednote dostanú mužskú podporu. Mesačné príspevky KJ pre tých našich mladíkov, ktorí dovŕšia svoj 21. rok sú menšie, jako ktorejkoľvek druhej poisťujúcej spoločnosti, a je účastný tej najväčšej ochrany. Novopristupivší údovia KJ neplatia na zaokrytie ztrát zapríčinených „influenziou“. My sme prežili ten hrôzyplný čas veľkých ztrát a dnes sme silnejší ako kedykoľvek predtým. Len povážte, že k vyplateniu podpôr nemuseli sme ani za centa odpredať z našich investícií. Každá podpora bola vyplatená z našej hotovizne a riadnych rozpočtov. Za niekoľko mesiacov mimoriadne príspevky prestanú a K.J. bude skalopevnou najsilnejšou ochranou pozostalým vdovám a sirotám, keď ich milí sa pomínú.“¹¹

Od 1. januára 1921 vstúpil v USA do platnosti zákon, podľa ktorého sa vyžadovalo od bratských organizácií 100 % solventnosť (Valuation). Keďže solventnosť organizácie je tým vyššia, čím je v nej priemerný vek členstva nižší a čím je členstvo zdravšie, IKSJ sa snažila organizovať niekoľko kampaní za získanie mladších členov.

¹⁰ Pokladník i peniaze spolku ušly za vrchy. In *Jednota*. 23. júla 1919, s. 1.

¹¹ Upozornenie. In *Jednota*. 2. apríla 1919, s. 4.

XIX. konvencia v Milwaukee, Wisconsin v septembri 1920 posúdila vážnosť situácie a rozhodla sa urobiť rúzne kroky. Rozhodlo sa, že rezervný fond sa oddelil od ostatných fondov. Z rezervného fondu sa môže investovať iba do bondov a pôžičiek, ktoré mali obnášať menej ako 5,5 % úrok. Taktiež sa rozhodlo, že 70 % všetkých peňazí vo fondoch IKSJ sa má uložiť do bondov a pôžičiek. Peniaze z Národného fondu sa presunuli do administračného fondu a do tohto fondu sa zvýšili mesačné poplatky o dva centy. Zrušil sa finančný výbor a jeho právomoc prešla na Hlavný úrad IKSJ. Konvencia odsúhlasila Spolku slovenských katolíkov dar \$ 3.000.00 vo forme výdavkov pri tlačení modlitebnej knižky Kvietky. Takisto bol schválený dar Sestrám sv. Cyrila a Metoda v hodnote \$ 1,000.00. Delegáti sa dohodli, aby sa vydali dejiny IKSJ a preto nevyšiel v rokoch 1921 a 1922 ani Kalendár Jednota. Dejiny mal pripraviť výbor, ktorého členmi boli Jozef Hušek, Jozef Kiesel, Andrej Pavčo a Jozef Kašpárek.¹²

XIX. konvencia IKSJ sa dotkla aj aktuálnych národných problémov: *„Schvaľuje aktívnu účasť organizácie a jej Hlavného úradu v oslobodzujúcej akcii. Rev. Andrejovi Hlinkovi, predsedovi Ľudovej strany na Slovensku, vyslovuje dôveru a jeho práce a úsilia za blaho národa a Cirkvi katolíckej bude i naďalej podporovať. Stanovisko SSK v otázke autonómie Slovenska v rámci československej republiky schvaľuje a podporuje.“* V otázke odtrhnutia oravských a spišských krajov vyslovuje konvencia poľutovanie a posielala apel na prezidenta Wilsona, aby *„pozdvihol svoje slovo v záujme odčinenia tejto veľkej krivdy na slovenskom národe spáchanej.“*¹³

Konvencia v Milwaukee rozhodla o vydávaní osobitného mesačníka pre jednotársku mládež. Časopis vyšiel pod názvom Jaro 15. apríla 1921 na 16 stranách. Jeho hlavným redaktorom bol Jozef Hušek. Druhá časť časopisu sa volala Sokolský Obzor s pokynmi pre telovýchovné aktivity sokolstva IKSJ. Redaktor Jozef Hušek predstavil ciele časopisu Jaro v úvodnom článku: *„Budeme vás, milé dietky, učiť:*

- milovať Boha;
- milovať vlasť;
- milovať rodnú zem svojich rodičov;
- milovať národ;
- milovať I. Kat. Slov. Jednotu.

¹² Zázpisnica XIX Konvencie I.K.S.J. In *Jednota*. 29. septembra 1920, s. 4.

¹³ Zázpisnica XIX. Konvencie I.K.S.J. In *Jednota*. 6. októbra 1920, s. 5.

Boh je všetkých nás najdobrotivejším a najláskavejším Otcom. A Boh povedal: Nehajte maličkých prísť ku mne. Jemu má patriť každé bitie vašich sŕdc. Milovať máte svoju vlasť; tú zem, ktorá poskytla vašim drahým rodičom, zlou sudbou z ich rodnej zeme vyhnaných, útulok. Je to zem veľká, slávna. Budeme vás učiť poznávať túto vašu vlasť, jej inštitúcie, jej veľkých synov, jej veľké a slávne diela.

A budeme vo vašich útlych srdiečkach budiť, pestovať a upevňovať lásku aj k bývalej vlasti vašich rodičov. Za tým cieľom budeme vás učiť poznávať jej prírodné i duchovné krásy, jej veľkých a šlachetných synov. Lebo kto nemá lásky a úcty naproti rodnej zemi svojich rodičov, ten nemôže opravidne milovať ani svojich rodičov a tiež nie svoju americkú vlasť.

Časopis tento bude hlásať a učiť, že milovať svoj národ je známkou šlachetnosti a svätou povinnosťou. A národ slovenský tej lásky vašej, milé dietky, je hoden. Je to národ chudobný síce na statky pozemské, ale bohatý na dary duševné. Jeho mluva je milozvučná, v jeho ľudovom umení je krása, v jeho porekadlách a prísloviach múdrosť a poctivosť.

A konečne: budeme vás učiť milovať našu I. Kat. Slov. Jednotu, túto najväčšiu dobroditeľku nášho slovenského katolíckeho ľudu v Amerike. Je to organizácia vaša a vašich rodičov. Nehaňte cudzie, ak hany nezaslúži, ale v prvom rade uctite si svoje! Kat. Jednota je naša, naša telom i duchom! V nej sme doma. A naše slovenské príslovie hovorí: Všade dobre, ale doma najlepšie.“ Koncom prvého ročníka malo Jaro náklad 11 000 výtlačkov.¹⁴

Konvencia sa dotkla zhoršených hospodárskych výsledkov tlačiarne. „Proti tlačiarňi kikujú mnohí. Myslia si, že tlačiareň je baňa na zlato. Príliš mnoho od tlačiarne očakávame, preto, keď sa takéto nádeje v nej skladané nesplnia, je krik. My máme najlepšiu a najmodernejšie zariadenú tlačiareň slovenskú. Takej druhej ani tu ani na Slovensku nieto. Naša tlačiareň robí veľký obchod. Ale i tlačiarne pocítily ťarchu dnešných drahých časov. Všetok materiál postúpil v cene od 200 do 400 percentov. Na príklad papier, ktorý kedysi stál niečo vyše dvoch centov funt, dnes stojí 14-15 centov funt. I pláca robotníkov je dnes hodne väčšia ako kedysi. To viete sami dobre. Ani Vy dnes nepracujete za mzdu, akú platili pred svetovou vojnou. Všetko je drahé, veľmi drahé, a preto ani naša tlačiareň nemôhla zrobiť taký zisk ako kedysi. Uvážte, za Jednotu platíte do dnes toľko ako ste platili pred vojnou, kdežto druhé časopisy predplatné zduplovaly. Čo sa týče ohlášok, tieto boli potrebné z ohľadov finančných. Neboli by sme bývali vyšli s admi-

¹⁴ PAUČO, Jozef. 75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. Cleveland, Ohio 1965, s. 166.

nistračným fondom, do ktorého sa dnes toľko platí len, jako sa platilo pred vojnou.“¹⁵ IKSJ zakúpila v júli 1921 pre potreby tlačiarne za takmer 30 000 dolárov novú rotačku (Duplex Rotary Tubular Press). V novinách Jednota píše: „IKSJ vlastní dnes moderne a prakticky zariadenú tlačiareň. Nový tlačiarsky stroj usporí nám času i materiálu. Na starom stroji tlačievali sme „Jednotu“ za dva - dakedy i tri dni. Na novom zrobíme to za niekoľko hodín! Časopis Jednota tlačí sa týždenne v 42,000 exemplároch a „Ženská Jednota v 30,000, spolu 72,000 týždenne! Krome týchto časopisov vydávame mesačník „Jaro“ v 11,000, Božské Srdce v 8,000 a Dobrého pastiera v 4,000 exemplároch.“¹⁶

V roku 1921 sa opäť IKSJ venovala úprave príspevkov. Bolo potrebné zosúladiť predpisy jednotlivých štátov USA, podľa ktorých doterajšie príspevky nestačili na zabezpečenie všetkých výdavkov. Opäť bolo potrebné zvýšiť výšku príspevkov. „Zákon nežiadal nič nerozumného, nič nepotrebného. Zákon žiadal od organizácie, aby zabezpečila podporu pre všetkých svojich dobre stojacich členov a ich dedičov. Dosiaľ neplatili sme toľko, koľko sme platiť mali. Deficit stále rástol. Tento deficit my členovia, a len my, musíme nahradiť v budúcnosti.“¹⁷ Otázka prijatia nových platobných tabuliek bola hlavnou témou IKSJ začiatkom 20. rokov 20. storočia. List z poisteneckého oddelenia štátu Ohio z 7. apríla 1921 upozorňoval: „... vaša pozornosť by sa mala upriamiť na fakt, že vaša hodnotiacia správa uvádza percento solventnosti hlboko pod hodnotou, ktorú vyžaduje oddelenie.“¹⁸ O výške poplatkov bolo medzi členmi IKSJ vyhlásené referendum, ktoré dopadlo v neprospech zvýšenia poplatkov. Hlasovanie sa skončilo 30. mája 1921, proti novému poplatkovému systému hlasovalo 33 667 členov, za bolo len 3 428 členov.¹⁹

XX. konvencia IKSJ sa konala v septembri 1922 v Betleheme, Pa. IKSJ mala 609 spolkov s 50 833 členmi. Mládenecké oddelenie malo 372 spolkov a 27 424 členov. O pomoc na IKSJ sa obrátili slovenskí saleziáni z Ríma, konvencia rozhodla, že tam bude podporovať dva roky 5 slovenských sale-

¹⁵ Tlačiareň. In *Zpráva Predsedu*; Tajomníka a Pokladníka podaná XIX Konvencii K. J. v Milwaukee, Wisconsin. V dňoch 13. – 18. septembra, 1920. Middletown, Pa., 1920, s. 4. – 5.

¹⁶ Prehľad vážnejších udalostí v histórii I. Kat. Slov. Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1934, s. 45.

¹⁷ Pravdu si povedzme a priatelia si budzme. In *Jednota*. 6. apríla 1921, s. 4.

¹⁸ State of Ohio. Insurance department. In *Jednota*. 13. apríla 1921, s. 1.

¹⁹ Ľud prehovoril. In *Jednota*. 15. júna 1921, s. 4.

ziánov. Celkovo medzi konvenciami IKSJ podporila slovenské rehole milodarmi vo výške \$ 22 992.76.²⁰ Betlehemska konvencia opäť riešila otázku nového platobného systému, ktorý členstvo pred rokom referendum odmietlo. Opäť sa táto téma dostala na pretras, určilo sa, aby každý člen platil do pokladnice o 15 centov mesačne viac. Absolútna väčšina delegátov však návrh zamietla.

Medzi rezolúciami konvencie je jedna výnimočná venujúca sa sporom medzi americkými Slovákmi: *„Jednota s ľútosťou pozoruje nesváry a nepokoje dnes panujúce na mnohých miestach medzi našimi rodákmi v Amerike. A trebárs Jednota nie je povolaná miešať sa do lokálnych sporov a tiež urovnávať, predsa, pre dobro viery a národa, chce účinne napomáhať porozumeniu, svornosť a spoluprácu. Preto varuje všetkých našich bratov, aby v lokálnych nedorozumeniach nedali sa zachvátiť vášňami, ale aby chladnokrvne svoje položenie uvážili a v hraniciach kresťanskej lásky a shovievavosti a v medziach cirkevných a svetských zákonov spory svoje vyrovnali. Lebo len takto dobré slov. meno si zachováme, naše pomery zlepšime a našemu jednotárskemu heslu „Za vieru a národ“ všade platnosť a úctu vydobijeme.“*²¹

IKSJ sa čím ďalej tým viac stretávala s problémom pri získavaní nového členstva. Otázka úbytku členstva sa neriešila len v Jednote, ale aj v ostatných slovensko-amerických organizáciách. Španielska chrípka a odchody na Slovensko spôsobovali čoraz väčšie problémy. Problémom bola aj absencia novej emigrácie, keďže tú čoraz viac komplikovala vláda USA. Začiatkom roka 1922 predseda Andrej Dorko oznámil kampaň na prilákanie nových členov s rôznymi cenami. Od júla 1922 mohol spolok, ktorý získa najviac nových členov, získať odmenu \$ 25, spolok na druhom mieste \$ 20 a každému, kto odporučí 16 nových členov, malo byť vyplatených \$ 5.²² Po skončení kampane pribudlo do Mládeneckého oddelenia IKSJ 3 102 nových členov.²³

V IKSJ si kladli otázku, prečo do slovenských organizácií nevstupuje viac slovenskej mládeže: *„Boly časy byly, ale sa minuly. Takú môžu si dnes*

²⁰ Zpráva predsedu I. K. S. Jednoty. In *Jednota*. 29. septembra 1922, s. 4. PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty*. Cleveland, Ohio 1965, s. 176.

²¹ Rezolúcie prijaté na XX. Konvencii I. Kat. Slov. Jednoty. In *Jednota*. 27. septembra 1922, s. 4.

²² Komu sa nelení, tomu sa zelení. In *Jednota*. 1. februára 1922, s. 1.

²³ Výsledok súbehu. Výkaz novoprijatých členov do Mlád. oddielu. In *Jednota*. 30. august 1922, s. 1.

spievať naše organizácie. Žilo sa ľahko, ale dnes treba na život tvrdo robiť. Organizácie slovenské rástly, bez toho, aby sme sa o to boli zvlášť pričiňovali. Zo starej vlasti hrnuli sa sem Slováci v húfoch. Bolo odkiaľ regrutovať nové členstvo! A i bez volania sami sa hlásili. Ale prišla vojna. Pristahovalectvo úplne zaseklo. Zdroj tento, ktorý pred vojnou zdal sa byť skoro nevyčerpatelným, vyschol až na dno. A po vojne sa pomery v tomto ohľade málo čo zlepšili. Zákonom veľmi obmedzili pristahovalectvo. A bude ešte horšie, bo počúvať, že Amerika ak i nezamýšľa úplne zavrieť bránu pred pristahovalectvom, obmedzí toto ešte väčšmi, ako bolo dosiaľ.

Slovenské organizácie urobia teda dobre, keď poohliadnu sa po inom zdroji na dopĺňovanie riednucich radov svojho členstvo. A týmto zdrojom nemôže byť druhý ako tu rodená a vychovaná slovenská mládež. V našej mládeži je naša nádej. Ale či tá naša mládež je ozaj všetka naša! Nie veru! Značná jej časť sa k nám vôbec nehlási a tisícky z nej sú takí, čo nás znajú len tak pľusrdcom. A je to i naša vina. Nestarali sme sa, aby sme si tú mládež trvácne k sebe, k svojim inštitúciám pripútali. Chyba sa stala. A teraz ju ťažko naprávať.

Mládež americká žije v inom ovzduší, v inom myšlienkovom svete. Či sme sa kedy úprimne, prakticky a cieľavedome pokúsili vniknúť do tohoto jej sveta, prispôbiť sa k nemu a v jeho duchu ale cestou slovenskou, viesť svoju mládež! A to bol predsa jediný spôsob pripútať ju k našim organizáciám podporným. Svet, v ktorom naša mládež žije je nám španielskou dedinou a mládež zasa nechápe svet, v ktorom my žijeme. Duševne sme si cudzí. Naše ideály nehrejú srdcia našich synov a dcér!

A vina nie je ich, ale naša. Darmo čakáme, mládež nepríde k nám. Aby prišla k nám, my musíme ísť k nej. Ale ak si ju máme trvale k sebe pripútať, musí sa medzi nami cítiť spokojene, akoby vo svojom dome! Preto jej ten domov do ktorého ju priviesť sa snažíme, musíme upraviť podľa jej vkusu a ideálov, ku ktorým mali by sme sa i my starí viac prispôbiť.

Ak chceme mládež svoju dostať do Kat. Jednoty a jakoby sme nechceli, musíme jurobiť pre ňu príťažlivou. A takouto ju robíme len tak, keď jej ducha i administráciu upravíme tak trocha i podľa vkusu a požiadavkov mladých. Kým sme my stáli, naša mládež stúpala napred. Ona nemôže nazad k nám, a my ak nevládzeme k nej, nechcime ju aspoň zdržovať, bo to by bolo i tak márne.

Máme mohutné Oddelenie Mládenecké. A hoci to sú ešte len deti, ktorých pánom je naša vôľa, pociťujeme až veľmi, že oddelenie toto neplní naše nádeje v ňom skladané. Ale vina je zasa len naša. Keby sme sa boli

o výchovu tohoto nášeho organisovaného podrostu intenzívnejšie a cieľavedome starali, keby sme spolkový život v MO boli dľa ducha toho sveta, v akom americká mládež žije, zariadili, keby sme boli dietky svoje naučili, že slovenčina nie je len to, čo doma počujú a vidia, ale že je to reč vyvinutá, krásna, bohatá, že sú v nej diela, ktoré by boli ozdobou svetovej literatúry, anglickej, že i Slovák má duševné imanie, na ktoré môže byť hrdý - naša mládež žila by dnes v nás a my v nej. Ale lepšie neskoro jako nikdy. Probujme zameškané nahradiť. Je zle, keď sa človek musí učiť na svojej škode, ale je ešte horšie, keď sa človek ani na vlastnej škode učiť nechce. Starajme sa viac o svoju mládež! Probujme vniknúť do jej duševného sveta. Učme sa ju chápať! Prispôsobme sa vo spolkovom živote, nakoľko tým cieľ organizácie našej neutrpi. Dajme jej príležitosť uplatniť sa vo správe organizácie.

*Sú tu dva svety. Jeden reprezentujeme my starší, starokrajoví - druhí naši tu rodení, vychovaní, vyrastení synovia a dcéry. Tého dva svety sliat v jeden nemôžeme, ale pri dobrej vôli a vzájomnom porozumení na oboch stranách možno stvoriť mostik medzi nimi, po ktorom by mládež mohla prísť k nám - a my k nej.*²⁴

Noviny Jednota naďalej informovali o snahách autonomistického hnutia na Slovensku. Jednota informovala svojich čitateľov o práci Andreja Hlinku, prinášala podrobné správy o politike Ľudovej strany. Dokonca publikovala osobitné rozhovory s Andrejom Hlinkom. Hlinka v rozhovore v januári 1922 vyjadril sklamanie nad súčasným stavom v Slovenskej Lige. „*Impozantnej organizácii*“ IKSJ vyjadril vďaku.²⁵ IKSJ nepomáhala však iba Hlinkovi a jeho strane. Anton Kompánek počas svojho pobytu v Amerike s novinami úzko spolupracoval a Jednota uverejnila niekoľko jeho úvah o súčasnom politickom a hospodárskom stave na Slovensku. V snahe po objektivite Jednota hľadala aj iné pramene informácií o Slovensku ako boli katolícke kruhy. Zverejnila napr. správu brata M. R. Štefánika Igora Štefánika, ktorý na stránkach Jednoty podal svedectvo o situácii na Slovensku. „... *na Slovensku panuje bezúzdny, reakcionársky absolutizmus českej šovinisticko-centralistickej vlády, tým jasným zámerom, že sa jej podarí behom krátkych pár rokov Slovákov počesť. To isté robí ako za Maďarska, iba že po česky, ale oveľa nešikovnejšie, ba neraz brutálnejšie. Česi sú na Slovensku rozkladný element, akým boli v Austrii. Tak boli vychovaní a takými ostali. O pacifikácii ani pojmu nemajú. Vzor je im maďarský žandár a ba-*

²⁴ Prečo naša mládež bočí od našich organizácii. In *Jednota*. 29. marca 1922, s. 4.

²⁵ Rozhovor s Hlinkom. In *Jednota*. 11. januára 1922, s. 4.

rón Bánffy, niekdajší ministerpredseda, svojim povestným protislovenským heslom. *Za každú cenu Slovákov zdeptať!*²⁶ Jednota uverejnila aj iné články Igora Štefánika.

Hlavnou témou IKSJ však opäť bola výška príspevkov. Poistovníctvo mali pod dozorom štátnej organizácie. Solventnosť IKSJ bola k 31. decembru 1922 len 89 %. Bola síce najvyššia so slovenských organizácií, napríklad Národný Slovenský Spolok mal solventnosť iba 76,98 % a Prvá Katolícka Slovenská Ženská Jednota ešte nižšiu. Úrady žiadali okamžite napraviť tento stav, na čo reagoval Hlavný úrad IKSJ zvolaním mimoriadnej konvencie do St. Louis, Mo.

S výberom miesta mimoriadnej konvencie mali problém členovia bývalí na východnom pobreží. Mnohí sa sťažovali, že St. Louis je príliš ďaleko a nebudú môcť sa mimoriadnej konvencie zúčastniť. Hlavný úrad argumentoval miestom posledného stretnutia, ktoré bolo v Trenton, NJ, a bolo podľa nich spravodlivé, aby bola konvencia na stredozápade. Hlavným dôvodom výberu miesta však bola pravdepodobne snaha o čo najmenší počet delegátov, čo sa hodilo podporovateľom nového systému platenia poistného. Mimoriadna konvencia mala na programe jediný bod – zvýšenie výšky príspevkov. Od toho mala závisieť: *„budúcnosť, život našej Jednoty. Ak ju rozrieši správne, konvencia táto stane sa nie menej významnou udalosťou v histórii našej organizácie, ako bolo jej založenie!“*²⁷ Zvýšenie poplatkov bol, samozrejme, nepopulárny krok. Redaktor Jednoty dostával protesty proti zvolaniu konvencie a proti plánom členské poplatky zvyšovať. Jozef Hušek však odporúčal prispôbiť sa štátnym úradom. *„Pre slovenské organizácie raz a navždy minuli časy, kedy sa dalo žiť bez vlastných námáh. Dnes, ak chceme žiť a robiť pokrok, musíme tvrdo pracovať!“*²⁸

Mimoriadna konvencia bola veľmi rušná. Hlavne starší členovia IKSJ sa sťažovali, že oni už počas dlhých rokov zaplatili dosť a nemožno teda očakávať, že budú platiť ešte viac.²⁹ Časť členov pod vedením Jozefa Boháčka zo Spolku č. 254 v Pittsburghu navrhla, aby si IKSJ založila vlastnú banku. Keď sa Jednota stane ziskovou organizáciou, členovia nebudú musieť platiť vyššie poplatky. Jozef Boháček dal vytlačiť brožúru, kde vysvetľoval potrebu založenia banky, plánoval kvôli tomu zvolať mimoriadnu

²⁶ Brat generála Štefánika americkým Slovákom. In *Jednota*. 17. mája 1922, s. 4.

²⁷ Buďme mužmi. In *Jednota*. 6. júna 1923, s. 4.

²⁸ Ideme na konvenciu, zasa. In *Jednota*. 27. júna 1923, s. 4.

²⁹ Pravdu si povedzme a priatelia si buďme. In *Jednota*. 6. apríla 1921, s. 4.

konvenciu. Čestný predseda Michal Bosák však vysvetlil, že takáto banka by porušovala práva štátu Ohio o fraternalistických organizáciách. Podľa Michala Bosáka zákony štátu Ohio zakazovali poisťným spoločnostiam podstúpiť finančné riziko.³⁰ Nakoniec väčšina delegátov schválila novú poplatkovú „tablicu“, podľa ktorej mala solventnosť Jednoty dosiahnuť aspoň 100 %. Za nový plán hlasovalo 87 delegátov, proti 63 a päť hlasov bolo neplatných. Do mimoriadnej konvencie platil člen IKSJ príspevky celý život. Od konvencie do systému pribudli triedy B a C, teda Twenty Year Pay Life a Life Paid up to Age 65. Zvýšila sa výška poistenia, bolo možné si vybrať poisťku aj na \$ 2 000 00. Ustálili sa štyri fondy na spravovanie jednotárskych peňazí: posmrtný, administratívny, rezervný a fond ústavu.³¹

IKSJ riešila v oblasti poisťovníctva aj iný problém. V každom štáte musela získať štátnu licenciu na svoju činnosť. Licencia bola relatívne ľahko získaná v štátoch Ohio a Pennsylvánia, problémy so získaním licencie boli v štátoch New York a Connecticut. Spolky v týchto štátoch sa obrátili na Hlavný úrad Jednoty s prosbou o pomoc.³² O vážnosti situácie svedčil list T. R. Stoddarda z Poisteneckého oddelenia štátu New York: *„Zistil som, že vaša spoločnosť založila spolky v štáte New York, čím porušila naše nariadenia. Osoba, ktorá zastupuje vašu spoločnosť v štáte New York je zodpovedná za to, že bude stíhaná za priestupok a hrozí jej trest vo výške 500 dolárov alebo rok väzenia, alebo jedno aj druhé.“*³³ 15. novembra 1922 odcestoval predseda IKSJ Andrej Dorko a právny poradca Michal Matta do Hartford, Conn. a do Albany, NY, aby sa informovali o licenci. Na úradoch však dostali jasnú odpoveď, že licenciu na poisťovníctvo nevydajú, kým sa IKSJ nepreukáže minimálne 100 % insolventnosťou.³⁴

Veľkú vlnu nespokojnosti vyvolalo odmietnutie vydania cestovného pasu do Ameriky pre spišského biskupa Jána Vojtaššáka v roku 1923. O jeho príchode informovala Jednota už v júni 1923: *„Dostal som správu od biskupa Vojtaššáka, oznamujúcu nám, že príde do Ameriky v behu prvej polovici júla. S ním príde ako sekretár rev. Panak a Msgr. Kysucký*

³⁰ Zpráva čestného predsedu. In: Zápisnica XX. Konvencie I.K.S. Jednoty, Betlehem, Pa. 1922, s. 210.

³¹ Mimoriadna Konvencia I. Kat. Slov. Jednoty v St. Louis, M. In *Jednota*. 18. júla 1923, s. 1.

³² Zápisnica ročnej schôdze. In *Jednota*. 31. januára 1923, s. 5.

³³ Letter of Francis R. Stoddard, State of New York Insurance Department to Michal Senko, Secretary of the First Catholic Slovak Union. In *Jednota*. 9. februára 1922, s. 1.

³⁴ Zpráva Hl. Predsedu I.K.S.J. Zápisnica ročnej schôdze, Január 15 – 20, 1923. In *Jednota*. 31. januára 1923, s. 4.

*ako i rev. Tylka z Ružomberku - Rev. Štefan Kočiš. Počuli sme, že biskup Vojtaššák, pre jakési nedávno vzkrslé nedorozumenie svoju cestu do Ameriky odložil. Tým viac potešila nás zpráva. Rozumie sa, že čakáme osv. p. biskupa s radostne vzrušeným srdcom. A úfame, ak príde do Ameriky začiatkom budúceho júla, budeme mať príležitosť vzdať mu náš hold na našej mimoriadnej konvencii v St. Louis. Veru potrebujeme tu opravdivého apoštola Slováka! Príchod prvého slovenského biskupa stane sa historickou udalosťou v živote Slovákov, nielen tu, ale i v kraji.*³⁵

Biskup Vojtaššák do novín Jednota písal: „Skutočnosť je tá, že som mal úmysel poduť cestu do Ameriky k vystahovaným katolíckym Slovákom. Tento úmysel vznikli mi do duše údaje, o ktorých som sa dozvedel tak s dennej americkej tlače, ako so súkromných dopisov, ktoré som obdržal s Ameriky tak od kňazov, ako svetských. Úmysel poduť cestu do Ameriky nie s luxusu, ani z rozkoše, ale z nutnej potreby uzrel vo mne ešte minulý rok, v prvých dňoch decembra, keď totižto jeho arcibiskupská milosť najdp. dr. Cyrill Stojan, arcibiskup olomoucky poslal obežníkom ku všetkým Ordináriátom na Slovensku dopis tých českých kňazov, ktorých vyslal český episkopát do Ameriky za ideou cyrillo-methodejskou, ale posledne aj za účelom aby paralyzovali v Amerike svojou prácou rozosievanie kúkola cirkvičkárov, na čele s Gorazdom Pavlíkom, Kostkom atď. Medzi tým prišli mi do cesty viaceré úradné i súkromného rázu prekážky, že som nemohol cestu hneď poduť; musel som ju odložiť na čas príhodnejší. Nikdy mi však ani nenapadlo pochybovať, že by mi, keď k tomu príde „demokratická“ československá administrácia pas vydať odoprela. Americká Slovač sa našej priateľskej návšteve všeobecne tešila.“³⁶

IKSJ sa zúčastnila na protestnom zhromaždení 8. augusta 1923 v Pittsburghu, ktoré zorganizoval Spolok slovenských katolíkov. Na stránkach Jednoty IKSJ ostro odsúdila postoj pražskej vlády voči spišskému biskupovi: „...nerátali sme na to, že čoho všetkého môže byť schopná spupná a na-proti Slovákom a katolicizmu krajne nepriateľská česká vláda. Táto najdp. biskupa Vojtaššáka na ceste k nám zastavila a vrátila ho domov. Nedala mu pas s odôvodnením, že vraj biskupa Vojtaššáka v Amerike netreba a že si ho tam nikto nežiada. Barbari, násilníci! Tak so Slovákmí nerobil ani krutý Maďar. Maďari prepustili Blahu, hoci vedeli, že ako poslanec slovenský bude tu robiť i politiku. Ale Česi nepustili k nám biskupa, ktorý

³⁵ Osvp. biskup Vojtaššák príde. In *Jednota*. 20. júna 1923, s. 1.

³⁶ K mojej zamýšľanej ceste do Ameriky. In *Jednota*. 25. júla 1923, s. 4.

*chcel k nám nie za politickými cieľmi, ale za cieľmi čisto náboženskými a cirkevnými... Či možno lepšie posvietiť na zúmyselnú nespravodlivosť a násilníctvo českej vlády naproti Cirkvi našej a národu slovenskému ako týmto prípadom? Len v bolševickom Rusku by bolo možné to, čo sa stalo v Česko-Slovensku najdp. biskupovi Vojtaššákovi.*³⁷

Za „národné veci na Slovensku“ v novinách Jednota písal predovšetkým Jozef Hušek. Medzi členstvom sa už od prvej svetovej vojny ozývali hlasy proti jeho štýlu žurnalistiky. Čitateľom a členom Jednoty vadilo neustále pripomínanie Pittsburghskej dohody a autonómie Slovenska a vôbec orientácia na politiku na Slovensku. Správy o Slovensku tvorili v povojnovej Jednote pod Hušekovým vedením viac ako 70 % článkov. Ozývali sa hlasy proti Hušekovmu vyhraneniu sa proti ostatným slovenským organizáciám. Niektoré spolky, napr. Spolok č. 525 v Harbor, Indiana boli v kritike Jozefa Huška otvorené. V roku 1923 sa Spolok č. 396 v Ellsworth, Pa. sťažoval, že noviny Jednota už dávno stratili svoj kresťanský základ a že boli zneužívané na osobné ciele redaktora. Spolok namietal proti Hušekovým útokom na Masaryka, Beneša a Šrobára. Spolok sa sťažoval, že noviny nepublikujú aj opačné názory.³⁸ Jozef Hušek v tomto čelil kritike od významných členov IKSJ, hlavne Jozefa Murgaša. Spor s Murgašom sa dostal do osobnej roviny.³⁹ Príkladom prístupu hlavného redaktora je ročník 1921, v ktorom absentujú správy z jednotárskeho života. Vo vydaní zo 16. februára 1921 sú napríklad tieto články: Z politickej kuchyne na Slovensku. Rôzne zprávy zo Slovenska a Podkarpatskej Rusy. S Jehličkom nepôjdeme. Sbierky do starej vlasti.

Pred XXI. konvenciou IKSJ, ktorá sa konala v septembri 1924 v Tren-tone, napísal čestný predseda IKSJ Michal Bosák predkonvenčnú úvahu: „Jedna z najsrdečnejších mojich rozpomienok tuná, v mojej i Vašej rodnej vlasti, patrí Vám. Posielam Vám pozdrav z krásneho Slovenska, z nášeho Šariša, kde mnohí z pomedzi nás po prvý raz sme počuli sladké slová matky; kde nás ona učila milovať svoje a velebiť Boha, odkiaľ ale krutý osud zahnal nás do ďalekého sveta, aby sme tam našli novú vlasť a šťastnejší domov.

Avšak to, čomu nás matka učila, nezabudli sme ani tam; totiž neprestali sme byť Slovákmi a katolíkmami. Ostali sme verní našej otčine. Milovali

³⁷ Ozajstný pastier, priateľ a zástanca ľudu. In *Jednota*. 5. septembra 1923, s. 5.

³⁸ Rezolúcia. In *Jednota*. 2. januára 1924, s. 6.

³⁹ Rev. Murgašovi. In *Jednota*. 12. januára 1921, s. 5.

sme i naďalej a milujeme náš ľud, našu reč a našu rodnú vlasť, kam i z tej ďalekej novej vlasti aspoň v duchu radi často zalietavame, ano bratia, je to tá istá zem, ktorú sme museli opustiť hnaní žitia nevôľou, a ktorá ešte ani dnes, hoci nie je viac majetkom cudzieho pána, neposkytuje výživu a spokojného domova všetkým svojim deťom. Ale je to predsa naša zem, kolíska nášho národa, je naše milé Slovensko. Preto kedykoľvek sem zavítam, cítim tuná akési nevýslovne sladké, duševné občerstvenie, neopísateľnú radosť nad tým, že som zase, i keď len na krátky čas v mojom rodisku.

Onedlho Prvá Katolícka Slovenská Jednota bude odbývať svoju riadnu konvenciu, aby tam sídlení zástupcovia nášho členstva zase rokovali a rozhodovali vo vážnych otázkach týkajúcich sa nielen ďalšieho jestvovania organizácie, ale v značnej miere i nášeho cirkevného a národného života. Som údom našej Jednoty od jej založenia. Venoval som jej moju najúprimnejšiu oddanosť. Od jej založenia pracujem v nej a za ňu nakoľko mi len možno, a tak mienim pracovať i naďalej.

Náš slovenský ľud v Amerike i tu v starej vlasti prežíva vážnu národnú a tiež náboženskú krízu. Tí istí pomýlenci, ako i zúmyselní škodcovia, ktorí sa vynasnažujú zakaliť čistotu nášho slovenského národného povedomia, chcú zasiať i kúkoľ náboženského nesváru medzi nás. A darilo by sa im, nebyť na našej strane takých pevných obranných hradieb, ako je v prvom rade naša Prvá Katolícka Slovenská Jednota. Naša Jednota nie je len podpornou organizáciou. Jej úkol je ďaleko vážnejší. Jej heslo za Boha a národ kryje ďaleko viac. Lebo ako od svojho založenia bola ona oporou náboženského života slovenských katolíkov v Amerike, tak aj v budúcnosti má byť medzi nami najpevnejšou ochranou našej Cirkvi a kresťanských mravov. V minulosti bola buditeľkou a šíriteľkou národného povedomia medzi našimi vystáhovalcami. Ona bola jedna z najväčších bojovníkov za oslobodenie slovenského národa pod Tatrami. Ona aj v budúcnosti má neústupne strážiť, aby nikto neolúpil našich bratov v starej vlasti o ich ťažko vydobytú slobodu. Ona má povzbudzovať našich amerických rodákov ku ďalšej práci a štedrej obetavosti voči našim zámorským bratom, aby čím skôr Slováci vo svojej vlasti mohli žiť blaženým a spokojným životom.

*Naša Jednota je katolícka a slovenská a takou ju i v budúcnosti máme udržať. Toto nech stále majú na mysli delegáti budúcej konvencie. A toto, drahí bratia, nech je vašou hlavnou úpravou pre vašich delegátov, ktorým i ja zo srdca privolávam: Boh Vám pomáha a žehnaj Vašu prácu.*⁴⁰

⁴⁰ Drahí Bratia Jednotári! In *Jednota*. 6. augusta 1924, s. 4.

Dohodlo sa, že žiaden výbor IKSJ, ani žiadne teleso vzniknuté na konvencii nesmie investovať viac ako jednu tretinu majetku IKSJ do pôžičiek na nemovitý majetok alebo na bondy, ktoré majú spojenie s nehnuteľnosťami. Žiadny výbor nesmie predávať alebo meniť žiadne cenné papiere pred ich vypršaním. Na pozemkoch IKSJ v Middletown, Pa. sa mal postaviť pomník padlým vojakom – jednotárom.

Aj vďaka prijatým zmenám v poplatkoch bola solventnosť IKSJ na XXI. konvencii už 104 %. IKSJ získala licencie na poisťovníctvo v štátoch New York a Connecticut, spolu ich mala už v šiestich štátoch – Pensylvánia, Ohio, New York, Connecticut, Illinois a New Jersey. Jednota mala 52 785 členov, Mládenecké oddelenie 31 291 členov. Delegáti prijali rezolúciou, ktorou IKSJ *„schvaľuje a slovenskému katolíckemu ľudu v Amerike odporúča akciu vedenú Sdružením Slovenských Katolíkov v Amerike za tým cieľom, aby Sv. Stolica pre amerických Slovákov katolíkov menovala hodnostára, ktorý by reprezentoval týchto v Ríme.“*⁴¹ Diskusia sa viedla, tak ako na každej konvencii, aj o spojení slovenských katolíckych organizácií v Amerike, keď konvencia *„vyslovuje v zásade svoj súhlas s myšlienkou užšej kooperácie alebo i spojenia sa slovenských katolíckych organizácií a považuje jej uskutočnenie za záujem všetkých tak zo stanoviska slovenského bratského poisťovania, jako i zo stanoviska nábožensko-katolíckeho a národného.“* Konvencia osobitne pozdravila Andreja Hlinku k jeho okrúhlemu jubileu 60 rokov a napísala tiež list prezidentovi T. G. Masarykovi, v ktorom v mene svojho členstva žiadala vtelenie Pittsburghskej dohody do ústavy ČSR.

Na stránkach Jednoty boli často uverejňované články o spojení amerických Slovákov s rodnou vlasťou a o lojálnosti amerických Slovákov k svojej novej vlasti. *„Len z dobrého Slováka môže sa stať dobrý Američan, lebo kto nemiluje svoju pôvodnú vlasť, nikdy neprilipne ani k Amerike. Pritom naše organizácie, časopisy, osady atď., čo sa ich amerikanizmu týče, môžu slúžiť vzorom. Radikalizmu protiamerického v nich nenašli by ani mikroskopom. Naše časopisy hovoria síce slovensky, ale citom, duchom americkým. A veď domie, že Amerika je osloboditeľkou nášho národa z jarma maďarského, zlialo nás nerozlučiteľne s našou adoptovanou vlasťou. Preto nikto nemá hľadať v našich snahách zachovať si naše organizácie, časopisy, atď., tendencie nezrovnávajúce sa so záujmami a duchom americkým. Lebo takých v nich niet, nieto a nebude. Naopak, inštitúcie tieto sú dnes jediným a veľmi*

⁴¹ PAUČO, Jozef. 75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. Cleveland, Ohio 1965, s. 197.

výdatným prostriedkom, nástrojom pravej a zdravej amerikanizácie našich anglicky ešte nevediacich zemkov.“⁴²

Vzťah k Spojeným štátom americkým manifestovala Jednota pri každej príležitosti. Jednota oslavovala a pripomínala si americké národné sviatky, pamätné udalosti, voľby či smrť významných politikov. Pri smrti Woodrow Wilsona Jednota ocenila jeho životné dielo a menom jednotárskej rodiny mu dávala „posledné s Bohom“. Pripomenula Wilsonovu obetavosť: „*My Slováci žiaľime úprimne nad mohylou Wilsonovou. Nebyť jeho, dodnes otročili by naši bratia Maďarovi. On prvý povedal: malé národy musia byť slobodné. A on svoje slovo uviedol v skutok.*“⁴³ V roku 1924 zvolili prvého „amerikána slovenského pôvodu“ do snemovne štátu Pennsylvánie. Bol ním Juraj Hricko, významný jednotársky pracovník, neskôr hlavný predseda IKSJ.⁴⁴

Oživením každodenného jednotárskeho života bola správa o novom patente Jozefa Kubovčíka zo Spolku č. 37 z Kingston, Pa., ktorý vynášiel „*mašinu, stroj, na pribíjanie plajstru*“ V novinách Jednota píše: „*Stroj tento zarobí a zašporí mnoho peňazí. Je vyrobený tak, že nepoláme a nezhubí ani jeden col' plajstru. Dal som si patentovať a prišiel mi naspäť 5. júna, 1923. Milý čitateľu, teraz to všetko pozorne čítaj. Dľa kompanického plánu, keď chcete pribiť plajster na povalu, musí to byť kus od 6 do 10 stôp dlhý. Stopa toho stojí dva dollare. Ku 10 stopovému kusu treba 5 mužov, z ktorých štyria ho budú v rukách držať a jeden bude šikovne pribíjať. Niekedy sa stane, že sa im to zlomí a urobená je veľká škoda. Ku mojej mašine treba jedného, alebo dvoch mužov. Zašporí sa hneď na troch mužoch. Povedzme, keď jeden z nich dostáva po 6 dollarov na deň, traja mužovia ušporia už 18.*“⁴⁵

Podobne v apríli 1930 písala Jednota článok o slovenskom vynálezcovi, členovi Spolku č. 21 v Pittsburghu Jozefovi Kovalčíkovi, ktorému sa „*po ťažkej práci a námahách podarilo vynájsť prístroj, ktorým sa pomocou električky dá zamedziť železničným srážkam na križovatkách. Svoje výkumy robil doma s malým elektrickým vlakom okolo vianočného stromku. Keď už dovršil svojho cieľa a doznal sa o tom superintendent Westinghousu, popýtal ho, aby celý prístroj doniesol do úradovne kompánie. Keď to videli znalcovia električky a direktory spoločnosti, hneď vyslovili sa, že je to*

⁴² Náš najväčší problém. In *Jednota*. 18. júna 1924, s. 4.

⁴³ Woodrow Wilson zomrel. In *Jednota*. 6. februára 1924, s. 1.

⁴⁴ Br. Hricko zvíťazil. In *Jednota*. 19. novembra 1924, s. 1.

⁴⁵ Jednotár vynášiel nový patent. In *Jednota*. 30. januára 1924, s. 1.

*nový a veľmi vzácny vynález. Spoločnosť teraz vysielá p. Kovalčíka po celej Amerike v záujme tohoto nového vynálezu, pomocou ktorého zaiste vyhne sa mnohým nešťastiam.*⁴⁶

V roku 1925 IKSJ oslavovala 35 rokov svojej existencie. Jednotárske strediská ako Cleveland, Chicago, Pittsburgh, Trenton, Yonkers, Middletown usporiadali okázalé slávnosti. Na niektoré prišli aj americkí biskupi a verejní činitelia. Oslava bola sústredená do štyroch aktivít. „1. *Prednáškami. Úrad s porozumením miestnych výborov pre oslavu usporiada prednášky v nasledujúcich mestách: Cleveland, Pittsburgh, Chicago, New York, Scranton. V týchto mestách spolky Kat. Jednoty nech si, a to čímskôr zvolia výbory, ktoré vypracujú program slávnosti. Za tým cieľom nech zástupcovia týchto spolkov sídu sa čímskôr k porade a k spoločnému usneseniu sa ohľadne programu slávnosti a k zvoleniu si výboru, k vypracovaniu tohože s porobením všetkých potrebných predprac a príprav. Spolky vzdialenejšie nech spoločne alebo jednotlivo podľa miestnych pomerov, usporiadajú tiež slávnosti k pocte 35. výročia KJ s programom, na jakom sa usnesú. Hlavný Úrad kladie len tú podmienku, že všetky slávnosti z príležitosti tejto spolkami poriadané majú mať ráz katolícky a slovenský. Každý spolok nech dá slúžiť veľkú sv. omšu vo svojom kostole za IKSJ. Na túto omšu spolky nech sa dostavia "in corpore". Po sv. omši spolky nech usporiadajú slávnosť, jaká sa im páči. Môžu mať bankett, alebo výlet, na ktorý si môžu povolať hodnostárov Cirkve, prednejších úradníkov mesta, hl. úradníkov KJ a kde to môže byť, nech si požiadajú dobrých rečníkov. Kde to nemôže byť, nech usporiadajú slávnosť dľa svojeho dobrozdania v pomere a k okolnostiam zodpovednú. A pretože význam, jako i činnosť našej Jednoty neobmedzoval sa len na hranice organizácie, je žiadané, aby na slávnosti této pozvané boli i druhé katolícke spolky.* 2. *Z príležitosti 35. výročia Kat. Jednoty Hl. Úrad sriaduje novú kampaň na získanie nových členov, ktorá začne sa 1. júna a skončí 31. augusta 1925. Kdekoľvek to bude možné, údovia prijatí počas tejto kampane budú do Jednoty uvedení na slávnostiach jubilárnych.* 3. *Hlavný úrad z príležitosti 35. výročia IKSJ vydá Pamätný Spis a postará sa o jubilárne odznaky s podobizňou zakladateľa nášeho, rev. Štefana Furdeka. Zaklúčenie poradu slávnosti bude na farme IKSJ dňa 7. septembra 1925 na Labor Day.*⁴⁷

⁴⁶ Slováč vynálezcom. In *Jednota*. 23. apríla 1930, s. 1.

⁴⁷ 35. výročie založenia I. Kat. Slovenskej Jednoty. In *Jednota*. 15. apríla 1925, s. 1.

Na clevelandskej slávnosti bolo viac ako 10 000 Slovákov. Do jubilejných slávností spadala i posviacka pomníka jednotárom, ktorí padli v prvej svetovej vojne. Pomník postavili v Middletown, Pa., vysvätil ho 7. septembra 1925 harrisburghský biskup F. R. McDevitt a Msgr. Viktor Blahunka. V máji 1925 Andrej Dorko pri príležitosti jubilea IKSJ otvoril novú jubilejnú kampaň na získanie členstva. Spolkom, ktoré získali najviac nových členov boli rozdávané peňažné ceny, koncom kampane sa každý týždeň do Jednoty prihlasovalo vyše 200 členov. Medzi najlepšimi spolkami bol Spolok sv. Jozefa č. 1 v Clevelande, Spolok č. 259 v Struthers, Ohio, Spolok č. 60 v McKeesport, Pa.⁴⁸

XXII. konvencia v septembri 1926 v Scrantone sa niesla v znamení návštevy Andreja Hlinku a troch slovenských biskupov v USA. Hlinka viedol konvenčnú sv. omšu. Andrej Hlinka bol vyhlásený za doživotného čestného duchovného IKSJ, bol mu odhlasovaný aj finančný príspevok \$ 1 000 00. Na XXII. konvencii bol doteraz najväčší počet delegátov – až 258 a 18 hlavných úradníkov. IKSJ mala v čase konania konvencie 52,785 členov. Ich priemerný vek bol 37,74 roka. „*V porovnaní s predošlými rokmi priemerný vek ukazuje vzrast, čo dokazuje že prílív mladého členstva je menší nežby v záujme organizácie bolo želateľné.*“⁴⁹ V štátnych pôžičkách mala IKSJ uložených \$ 3 266 700, v morgičoch (pôžičkách na nehnuteľnosti) \$ 801 653,12. Celkový majetok IKSJ bol \$ 5 095 583,37.

Na konvencii prehovoril predseda Spolku sv. Vojtech Msgr. Ján Postényi-Kysucký „*vrele ďakujúc za všetko, čo americkí Slováci za tento kultúrno-náboženský spolok vykonali.*“⁵⁰ Konvencia vydala niekoľko rezolúcií – o nutnosti spojenia všetkých katolíckych organizácií v USA, vyjadrila svoj súhlas s politickou a národno-kultúrnou prácou a programom Slovenskej Ligy v Amerike a rozhodla sa „*túto mravne a hmotne podporovať, ju svojmu členstvu odporúčať*“. Ďalej „*Delegáti a hl. úradníci Katolíckej Jednoty sídení na 22. konvencii v meste Scranton, Pa. vyslovujú plnú dôveru vodcovi slovenského národa, Msgr Andrejovi Hlinkovi a zároveň i vďaku za jeho nezištnú, veľkú, obetavú prácu národno-buditelskú. S jeho snahami osvobodiť národ srdečne súhlasí a této mravne i hmotne podporovať členstvu K. J. odporúčať bude.*“ „*Delegáti a hl. úradníci sídení na 22. konvencii, jako*

⁴⁸ Z našej kampane. In *Jednota*. 19. augusta 1925, s. 4.

⁴⁹ Dvadsať Druhá Konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1927, s. 30.

⁵⁰ Dvadsať Druhá Konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1927, s. 30.

loyálni priatelia Česko-Slovenskej republiky, na utvorení ktorej Katolícka Jednota má značný a záslužný podiel, zasielajú srdečný pozdrav prezidentovi tohoto štátu, no pri tej príležitosti majú si za povinnosť upozorniť pána prezidenta Č. S., Tomáša G. Masaryka na to, že naši bratia pod Tatrami ešte vždy sú na svojich politických, hospodárskych a kultúrnych právach ukracovaní a žiadajú ho preto, aby použil všetok svoj vliv mravný za usku-točnenie požiadavky amerických Slovákov, to je za vtelenie Pittsburghskej Dohody, ním samým napísanej a podpísanej, do ústavy Č. S. Dohoda táto slovenskému národu zabezpečuje práva, aby v spoločnom štáte s Čechmi mohol sa rozvíjať na poli kultúrnom a národnom, jako samobytný slovan-ský národ Slovákov.“⁵¹

Volby na konvencii v Scrantone boli plné prekvapení a sporov. Jozef Ďulík porazil v boji o post hlavného duchovného Jozefa Kašpáreka o 117 hlasov. Na post predsedu kandidovali traja kandidáti: Andrej Dorko dostal 122 hlasov, Juraj Hricko 120 hlasov a Ján Pirhalla 29 hlasov. Keďže nikto nedostal väčšinu, muselo rozhodnúť druhé kolo medzi Dorkom a Hric-kom. Juraj Hricko⁵² vyhral pomerom hlasov 130 ku 112. Michal Senko bol prvýkrát porazený pri kandidovaní za podpredsedu Jánom Sabolom, čo spôsobilo jeho odchod z IKSJ do Clevelandskej Slovenskej Jednoty. Sú-boj sa odohral aj o pozíciu redaktora Jednoty, nakoniec post tesne obhájil Jozef Hušek proti Jánovi Scirankovi. Volby poukazovali na nespokojnosť s Hušekovou prácou v novinách.

Konvencia venovala pozornosť slovenskému katolíckemu vysokoškolskému ústavu Svoradov v Bratislave a Spolku sv. Vojtecha. Žiadala vládu Spojených Štátov, aby zakročila voči mexickej vláde pre prenasledovanie katolíkov a opäť napísala list T. G. Masarykovi o vtelení Pittsburghskej dohody do ústavy ČSR.⁵³

⁵¹ Dvadsať Druhá Konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1927, s. 31.

⁵² Juraj Hricko sa narodil v Drifton City, Pa. 8. augusta 1882. Keď mal jeden rok, vrátil sa s rodičmi na Slovensku kde zostal do roku 1892. Ako deväťročný začal pracovať v uhoľnej bani, kde pracoval 14 rokov. Po roku 1915 sa začal venovať poisťovníctvu. V roku 1917 sa stal poslancom zastupiteľstva v meste Dickson a stal sa prvým slovenským zástupcom v pennsylvánskej štátnej legislatíve v roku 1924. Juraj Hricko bol prvým zvoleným predsedom, ktorý bol narodený v USA. Bol z novej generácie slovensko-amerických lídrov. Stál za úspechom IKSJ v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In: SUTHERLAND, Anthony. *A Century of Fraternalism. The First Catholic Slovak Union 1890 – 1990*, rukopis, s. 223.

⁵³ PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty*. Cleveland, Ohio 1965, s. 212.

Na konvencii sa riešila sťažnosť štátu Ohio ohľadom ukladania cenných papierov mimo štát Ohio, kde bola IKSJ inkorporovaná. Nešlo len o finančné záležitosti, problémom bolo, že úradníci oddelenia poisťovníctva v Ohu nevedeli skontrolovať dlhopisy, hypotekárne certifikáty a iné dokumenty, ktoré sa nachádzali mimo štát Ohio, hlavne v Pittsburghu, kde sídlil Hlavný úradník IKSJ. V roku 1926 veci zašli tak ďaleko, že štát Ohio žiadal Hlavný úrad IKSJ, aby okamžite preniesol všetky vklady a cenné papiere a dlhopisy do štátu Ohio, ak chce dostať povolenie obchodovania aj v iných štátoch. V tom čase totiž právny poradca IKSJ Michal Matta žiadal o licencie na poisťovaciu činnosť v štátoch Maryland, Západná Virgínia, Wisconsin, Missouri a Washington. Keďže s tým konvencia v Scrantone nesúhlasila, štát Ohio 25. októbra podal proti IKSJ žalobu, v ktorej žiadal rozpustenie organizácie, alebo, aby prešla pod správu štátneho komisára. V novembri 1926 sa v prípade Štát Ohio verzus IKSJ pokračovalo súdnymi pojednávaniami, až nakoniec vo februári 1929 IKSJ spor prehrala. Všetky cenné papiere museli byť do júna 1929 presunuté do štátu Ohio. Kontrolný účet s viac ako \$ 250 000,00 musel byť vedený v inom štáte ako Pennsylvánia.⁵⁴

Na konvencii v Scrantone bol prvýkrát zvolený 15 členný Hlavný úrad. Bolo to prvýkrát keď bolo viac hlavných úradníkov narodených v Amerike, ako na Slovensku. Zaujímavá je výška ročných platov úradníkov schválených konvenciou. Duchovný \$ 125,00; predseda \$ 200,00; podpredseda \$ 75,00; dozorcovia každý po \$15,00 mesačne; správca sokolov a MO \$ 200,00 ročne; veliteľ sokolov \$ 300,00 ročne, podveliteľ \$ 100,00, lekár \$ 500,00; predseda finančného výboru \$ 1 000,00, redaktor \$ 250,00 mesačne; predseda Najvyššieho súdu \$ 25,00 ročne; zapisovateľ \$ 15,00 ročne. Z toho vyplýva, že najviac v IKSJ zarábali redaktor novín Jednota. Na schôdzi Hlavného úradu v roku 1927 bola prvýkrát rokovacím jazykom angličtina.⁵⁵

V roku 1927 začala ďalšia kampaň na získanie členstva. Nový predseda Juraj Hricko písal: „*Sila organizácie sa prejavuje v počte členov. Naša Jednota je silná organizácia v tomto ohľade, ale je ďaleko od takej, ktorá by už nepotrebovala posilniť. Musíme rásť, čo sa týka počtu členov a na to je viac možností.*“⁵⁶

⁵⁴ Pravota je skončená. In *Jednota*. 17. novembra 1926, s. 4.

⁵⁵ Po ročnej schôdzi. In *Jednota*. 2. februára 1927, s. 1.

⁵⁶ Zápisnica ročnej schôdze I. Katolíckej Slov. Jednoty. Cleveland, Ohio 1927, s. 1.

Kampaň dostala názov „*Za väčšiu Jednotu*“ a začala v júli 1927. Za každého nového člena boli vyplatené 2 doláre.⁵⁷ Prvý mesiac kampane pri niesol 722 nových členov, ďalší mesiac až 870 členov. Kampaň trvala do januára 1928, IKSJ získala 5 500 nových členov.⁵⁸

Najviac členov získal Michal Beňa zo Spolku sv. Jozefa č. 1 z Clevelandu, Michal Norko zo Spolku č. 59 v Perth Amboy a Juraj Jakubko zo Spolku č. 3 v Pittsburghu. IKSJ dosiahla 100,000 členov 14. augusta 1929.⁵⁹

Pozornosť sa venovala hlavne mládeži. V júni 1927 vyšlo k mládeži špecializované číslo novín *Jednota*. „*Toto číslo „Jednoty“ venujeme celé našej slovenskej katolíckej mládeži. Preto jeho obsah z prevážnej časti je anglický. Čakáme, že sa nás niekto opýta: „Prečo anglický, veď hovoríte k mládeži slovenskej“. Otázka na mieste. Ak chceme sa s niekym dorozumeť, musíme s ním hovoriť jeho rečou. A rečou slovenskej mládeže v Amerike, s výnimkami, je reč anglická.*“⁶⁰ Súviselo to s takmer nulovým vystaňovalectvom zo Slovenska, takže nových členov mohla IKSJ získať len zo slovensko-americkéj mládeže. „*Mládež je dnes naším najaktuálnejším a zároveň najväčším problémom. Je to problém, od ktorého závisí budúca existencia všetkých našich inštitúcií: organizácií, osád, časopisov, slovom všetko, čo tvorí náš slovenský život.*“⁶¹ *Jednota* upozorňovala na veľký odliv mládeže do neslovenských organizácií. Odhadovala, že asi 50 000 amerických Slovákov už bolo v čisto amerických organizáciách. „*Pritom nemajú v týchto neslovenských organizáciách ani spoločenského ani obchodného zisku. Vstupujú do nich len z akejsi márnivosti, aby ukázali, že sú trochu viac ako obyčajní Slováci.*“⁶² Andrej Karnia ešte v roku 1925 v *Jednote* písal: „*Ak bude Jednota stále zanedbávať svojich mladších členov tak, ako to robí teraz, nebude trvať dlho a organizácia bude zanedbaná a zomrie.*“ Navrhol, aby každá pobočka vybudovala klub s bowlingom a telocvičňou podľa vzoru Y. M. C. A.⁶³

Nádeje sa vkladali do silného Mládeneckého oddelenia. Niektorí varovali, že väčšina členov je v oddelení len preto, lebo na tom trvajú ich otcovia. Jeden z prvých reálnych projektov na prilákanie mladých do IKSJ bolo

⁵⁷ Za väčšiu Jednotu. In *Jednota*. 3. augusta 1927, s. 1.

⁵⁸ Za väčšiu Jednotu. In *Jednota*. 28. decembra 1927, s. 1.

⁵⁹ Je nás 100,000 za Furdekom. In *Jednota*. 14. august 1929, s. 1.

⁶⁰ K našej mládeži. In *Jednota*. 19. júna 1927, s. 4.

⁶¹ K našej mládeži. In *Jednota*. 29. júna 1927, s. 4.

⁶² Nedajme si odorávať. In *Jednota*. 23. marca 1927, s. 4.

⁶³ What about the young men? In *Jednota*. 21. januára 1925, s. 4.

založenie slovenských mládežníckych novín Jaro. V rokoch 1915 – 1916 IKSJ spoločnosť experimentovala s prílohou novín Jednota „*Sborníková časť pre Sokolov a Mládenecké oddelenie Katolíckej Jednoty*“. Obsahovala hlavne články, ktoré mali zaujímať sokolov spolu s kresbami cvičení, nemohli však byť považované za skutočne mládežnícke noviny.

Prvé mládežnícke noviny Jaro (Spring) vyšli 15. apríla 1921. Ich cieľom bolo: „*zachovať našu katolícku mládež pre cirkev, domovinu, národ a pre katolícku Jednotu. Noviny ich budú učiť milovať Boha, svoju krajinu, krajinu pôvodu, ich rodičov, národ a Prvú Katolícku Slovenskú Jednotu.*“⁶⁴ Prvé roky boli články písané prevažne v slovenčine a orientované na vzdelanejších čitateľov. Boli to články o gymnastických cvikoch, filozofii, histórii a pod. Redakčne boli upravované Jozefom Hušekom. V roku 1921 bol prijatý nový formát s mnohými anglickými článkami témami, ktoré cieľili na amerikanizovanú slovenskú mládež. Novým redaktorom Jara bol Peter Hletko, vtedy študent medicíny na Loyola University v Chicagu. V roku 1926 bolo navrhnuté zrušiť vydávanie Jara a presunúť ho do Jednoty,⁶⁵ návrh aj prešiel, ale rozhodnutie bolo neskôr prehodnotené a Jaro pokračovalo napriek príležitostnej kritike o používaní angličtiny.⁶⁶

Vydávanie novín Jaro bolo jedným z najúspešnejších aktivít IKSJ vo vzťahu s mládežou v jej histórii. Noviny sa stali populárne hlavne kvôli športovým správam a príbehom o zásluhách známych Slovákov v Amerike. Mladí jednotári čítali Jaro predovšetkým pre športové správy a zábavu. Úspech športových správ v Jare prinútil v roku 1929 Jozefa Huška publikovať jednu stranu o športe v angličtine aj v novinách Jednota.

Noviny podporovali mladých autorov, ktorí si tvorili vlastné úvodníky. Pri kampaniach na nové členstvo redakcia navrhovala súťaž o najlepšie článok. V roku 1927 bola víťazkou I. ceny Alžbeta B. Slafkovsky za svoj článok „*Postavenie slovenčiny v našom vzdelávaní*“, Anton Balas za báseň „*Putovník*“, M. S. Rehák za článok „*Dnešný slovenský študent*“. Úvodníky boli ešte zaujímavejšie: „*Johnstown vo dne v noci*“ od Alexa Tokára; „*Windber sa ožýva*“ od G. J. Višňovského; „*Donora sa pozerá*“ od Franka V. Vlčeka.⁶⁷

Ďalšia súťaž pre mladých bola vyhlásená v roku 1933: Adam Podkrivacký ponúkol 30 dolárov a iné hotovostné ceny za najlepšiu slovenskú a an-

⁶⁴ Jaro, 15. apríla 1921, s. 1.

⁶⁵ Zápisnica XXII. konvencie, 1926, s. 28.

⁶⁶ Zápisnica XXIV. konvencie, Detroit, Mich., 1931, s. 468.

⁶⁷ SUTHERLAND, Anthony. *A Century of Fraternalism. The First Catholic Slovak Union 1890 – 1990*, rukopis, s. 235.

glickú esej na tému „*Prvá Katolícka Slovenská Jednota a pokrok Slovákov v Amerike*.“ Víťazmi boli Michael Benedik a Wilma Konuš, súťaž ale bola prepadákom. Zo 40 000 členov sa súťaže zúčastnilo len 12. Napriek tomu sa nadšenie mladých z novín Jara nezmenšilo. Uvažovalo sa o ich rozšírení na týždenník s väčším formátom.

Mládenecké oddelenie od svojho založenia v roku 1906 rástlo. Z počtu 1 800 členov v roku 1908 na 21 864 členov v roku 1920, kedy sa rozhodlo do Mládeneckého oddelenia prijímať aj dievčatá, čo oddelenie veľmi posilnilo.⁶⁸ V priebehu 10 rokov sa oddiel zdvojnásobil na 42 500 členov a v roku 1931 dosiahol svoj vrchol – 44 131 členov.

Na ročnej schôdzi Hlavného úradu IKSJ v roku 1928 Jozef Ďulík odporúčal, aby sa usporiadala konvencia Mládeneckého oddelenia IKSJ. Prvá konvencia bola zvolaná do priestorov IKSJ v Middletown, Pa. 15. júla 1928. Delegátov na konvenciu mal právo vyslať len taký spolok Mládeneckého oddelenia, ktorý prijal od 15. marca do 30. júna 1928 najmenej 20 nových členov. Na konvenciu prišlo 170 delegátov a 2 000 hostí. V nedeľu 15. júla konvencia začala svätou omšou slávenou harrisburgským biskupom Filipom McDevittom za účasti cca 2 000 ľudí. Po omši nasledoval obed, bejzbal a kladenie vencov k Furdekovej soche. Večer divadelné či hudobné vystúpenia. 16. júna sa delegáti zúčastnili na sv. omši v biskupskej katedrále v Harrisburgu. Na schodoch štátneho snemu mladých jednotárov pozdravil guvernér Pennsylvánie Ján S. Fisher. Na pracovnom programe vystúpili osobnosti ako Michal Bosák, Gustáv Košík, či hlavný úradník pennsylvánskeho úradu pre vzdelávanie Dr. C. F. Hoban. Za predsedu Mládeneckého oddelenia bol zvolený Albert Novák – syn hlavného pokladníka IKSJ Andreja Nováka. Podpredsedami sa stali Paulína Mičuda a Alfons Grey. Ďalšími zvolenými boli Juraj Pavel, Anna Imrich, Ján Figura, Juraj Hricko, Štefan Hvidza, Ján Jurinák, Mária Hajduk, Edward Griglák, Andrej Fedor a Michal Suchý.⁶⁹ Slovenská i americká tlač mala na konvencii svojich zástupcov a o jej priebehu referovala ako o vzornom podujatí a ako o prvej akcii tohto druhu medzi Slovákami v Amerike.⁷⁰

Predseda IKSJ Juraj Hricko na podujatí vysvetlil, že účelom prvej konvencie Mládeneckého oddelenia bolo oboznámiť mladých členov s prácou

⁶⁸ Starostom čísiel Mlád. Oddelenia. In *Jednota*. 12. januára 1921, s. 1

⁶⁹ Prvá Konvencia Mládeneckého Oddelenia I Kat. Slov. Jednoty. In *Jednota*. 18. júla 1928, s. 2.

⁷⁰ PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty*. Cleveland, Ohio 1965, s. 224.

ich otcov a matiek: „Teraz, bratia a sestry delegáti, zodpovednosť za budúci slovensko-americký život spočíva na vás. Som si istý, že budete hodní svojich otcov a matiek a pripravení zachovávať ideály a tradície, ktoré vám zanechali ako dedičstvo.“⁷¹ Michal Bosák povedal: „Moje drahé deti, je ťažké pre vás pochopiť, aké je toto stretnutie úžasnou udalosťou pre členov mládežníckeho oddielu Jednoty a pre všetkých Slovákov v Amerike. Chcem zdôrazniť, že tento deň sa zapíše do našej histórie.“⁷²

Prvá Katolícka Slovenská Jednota bola organizáciou, ktorá pomáhala. Medzi XXII. a XXIII. konvenciou bolo IKSJ na dary na rôzne kultúrne, náboženské a národné podujatia určených \$ 30 056,35. Uvažovalo sa o postavení starobinca pre členov IKSJ, na čo mala slúžiť nová daň vo výške 5 dolárov prerokovaná na XXIII. konvencii. Zozbieraná suma mala tvoriť základ na stavbu starobinca. IKSJ sa stretla v tejto veci s pochopením aj so Prvou Katolíckou Ženskou Jednotou „Prvá Katolícka Slovenská Jednota je bratskou organizáciou nielen v tom smysle, že z vybraných príspevkov vypláca posmrtnú podporu, ale je takou i v tom smysle, že dľa možnosti usiluje sa byť nápomocnou svojemu členstvu vo všetkých potrebách a núdzach tak duševných, jako hmotných. Tejto svojej dobročinnosti Jednota dala už bezčíselné dôkazy. Nadovšetko pochlúbiť sa môžeme v tomto ohľade siroťnícom, ktorý stará sa o výchovu sirôt našich nebohých bratov a ktorého práca na poli bratského dobrodenia musí vydobíť uznanie každého láskave nakloneného človeka.

V svojej dobročinnosti Jednota však nijako nemôže sa uspokojiť s ohraňovaním sa na siroťníce, ale chce a musí vždy ísť v ústrety aj iným požiadavkám svojho údstva. Táto chuť, táto starostlivosť byť k službám svojich bratov už viac rokov spät priviedla Jednotárov ku pomýšľaniu na založenie starobinca, v ktorom našli by útulok všetci jej starí údovia a údkyne, ktorí v opustenosti starého veku nemajú sa kde uchýliť. Istotne je to šlachetná myšlienka, v ktorej zrkadlí sa úprimná bratská láska, jaká je základom našej milej organizácie.

Boly časy, keď starobinca nebolo nám treba. Naši údovia boli všetko mladí, čerství, silní vo veku, v ktorom staroba so všetkými svojimi obtiažmi ďaleko bola od nás. Čas však uteká a my chcúc nechcúc stárneme. Jakokoľvek sa proti tomu bránime, ešte aj priemerný vek Jednotára stúpa do hory. Len roku 1920 priemerný vek náš bol 36, kdežto tohoto roku 1928 je

⁷¹ Reč P. Juraja A. Hricka. In *Jednota*. 18. júla 1928, s. 4.

⁷² Reč P. Michala Bosáka, čestného predsedu I. K. S. Jednoty. In *Jednota*. 18. júla 1928, s. 4.

už 39,4. S pokrokom vo veku mnohí naši bratia nevládku už robiť a či už pre vlastnú ich vinu, alebo nachádzajúc sa vo zvláštnych pomeroch nemajú spôsobu, jako ostatné roky svojho života v pokoji a v náležitom zaopatrnutí ztráviť. Minulého roku rozposlané boli číslam hárky, na ktorých mali byť zaznačení tí údovia, ktorí boli by oprávnení a ochotní ísť do starobinca. Bolo to prekvapujúce, že takýchto našlo sa medzi nami 170. Je to počet, ktorý zaiste pobádať nás musí ku vážnemu zapodievaniu sa touto otázkou.

Niektorí sú tej mienky, že Jednote netreba žiadneho starobinca, lež že lepšie by bolo, aby udeľovaná bola starcom mesačná podpora, z ktorej by sa či už v privátnej domácnosti, alebo v daktorom ústave udržiavali. Není to celkom odsúdenia hodná mienka a rozhodne musíme sa jej ujať aspoň dotiaľ, pokiaľ by sme mohli svoj starobinec vystaviť, jestli starcom podporu poskytnúť sme odhodlaní.“⁷³

XXIII. konvencia IKSJ v hale kostole sv. Jána Nepomuckého v New Yorku sa uskutočnila v septembri 1928. Rokovanie bolo jedno z najproduktívnejších a najmierumilovnejších v histórii IKSJ. Pravdepodobne to bolo spôsobené dobrými správami, ktoré na konvenciu prichádzali. Členstvo sa od poslednej konvencie zvýšilo o takmer 7 000 členov a majetok IKSJ narástol o milión dolárov. Všetci hlavní úradníci boli zvolení opätovne. „Významnou bola táto konvencia menovite preto, že osobníčkárenia bolo na nej menej, jako na minulých, hodne menej. A konštruktívnej práce bolo viac. Dalo by sa jej vyčítať, že všetko išlo „Jako po masle“, to je že predom zostavený program, a skoro všetky jeho body, prijaté boli skoro bez debatty. Trochu vecnej kritiky zo strany delegátov nebolo by tiež nikomu poškodilo.“⁷⁴

Konvencia prijala osobitnú rezolúciu, podľa ktorej bola ochotná rokovať s Prvou Katolíckou Ženskou Slovenskou Jednotou o zlúčení. Delegáti vyslali výbor, aby o tejto veci informoval konvenciu Ženskej Jednoty, ktorá sa práve konala v Harrisburgu, Pa. Ženská Slovenská Jednota však návrh IKSJ zamietla a tak ako napísal predseda IKSJ: „okrem Pennsylvánskej Slovenskej Jednoty iné organizácie majú málo zmyslu pre spojenie.“⁷⁵ Po

⁷³ Zpráva Výboru pre starobinec I. Kat. Slovenskej Jednoty. In *Zápisnica XIII. konvencie Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v S. S. A. odbývanej od 24. do 29. septembra 1928. Middletown, Pa. 1928*, s. 314 – 315.

⁷⁴ Dvadsať tretia konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota. 1929*, s. 21.

⁷⁵ PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty*. Cleveland, Ohio 1965, s. 227.

konvencii preto písal Hlavný úrad: „*Len v jednom úsilí nedopracovali sme sa kýžených výsledkov. Snahy, postaviť svorné, bratské spolunažívanie medzi slovenskými jednotami na pevnú básu stroskotaly. Aktívneho priateľstva a kooperácie medzi organizáciami je dnes menej, ako jej bývalo pred dvoma rokmi. Pohyb za spojenie nenašiel pochopenia medzi povolanými a vykazuje veľký deficit. Prosperita na úkor druhej bratskej organizácie, je falošná prosperita. Pre všetky slovenské organizácie platí jednako: United we stand, together we fall.*“⁷⁶

Konvencia bola ukážkou bohatstva IKSJ. „*Začiatok konvencie bol okázalý a slávnostný. Všetci delegáti a hl. úradníci dňa 24. septembra 1928 o 9. hodine ráno sišli sa v najpoprednejšom hoteli tejto veľmetropoli (Hotel Commodore) a odtiaľto na "busoch" šli ku slovenskému katolíckemu chrámu sv. Jána Nep. E. 67. ul., kde pridaly sa k nim miestne spolky, soradily sa a v prôvode pochodovali do slovenského katolíckeho chrámu sv. Alžbety, E. 83. ul. Tu miestny duchovný rev. Andrej Dzijacký srdečne nás vítal. Slávnostnú sv. omšu slúžil pri assistencii vel. p. Štefan Krasula. Kázeň mal vel. p. Jozef J. Ďulík, Hl. Duchovný K. J. Navštívil nás i Jeho Emminencia kardinál Patrik Joseph Hayes, arcibiskup new-yorský, ktorý k prítomným i prehovoril. Pochválil Slovákov, jako mravný, zbožný ľud. Po službách Božích, pred chrámom boli všetci odfotoğrafovani. Po tomto pochodovali sme v radoch zpät' do siene sv. Jána Nep. kde konvencia sa odbývala. V sieni mile prekvapily nás školské dietky školy sv. Jána Nep. pekným slovenským spevom.*“⁷⁷

Konvencia sa vyjadrila k čoraz problematickejšej prisťahovaleckej politike USA: „*Pretože terajšie prisťahovalecké zákony USA sú na štatistických dátach vyše 36 rokov starých a pretože zákony tieto sú nespravedlivé a zrejme stráňa istým triedam prisťahovalcov a zapríčiňujú nesmierne ťažkosti druhým, a pretože je široké hnutie zmeniť toto neľudské jednanie so slovanskými prisťahovalcami, preto nech je rozhodnuté, že IKSJ vyslovuje svoj nesúhlas s týmito drastickými a nespravedlivými zákonmi a naliehavo vyzýva svoje členstvo, aby cestou svojich zástupcov a senátorov v Kongresse učinilo všetko možné za zmiernenie tohoto stavu.*“⁷⁸

⁷⁶ Dvadsaia tretia konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1929, s. 22.

⁷⁷ Dvadsaia tretia konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1929, s. 21 – 23.

⁷⁸ Dvadsaia tretia konvencia Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. In *Kalendár Jednota*. 1929, s. 30.

Predovšetkým vďaka obmedzujúcej politike USA voči prisťahovalcom sa postupne zvyšoval počet Slovákov v Kanade. Podchytenie Slovákov v Kanade chápala IKSJ ako príležitosť. „Ako Vám je známe, drahí bratia, Spojené Štáty obmedzily prisťahovalectvo z európskych krajín a tak i z našej rodnej vlasti. Pre túto príčinu naši rodáci sú nútení sťahovať sa do iných cudzích krajín a v dosť hojnom počte sťahujú sa do susednej Kanady. Ponevák v Kanade už od niekoľko rokov jestvujú niektoré čísla našej Jednoty, stály výbor uznal za dobré a nariadil mojej osobe a br. Novákovi, aby sme navštívili niektoré centrá v Kanade, kde sú usadení Slováci, cieľom oboznámenia sa s tamojšími pomerami a o prípadnom rozšírení našej organizácie i v Kanade. Našli sme, že pole máme tam otvorené a preto zaraz sme porobili potrebné kroky na zadováženie pre obchodovanie.

Naša návšteva priniesla našej organizácii dobrý výsledok. Dôkazom toho je, že zo 42 diplomov za najväčší počet získaných údov, 7 diplomov dostali kanadské čísla našej Jednoty.

Úfam, že v krátkom čase budeme registrovaní i v Kanade.

Nemôžem sa zdržať napomenúť Vás, drahí bratia, že keď niekedy dostanete nejakú žiadosť od bratov z Kanady, aby ste v záujme ich niečo zrobili a boli im na pomoci. V našej Jednote som bol už opísal moje skúsenosti a verte mi, milí bratia, že v Kanade je dnes tak, ako bolo v Spojených Štátoch pred 30-40 rokmi, keď sem prichodili prví slovenskí prisťahovalci. Len tí naši rodáci prichodia do Kanady, ktorí skutočne si nevedia v kraji živobytie zadovážiť. Majetnejší a vzdelanejší Slováci zostávajú v kraji. Môžte si uvážiť, že ľudia bez peňazí, bez vzdelania, bez skúsených, vzdelaných vodcov, v akom stave sa nachodia. To len tí naši starí pionieri vedia pochopiť, ktorí prišli do Spojených Štátov pred 30 - 40 rokmi. Preto každý z Vás by si mal považovať za povinnosť všetko možné vykonať na pomoc našich bratov Slovákov v Kanade.“⁷⁹

Na XXIII. konvencii sa výška sumy, na ktorú sa bolo možné v IKSJ poistiť zvýšila na \$ 3 000,00. Do Mládeneckého oddelenia sa mohli prijímať deti od prvého roku. V júli 1929 dosiahla IKSJ 100 00.00 členov. Novinkou od roku 1928 bolo, že sa konvencie mali konať každé tri roky.

IKSJ sa navonok javila ako apolitická organizácia, napriek tomu často podporovala, toho-ktorého prezidentského kandidáta, či iných volených zástupcov. K tomu sa v roku 1928 vyjadril Jozef Hušek: „Priznávame, fakt

⁷⁹ Kanada. In *Zápisnica XXII. konvencie Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v S.S.A. odbyvanej od 24. do 29. septembra 1928 v meste New York, N. Y., Middletown, Pa. 1928*, s. 43 – 44.

je, naša organizácia nie je politikum, a z toho vyplýva, že v jej orgáne "ex offo" nemá sa písať ani za jednu ani za druhú alebo tretiu politickú stranu. Ale nieto pravidla bez výnimky. Na príklad, keď z našich ľudí niekto kandiduje na verejný úrad, my ochotne podporíme ho dobrým slovom i skutkom, lebo myslíme si, že tým poslužíme svojemu ľudu. A pri tom nepozeralme na to, jakého politického kréda je patričný slovenský kandidát. Podporili sme republikánov práve tak srdečne jako i demokratov a budeme tak robiť i v budúcnosti.

V Clevelande vystupuje na demokratickom lístku mladý slovenský fiškál, Ján F. Smolka, jako kandidát do štátnej snemovne. Pýtame slovenských voličov jeho okresu: bez ohľadu, či ste republikáni, demokrati alebo socialisti, hlasujte naň. Bude to pre nás Slovákov len česť, ba i prakticky bude to mať pre nás význam, keď budeme mať v zákonodarnách i Slovákov, ľudí z krvi a kosti našej.

V Olyphant, Pa. uchádza sa o znovuzvolenie do štátnej legislatívy na lístku republikánskom náš brat Juraj A. Hricko, predseda IKSJ. Podporovali sme ho predtým, podporujeme ho i teraz. A slovenskí voliči jeho okresu vykonajú len svoju povinnosť, keď zaň budú pracovať a na neho hlasovať. A my úfame, že to i zrobia. Z toho, že náš rodák br. Juraj A. Hricko bol členom štátnej zákonodarny v Pennsylvanii, mali sme všetcia praktický osoh. Potrebujeme primlúvčieho, zastancu. A prostému človeku ťažko sa i dostať ku tým vyšším politikárskym pánom, nieto ešte od nich niečo vymodlikať. Ale člen legislatúry, jako jeden z nich, má k nim dvere otvorené i bez predbežného ohlásenia alebo protekcie. A jemu neodrieknu tak ľahko, jakoby odriekli na príklad písaťovi týchto riadkov."⁸⁰

⁸⁰ Jednota a prezidentské voľby. In *Jednota*. 17. októbra 1928, s. 4.

**KRONIKA, RECENZIE, GLOS
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS**

Obdobie rekatolizácie v Uhorsku v prameňoch (Prešov, 4. – 5. december 2025)

V dňoch 4. a 5. decembra 2025 sa na Prešovskej univerzite uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia „Obdobie rekatolizácie v Uhorsku v prameňoch“. Podujatie sa zameralo na analýzu prameňov a výskumných metód týkajúcich sa procesov rekatolizácie v Uhorsku od 16. po 18. storočie. Konferencia umožnila prezentáciu najnovších výsledkov výskumu historikov z viacerých európskych krajín a vytvorila priestor na odbornú diskusiu o politických, náboženských a spoločenských súvislostiach obdobia protireformácie.

Prvý deň konferencie – 4. december 2025 otvoril István H. Németh prednáškou „A királyi hatalom a városokban, mint a katolikus elit kialakításának eszköze. A városi tisztújításokra kirendelt királyi biztосok jelentése és az ellenreformáció“, v ktorej predstavil, ako kráľovská moc prostredníctvom zásahov do mestských samospráv prispievala k formovaniu katolíckej elity a k upevňovaniu rekatolizačných procesov. Nasledoval Peter Vorel, ktorý vo svojom príspevku „Uherské šlechtičny ve fraucimoru císařovny Anny Habsburské 1612 – 1619“ ukázal, pozíciu žien v uhorskej aristokracii. Tamás Oláh predstavil prednášku „Boldog a' ki másnak kárán tanul...‘ Strassoldo generális 1676-os pátense a kurucok és a protestáns prédikátorok ellen“, v ktorej analyzoval represívny patent generála Strassolda namierený proti kuruckému hnutiu a protestantským duchovným. Annamária Kónyová sa vo svojom príspevku „Dvorská škola – dielo o mravnej výchove od Martina Csombora Szepsioho“ venovala pedagogickému spisu významného 17. storočného humanistu a jeho reflexii dobovej náboženskej politiky. Dopoludňajší blok uzavrel Barnabás Guittman s prednáškou „Az ellenreformáció fogságában. Felekezeti és intolerancia felső-magyarországi példákkal“, kde predstavil konkrétne prejavy konfesionalnej konfrontácie v Hornom Uhorsku. Po prestávke vystúpil Peter Olexák s príspevkom „Farská kronika Veličnej ako svedectvo o rekatolizácii dolnooravskej obce“, ktorý analyzoval lokálne dejiny náboženskej premeny na Dolnej Orave. Dienes Dénes v prednáške „Árva egyházak az Ung-felsőzemlén egyházmegyékben, a 18. században“ predstavil situáciu protestantských cirkevných spoločenstiev v 18. storočí. Peter Zubko sa vo svojom výstupe „Pramene o znalostiach vernakulárnych jazykov klerikov Bratislavského generálneho seminára (1784 – 1788)“ venoval jazykovej vybavenosti duchovenstva. Peter Kónya pokračoval príspevkom

„Správa župana Štefana Koháryho o rekatolizácii v Šarišskej stolici z r. 1722“, v ktorom prezentoval významný administratívny prameň o priebehu rekatolizácie. Dopoludnie ukončil Tomáš Tandlich prednáškou „Pramene k dejinám obchodných cechov v slobodných kráľovských mestách v 16. a 17. storočí“, poskytujúc širší pohľad na socioekonomické štruktúry v skúmanom období.

Popoludňajší blok otvorila Monika Bizoňová s príspevkom „Kanonická vizitácia Jána Sigraya z roku 1712“, v ktorom analyzovala významný vizitачný dokument z raného 18. storočia. Sixtus Bolom-Kotari potom vo svojej prednáške „Tolerance jako poslední fáze rekatolizace? (uherský a český pohled)“ porovnal uhorské a české skúsenosti s náboženskou toleranciou. Jaroslav Coranič predstavil príspevok „Exkurz do historie Mukačevskej eparchie na pozadí episkopátu Petra Parthenia Petroviča (1651 – 1665)“, ktorý sa venoval dejinám cirkevnej správy. Marcela Domenová následne vystúpila s príspevkom „Vierovyznanie prešovských mešťanov pred a po prijatí Tolerančného patentu“, v ktorom analyzovala náboženské konverzie v mestskom prostredí. Po prestávke pokračoval program prednáškou Petra Benku „Rekatolizácia v meštianskom prostredí: Bardejov na prelome 17. a 18. storočia“. Attila Ulrich predstavil príspevok „Akié a föld, azé a vallás'. A Szepesi Kamara birtokügyletei a Wesselényi-féle összeesküvés leleplezödése után“, v ktorom sa zaoberal majetkoprávnymi súvislosťami rekatolizácie. Ildikó Zsoldos vo svojom vystúpení „Báró Vécsey József Aurél katolizációs tevékenysége“ rozobrala pôsobenie jedného z významných propagátorov katolizácie. Popoludňajší blok uzavrel Vavrínek Žeňuch prednáškou „Rekatolizačné excesy na území Užskej stolice v 18. storočí“, v ktorej sa venoval dramatickým prejavom náboženskej konfrontácie.

Druhý deň konferencie – 5. december 2024 otvoril Miroslav Kamenický prednáškou „Kronika kláštora uršulínok v Prešporku ako prameň k dejinám rekatolizácie v 17. a 18. storočí“, v ktorej predstavil jedinečný ženský rehoľný prameň. Nóra G. Etényi pokračovala príspevkom „Thököly Imre a korabeli katolikus propagandában“, v ktorom analyzovala obraz Imricha Thökölyho v súdobých propagandistických textoch. Botond Gudur predstavil pramene spojené s významným kalvínskym autorom v prednáške „Bod Péter írásai (kiadványok, kéziratok), mint az ellenreformáció történetének hiteles forrásai“. Judit Balogh vo vystúpení „Az Apafi kori széke-lyföldi elit végrendeletei“ predstavila testamentárne pramene sedmohradskej šľachty. Ilona Kristóf sa v prednáške „Az egri székesegyház újjáépítése a Mohács előtti években“ venovala dejinám významnej sakrálnej stavby.

Po prestávke pokračovala konferencia príspevkom Lucie Šteflovej „Výbrané cirkevné zápisnice evanjelického superintendenta Samuela Antoniho z prvej polovice 18. storočia“, ktorý poskytol pohľad na protestantské pramene. Renáta Geriová predstavila príspevok „Náboženský rozkol v šľachtickom prostredí na príklade rodu Andrásyovcov“, kde analyzovala komplikované konfesiónálne pomery v aristokracii. Daniel Slivka pokračoval prednáškou „Solomon Marcus Schiller-Szinessy (1820 – 1890), uhorský rabín, mysliteľ a akademik“, ukazujúc život a dielo významného židovského intelektuála. Záverečný príspevok konferencie predniesla Andrea Ferencová, ktorá v prednáške „Medzi mocou, vierou a identitou: príbeh Žofie Bátoriovej v období rekatolizácie“ predstavila život šľachtickej zmietanej medzi politickým vplyvom, náboženskou lojalitou a osobnou identitou.

Konferencia ponúkla komplexný pohľad na obdobie rekatolizácie v Uhorsku prostredníctvom širokej škály prameňov – od vizitačných záznamov, farských kroník a testamentov, cez propagandistické texty až po cirkevnú administratívu či jazykové pramene. Vystúpenia účastníkov ukázali, že rekatolizácia bola mnohovýrovný proces zasahujúci do politického, spoločenského aj kultúrneho života krajiny. Podujatie zároveň zdôraznilo dôležitosť interdisciplinárneho prístupu a prácu s dobovými dokumentmi.

Katarína Muchová

***Slovenské ženy v národnom
hnutí. Zostavili Jaroslav Durec
a Pavol Madura. Martin : Matica
slovenská, 2024. 424 s.
ISBN 978-80-8128-344-4.***

Vyhlásenie „*Roku slovenských žien v národnom hnutí*“, pri príležitosti výročia narodenia A. Ostrolúckej a A. Hurbanovej, sa stalo impulzom pre širokú škálu aktivít. Nielen v oblasti kultúrno-spoločenskej či popularizačnej, ale tiež odbornej. Jedným z výstupov, ktoré ukázali dôležitosť vedeckého prístupu k tejto problematike, sa stalo aj vydanie zborníka predstavujúceho príspevky z rovnomennej medzinárodnej konferencie. Ženám a ich úlohe v dejinách z rôznych dôvodov stále nie je venovaná dostatočná pozornosť. Ženy žijúce a aktívne pôsobiace v minulosti na území dnešného Slovenska v tomto smere nie sú výnimkou. Zborník „*Slovenské ženy v národnom hnutí*“, zostavený J. Durecom a P. Madurom, však prostredníctvom takmer troch desiatok textov prináša vo viacerých smeroch zaujímavé pohľady na vybranú problematiku.

O šírke záberu, s ktorým sa v rámci rôznych období nielen slovenskej minulosti museli editori vysporiadať, svedčí rozdelenie zaradených príspevkov do štyroch základných sekcií. Najrozsiahlejšia

spomedzi nich je prvá, označená ako historická. Na príkladoch osudov známych i zatiaľ menej často prezentovaných žien autori štúdií rôzneho rozsahu i zamerania, približujú niektoré z ich aktivít, ale i problémov, s ktorými sa stretávali v rámci spoločenského i každodenného života, predovšetkým v priebehu druhej polovice 19. a v 20. storočí. Z viacerých podnetných textov, ktoré by si zaslúžili podrobnejšiu zmienku, spomeňme aspoň niektoré. V štúdii B. Ferencuhovej *Život a pôsobenie dr. Heleny Turcerovej – Devečkovej v Kežmarku (1923 – 1948)*, sleduje autorka osudy prvej Slovenky, ktorej sa podarilo získať doktorát na parížskej Sorbone. Sústredila sa pri tom na jej zhruba štvrtstoročné pôsobenie v jednom zo spišských miest. Napriek úspešnej, no vyčerpávajúcej a na čas náročnej práci stredoškolskej učiteľky a starostlivosti o rodinu, si našla možnosti ako uplatniť svoju usilovnosť a talent. A to aj napriek tomu, že samotný Kežmarok, obývaný z veľkej časti nemeckou komunitou, bol od prvorepublikových centier pomerne vzdialený. Zanechala tak významným odkaz najmä v literárnej oblasti, nielen ako prekladateľka, ale i ako autorka.

Výstižne, aj keď relatívne v stručnej podobe, predstavil R. Žgrada v príspevku *Elena Maróthy-Šoltésová v národnom hnutí*, významnú

osobnosť ženského emancipačného hnutia na prelome 19. a 20. storočia. Napriek tomu, že existuje niekoľko prehľadových prác i rozsiahlejšia monografia, stále existuje viacero nejasností či otázok, ktoré je potrebné objasniť aj v prípade tejto spisovateľky, dlhoročnej predsedníčky Živeny, propagátorky vzdelávania dievčat a žien. Vzhľadom na skutočnosť, že sa sama musela v osobnom živote vyrovnávať s ťažkými ranami, bol rozsah jej aktivít mimoriadne široký a pestrý, ako to koniec koncov naznačil i autor štúdie.

Aj keď je nesporne dôležité sledovať pôsobenie výrazných osobností, rovnako podstatné je sledovať tiež výsledky ich činnosti a vplyv, ktorí mali na verejnosť. Z tohto hľadiska síce medzi menej tradičné, rozhodne ale zaujímavé patrí štúdia K. Fircákovej *Slovenské spisovateľky – národovkyne v povedomí a aktivitách študentských korporácií (1918 – 1953)*. Autorka podrobnejšie sleduje činnosť vybraných vzdelávacích krúžkov nazvaných po predstaviteľkách slovenského národného hnutia, na príklade štyroch stredných škôl. Ich členky nielen že študovali tvorbu slovenských spisovateľov, ale prostredníctvom prednášok získavali i ďalšie informácie o svojej vlasti. Pravidelne rozvíjali aj rôzne kultúrne a spoločenské aktivity.

V rámci tretej sekcie venovanej pôsobeniu slovenských žien v zahraničí, patrí podľa nášho názoru k najzaujímavejším kultivovane napísaná štúdia M. Dobrotkovej *Príspevok slovenských žien v Spojených štátoch do národného hnutia*. Prináša pohľad na dôležitý, no pritom nie vždy docenovaný rozmer národného života, prácu medzi vysťahovalcami smerujúcimi do severnej časti amerického kontinentu. Už v závere 19. storočia sa tam objavili prvé pokusy o zapojenie žien do budovania slovenského národného povedomia. Vytvorenie Živeny a neskôr i ďalších organizácií, vychádzajúcich zo vzoru rovnomeného spolku, ktorý pôsobil v „starej vlasti“, sa po počiatočných ťažkostiach ukázalo ako správny krok. Autorka textu oboznamuje čitateľov s činnosťou najmä tejto najdôležitejšej organizácie, rovnako ako niektorých jej významných členiek. Následné zapojenie sa do činnosti Červeného kríža a československého odboja bolo prirodzeným dôsledkom vývoja udalostí počas prvej svetovej vojny. Aj slovenské ženské organizácie v Spojených štátoch amerických tak v konečnom dôsledku prispeli k vzniku Československej republiky.

Z hľadiska počtu zaradených príspevkov patria v poradí druhá a štvrtá sekcia medzi tie subtilnejšie. Ani kulturologická ani

literárna časť pritom nemajú vo vzťahu k ústrednej téme problém tematický. V tomto prípade skôr ide o otázku čisto technickú, súvisiacu s počtom na túto konkrétnu konferenciu prihlásených či odovzdaných príspevkov. O tom, že i v tomto smere sa môže čitateľ dozvedieť nové, zaujímavé skutočnosti, svedčí okrem iných štúdia J. Leikerta *Pevnosť a ženskosť (Magda Husáková-Lokvencová – výnimočná osobnosť slovenských dejín)*. Na príbehu tejto širokej verejnosti iba málo známej manželky popredného predstaviteľa KSČ naznačuje autor hneď niekoľko problémov, ktoré sa spájajú s výskumom a celkovým prezentovaním výnimočných žien v dejinách. Napríklad, že často zostávajú v tieni svojich partnerov, čo sa ešte zvyrazňuje v turbulentných obdobiach. A tých si M. Husáková-Lokvencová užila viac ako dosť. Pochádzala z intelektuálne založenej a pomerne dobre zabezpečenej prvorepublikovej rodiny, získala právnické vzdelanie a študovala i herectvo a réžiu. Hlavná pozornosť verejnosti sa síce upierala na jej manžela, ona sama si ale dokázala vybudovať úspešnú kariéru ako herečka, režisérka, zakladateľka divadelného archívu a pedagogička. Aj preto vo viacerých smeroch patrí medzi výnimočné slovenské osobnosti.

Jeden zborník príspevkov z konferencie, aj keď pomerne rozsiahly, nemôže vyriešiť stále pretrvávajúci dlh, ktorý máme voči skúmaniu, hodnoteniu a najmä prezentovaniu pôsobenia pôvodom slovenských žien. A to nielen v období 19. a 20. storočia. Čo ale môže, to je prispieť k podpore ďalších výskumov a ich propagovaniu pri odborných, ale predovšetkým širokej verejnosti určených, aktivitách. Tak, aby sa ženy a ich činnosť v národnom hnutí, ale i každodennom živote i v našich dejinách konečne dostali do širšieho povedomia.

Patrik Derfiňák

Československé légie – Slováci – Slovensko. Zost. Peter Chorvát – Martin Posch. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022. 436 s. ISBN 978-80-89523-79-5.

Prvá svetová vojna priniesla nielen pre strednú Európu, ale doslova pre celý svet množstvo politických, hospodárskych i spoločenských zmien. Tie na jednej strane znamenali koniec dovtedy tradičných pomerov. Na druhej strane ale priniesli aj pre územie dnešného Slovenska mnoho nového, čo v konečnom dôsledku podporilo jeho ďalší rozvoj. Jednou z dôležitých

skupín obyvateľstva, ktoré sa podieľali na vzniku, konsolidácii a následnom rozvoji Československa, boli príslušníci légii. O tom, akú dôležitú úlohu zohrávali títo muži počas svojho pobytu v zahraničí i po návrate do novej vlasti, svedčí aj publikácia pripravená odborníkmi z bratislavského Vojenského historického ústavu a ich spolupracovníkmi. Rozsahom i graficky zaujímavý zväzok obsahujúci celkovo 26 štúdií rôzneho rozsahu i zamerania, predstavuje rôzne pohľady na problematiku vzniku légii, ich pôsobenia, osudy jednotlivých legionárov, ale tiež súčasný pohľad na ich význam a celkové zakotvenie v našom povedomí.

I keď vzhľadom na značný počet príspevkov nie je možné venovať pozornosť všetkým, spomenúť by sme chceli aspoň niektoré. O tom, aké pozoruhodné životné osudy mali niektorí spomedzi legionárov, vytvára napríklad názornú ukážku štúdia M. Balcovej *Nezlomný legionár Jozef Dřímál*. Zachytáva vojnovú anabázu rodáka z južnej Moravy, ktorý sa už v prvých mesiacoch vojny nechal dobrovoľne zajať, aby následne bojoval na strane Srbska, resp. krajín Dohody proti Rakúsko-Uhorsku. Prežil pri tom nejednu ťažkú chvíľu, pričom niektoré z nich zachytila vo svojom texte aj autorka štúdie. Napriek tomu prežil a v radoch armády zostal i po skon-

čení prvej svetovej vojny. Podobnej tematike je venovaný text J. Krištofíka *Denníkové zápisky legionára Jána Šándora v kontexte pôsobenia československých légii v Rusku*. Ten zhodnotil aktivity legionára, brata známeho slovenského spisovateľa, predovšetkým na základe jeho zachovaných denníkových záznamov. I keď pôvodný zápisník zachytáva iba udalosti od januára 1919, predstavuje cenný prameň pre poznanie života legionárov počas ich pôsobenia na Sibíri, až po návrat na Slovensko. Do tejto tematickej skupiny možno zaradiť aj štúdiu M. Čaploviča, venovanú jednému z najznámejších Slovákov pôsobiacich v československých légiiach na východnom fronte. V texte nazvanom *Jozef Gregor Tajovský – čs. legionár v Rusku*, stručne zachytil genézu jeho tamojšieho pôsobenia, keďže do zajatia sa dostal už v závere roku 1915. Veľmi rýchlo sa aktívne zapojil do prednáškovej, agitačnej a redaktorskej práce. Autor následne odkazuje na viaceré konkrétne aktivity i zachované, najmä rukopisné materiály dokumentujúce život legionárov.

O tom, aké komplikované bolo budovanie jednotlivých oddielov legionárov v Rusku informuje čitateľov J. Zaťková v štúdií *Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku*. Sústredila sa na situáciu Slovákov, ktorí či už z obavy pred

represáliami voči príbuzným vo vlasti, ľahostajnosti, ale tiež kvôli nedostatočnému materiálnemu vybaveniu, neprejavovali nadšenie nad možnosťou opäť sa vrátiť do bojovej vravy. I preto nevstupovali, napriek očakávaniam a presviedčaniu vo väčšom počte do légii. Pôvodný cieľ, vytvoriť v irkutskom tábore celý slovenský pluk sa tak nepodarilo naplniť. Podľa spomienok viacerých významných slovenských osobností sa tu ale medzi mužstvom, okrem vyzbrojovania vojenských oddielov, realizovala tiež vzdelávacia a osvetová činnosť. V odbornej spisbe nie celkom bežne prezentovanú oblasť každodenného života legionárov spracovala vo svojom príspevku *Aj legionár je len muž. Medzi romantickým hrdinom a realitou*, E. Škorvanková. V dobových záznamoch sa venuje pozornosť vojenským, politickým či národným aktivitám legionárov, len v malej miere sa analyzujú ich vzťahy s rôznymi skupinami žien. Tie, ale najmä vzhľadom na ich dlhodobé pôsobenie v armáde, ďaleko od domova, zohrávali často dôležitú úlohu. Autorka tak vo viacerých samostatných celkoch sleduje vnímanie žien rôznych národností legionármi, s ich odlišnými normami správania sa, požiadavkami na čistotu i výzor, o čom zanechali zaujímavé svedectvo vo svojich záznamoch či spomienkach. Vzťa-

hy medzi nimi boli rôzne, no najmä krátkodobé, obchodné ale i dôverné. Niektorí z legionárov si dokonca z Ruska priviezli aj manželky.

Rovnako zaujímavé, ako pôsobenie na rôznych bojiskách sú však tiež aktivity legionárov po návrate do vlasti. Podrobnejší pohľad na túto fázu ich pôsobenia ponúka čitateľom P. Chorvát v štúdiu Československí legionári na Slovensku v roku 1919. Sústredil sa najmä na dôležitú úlohu, ktorú v tomto náročnom období zohrali československé légie pri postupnom obsadzovaní Slovenska, prípadne pri pohraničných stretoch s armádou Maďarskej republiky rád. Ich situácia pritom bola často dosť komplikovaná. Či už vo vzťahu k pôvodným ešte uhorským ozbrojeným jednotkám nachádzajúcich sa v rôznych častiach Slovenska, alebo voči tej časti obyvateľstva, ktoré neprívitelo vznik novej republiky s nadšením. Legionári ako špecifická skupina obyvateľstva zohrala v rámci medzivojnového Československa dôležitú úlohu nielen v armáde či spoločenskom živote. Významné pozície si vybudovala aj v hospodárskej oblasti. Štúdia L. Hallona *Vznik Banky československých légii a jej expanzia na Slovensko*, približuje stručnú genézu vzniku a následného rozvoja tohto zaujímavého finančného ústavu. Ten sa z inštitúcie majúcej pokrývať peňažné potreby legioná-

rov v neistom vojnovom prostredí, rýchlo vypracoval na jeden z najsilnejších bankových domov v republike. Pritom sa opieral nielen o klientelu v českej časti republiky, ale tiež o hustú sieť filiálok na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Autor štúdie analyzuje napríklad spôsob, akým bola táto expanzia realizovaná. Dialo sa tak najčastejšie pohlcovaním menších miestnych finančných ústavov. Rýchly rozvoj banky ukončila druhá svetová vojna, keď po viedenskej arbitráži zvyšky jej koncernu na území Slovenska pretvorili na nový finančný ústav. Českomoravská banka však už s pôvodným legionárskym konceptom nemala veľa spoločného.

Časť štúdií svojim časovým záberom presahuje obdobie prvej republiky a zaoberá sa rokmi druhej svetovej vojny. Napríklad text M. Poscha *Z vojakov veliteľmi. Legionárska stopa v spravodajskej činnosti druhého československého odboja*, ukazuje, že legionári boli aktívni aj v tzv. „druhom odboji“. Pre ideály obnovenia Československej republiky v boji s nacizmom riskovali aj vlastné životy. Autor textu sa síce prioritne zameriava na spravodajskú činnosť II. odboru čs. MNO v Londýne, jednotlivé operácie či vytvorenie samostatnej československej spravodajskej sekcie. Množstvo zachovaných dokumentov pritom naznačuje ako konkrét-

ne vyzerali postupy uplatňované v tomto priestore, aj keď medzi rôznymi zložkami odboja nepanovala vždy zhoda.

Jednotliví autori sa rozhodli spracovať zaujímavé témy a z odborného hľadiska nemožno mať zásadnejšie výhrady. Zo štylistického hľadiska je ale v niektorých prípadoch ešte vidieť menšiu skúsenosť prispievateľov. Samotná publikácia ale priniesla mnoho pozoruhodných nových informácií, vďaka čomu nepochybne zaznamenaná širší ohlas nielen v odbornej komunite.

Patrik Derfiňák

KÓNYA, Peter a kol.
***Dejiny Stropkova*. Prešov :**
Vydavateľstvo Prešovskej
univerzity, 2024. 614 s. ISBN
978-80-555-3056-7.

Pri príležitosti 620. výročia prvej písomnej zmienky mesta Stropkov bola vydaná publikácia *Dejiny Stropkova*. Pod vedením hlavného editora Petra Kónyu vzniklo dielo, ktoré svojím vedeckým spracovaním, šírkou záberu a dôslednosťou predstavuje komplexnú syntézu dejín Stropkova a jeho okolia. Autorský kolektív pozostáva z odborníkov z oblasti histórie, geografie, demografie, kultúrnych štúdií a regionálnych vied. Ich spoločným

cieľom bolo zachytiť nielen chronologický vývoj mesta, ale aj jeho špecifickú identitu, ktorú formovali stáročia hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a politických zmien.

Kniha je členená na sedemnášť kapitol, ktoré vytvárajú ucelený naratív od najstaršieho osídlenia územia až po súčasnosť. Vďaka množstvu autentických prameňov, dobových máp, fotografií a archívnych dokumentov sa dielo stáva nielen informačne bohatým, ale aj vizuálne atraktívnym zdrojom poznania. Každá kapitola pritom predstavuje samostatný výskumný celok, ktorý možno čítať nezávisle, no ich vzájomná previazanosť vytvára komplexný obraz o historickej trajektórii mesta Stropkov.

Autori v úvode vysvetľujú metodologické východiská aj potrebu spracovania tak rozsiahlej syntézy dejín Stropkova. Ako zdôrazňuje Peter Kónya, poznanie miestnych dejín predstavuje kľúčový predpoklad formovania identity obyvateľov a rozvoja regionálnej hrdosti. Dejiny mesta nevníma ako izolovaný sled udalostí, ale ako komplexný systém sociálnych, kultúrnych, ekonomických a politických väzieb, ktoré umožňujú lepšie porozumieť súčasným výzvam a budúcemu rozvojovému potenciálu. Práca preto stojí na interdisciplinárnom základe spájajúcom historickú metódu s geografickou analýzou, demogra-

fiou, sociológiou či kultúrnymi štúdiami.

Prvú odbornú štúdiu pripravila Eva Michaeli, ktorá opisuje geografickú polohu a vymedzenie územia Stropkova. Kapitola poskytuje fyzickogeografickú charakteristiku krajiny, hodnotí geomorfológiu, hydrologické pomery, pôdne a vegetačné typy i základné humánnogeografické parametre. Autorka sa venuje demografickému vývoju, hustote zaľudnenia, migračným trendom, štruktúre vierovyznania a vzdelanosti, ale aj otázkam geoekologickej stability a ochrany prírody.

Druhá kapitola od Boženy Tomášovej mapuje najstaršie dejiny osídlenia územia Stropkova. Predstavuje paleolitické nálezy, doklady krátkodobého i trvalejšieho osídlenia, neolitické a eneolitické kultúrne vrstvy, rané komunikačné trasy aj vývoj sídelnej štruktúry do obdobia včasného stredoveku. Kapitola je obohatená početným obrazovým materiálom a upozorňuje na potrebu ďalších archeologických výskumov, ktoré by priniesli hlbšie poznanie pravekých spoločností v tomto regióne.

Tretiu kapitolu venovanú stredovekému vývoju spracoval Peter Kónya. Zachytáva obdobie od prvej písomnej zmienky o Stropkove z roku 1404 až do konca stredoveku. Detailne sa venuje vzniku sídla, jeho hospodárskym funkciám, výstav-

be Stropkovského hradu po roku 1411, pôsobení najvýznamnejších šľachtických rodov (najmä Perényiovcov), hospodárskym otrasom a regionálnym konfliktom. Kapitola opisuje aj demografické a urbanistické zmeny, pričom konštatuje, že jedinou dodnes zachovanou stredovekou stavbou je farský Kostol Najsvätejšieho tela Kristovho.

Kapitoly štyri až osem (s. 99 – 236), taktiež z pera Petra Kónyu, sledujú vývoj Stropkova v novoveku. Štvrtá kapitola sa zaoberá 16. storočím, charakterizuje hospodársky rast, rozvoj miestnych remesiel a obchodu a význam šľachtických rodov. Piata kapitola prináša obraz 17. storočia poznačeného pôsobením rodu Pethőovcov, protihabsburskými povstaniami, epidémiami a živelnými pohromami. Šiesta kapitola opisuje nové vlastnícke vzťahy v 18. storočí a upozorňuje na nedostatok prameňov o živote nižších spoločenských vrstiev, hoci sleduje viaceré hospodárske a sociálne zmeny. Siedma a ôsma kapitola predstavujú vývoj v 19. storočí, venujú sa demografickým trendom, vývoju vierovyznania, rastu židovskej komunity, výsledkom sčítaní z roku 1828 a 1869, rozvoju remesiel, hospodárskych odvetví a priemyselným inováciám. Nechýba opis spoločenského a kultúrneho života. Záver ôsmej kapitoly ana-

lyzuje dopady prvej svetovej vojny na mestečko.

Deviata kapitola (s. 237 – 268), ktorú taktiež napísal Peter Kónya, sa sústreďuje na dejiny dnešnej mestskej časti Bokša do roku 1918. Autor približuje jej prepojenie so stredovekým panstvom Makovica, opisuje kolonizačné aktivity, hospodárske premeny, demografický a konfesijný vývoj i dôsledky prvej svetovej vojny. Touto kapitolou sa uzatvára Kónyov rozsiahly výklad predmodernej a modernej histórie regiónu.

Kapitoly desať až štrnásť (s. 269 – 455) spracoval Milan Belej a venujú sa najdynamickejším obdobiam 20. storočia. Desiata kapitola analyzuje situáciu v predmníchovskej republike, národnostné zloženie obyvateľov, výsledky parlamentných a župných volieb, ako aj kultúrny a spoločenský život. Jedenásta kapitola zachytáva obdobie Slovenského štátu a druhej svetovej vojny s dôrazom na arizácie, deportácie, protirežimné aktivity a oslobodenie mesta. Dvanásta kapitola približuje roky 1945 – 1948, teda povojnové politické pomery, sociálne problémy a proces obnovy. Trinásta kapitola sleduje nástup komunistického režimu, jeho represívne metódy, kolektivizáciu, ekonomické premeny, demografické zmeny a urbanistický rozvoj. Štrnásť kapitola opisuje Stropkov

v období reálneho socializmu (60. – 80. roky) – industrializáciu, kultúru, miestne médiá, spoločenský život aj každodennosť v podmienkach vlády jednej strany.

Pätnásta kapitola (s. 456 – 520), taktiež od Milana Beleja, sa venuje obdobiu po roku 1989. Autor skúma transformáciu hospodárstva, zmeny v samospráve, reštitúcie, privatizačné procesy, podnikateľské prostredie, demografické trendy vrátane odlivu obyvateľstva, ako aj vývoj školstva a občianskeho sektora. Táto kapitola predstavuje prirodzený prechod k súčasnému vývoju mesta.

Šestnásta kapitola (s. 521 – 578) od Jaroslava Vencáleka prináša pestrý obraz kultúry, športu a každodennosti. Autor zachytáva bohatú tradíciu spolkového života, jarmoky, folklór, hudobné a spevácke telesá, miestne médiá, športové kluby, významné osobnosti i vývoj zdravotníctva. Ide o jednu z najživších kapitol celej publikácie, ktorá približuje identitu mesta prostredníctvom každodenných prejavov života obyvateľov.

Záverečná sedemnásta kapitola (s. 579 – 614), taktiež z pera Jaroslava Vencáleka, sa venuje geniu loci Stropkova a jeho vzťahom k širšiemu regiónu. Autor vysvetľuje, čo

tvorí jedinečný charakter mesta, ako historické vrstvy formovali jeho dnešnú podobu a aké sú jeho cezhraničné väzby smerom na Poľsko a Ukrajinu. Rozoberá tiež perspektívy regionálneho rozvoja, turizmu, kultúrneho dedičstva a spolupráce s okolitými územiami.

Publikácia *Dejiny Stropkova* predstavuje výnimočné dielo, ktoré svojím rozsahom a hĺbkou presahuje rámec bežných regionálnych štúdií. Je určená nielen odborníkom, ale aj širokej verejnosti, samospráve, pedagógom, študentom či lokálnym aktérom. Interdisciplinárny prístup prináša ucelený obraz o minulosti mesta – od geografie a archeológie cez stredovek a novovek až po moderné dejiny, kultúru a súčasné spoločenské väzby. Autori preukázali dôslednú prácu s prameňmi, kritickú analýzu a schopnosť podať odborný obsah zrozumiteľným a pritom podnetným spôsobom. Publikácia môže slúžiť ako dôležitý strategický podklad pre rozvojové plánovanie, odborný výskum aj výučbu regionálnych dejín. Predstavuje jeden z najhodnotnejších príspevkov k poznaniu genia loci Stropkova a tvorí pevný základ pre ďalšiu vedeckú i praktickú prácu so stropkovským regiónom.

Katarína Muchová

KÓNYA, Peter. *Das Blutgericht von Eperies aus dem Jahr 1687*. Praha : Karlova univerzita, 2021. 164 s. ISBN 978-80-246-1191-4.

Publikácia Petra Kónyu *Das Blutgericht von Eperies aus dem Jahr 1687*, vydaná v nemčine v roku 2021 predstavuje detailnú, pramennými výskumami podopretú monografiu venovanú jednému z najznámejších politicko-konfesionálnych procesov v dejinách Horného Uhorska. Autor sa tu vracia k udalostiam roku 1687, ktoré neskoršia tradícia označila ako „prešovský krvavý súd“. V úvode autor sumarizuje doterajší výskumný stav, upozorňuje na ideologické nánosy v staršej historiografii a vysvetľuje, prečo je potrebné na tieto udalosti nazerať v kontexte mocenských presunov po Thökölyho povstaní.

Tento rámec rozvíja kapitola *Ungarn nach dem Thököly-Aufstand* (Uhorsko po Thökölyho povstaní) (s. 7), v ktorej Kónya analyzuje napätý stav krajiny poznačenej doznievajúcim povstaním, konsolidáciou habsburskej autority a výraznými konfesionálnymi trenicami.

Špecifické postavenie Prešova približuje kapitola *Die königliche Freistadt Eperies – Schauplatz des Blutgerichts* (Slobodné kráľovské mesto Prešov – dejisko krvavého

súdu) (s. 18), kde autor predstavuje vývoj mesta ako významného správneho a hospodárskeho centra s pevnými prepojeniami na mestskú elitu i šľachtu, čo vysvetľuje, prečo sa práve ono stalo miestom demonštratívneho cisárskeho zásahu.

Hlavnú obsahovú líniu tvorí rekonštrukcia samotného priebehu procesov v kapitole *Tätigkeit und Verlauf des Gerichts* (Činnosť a priebeh súdu) (s. 38). Kónya tu podrobne opisuje vyšetrovanie, formovanie obžalôb, metódy vyšetrovateľov, ako aj právne a mimo-právne stratégie, prostredníctvom ktorých mala byť mestská a konfesionálne prevažne protesantská elita zlomená.

Napätý vývoj uzatvára kapitola *Das Ende des Eperieser Blutgerichts und der Landtag 1687* (Koniec prešovského krvavého súdu a snem roku 1687) (s. 60), v ktorej autor spája posledné fázy procesov s politickým obratom a začiatkom stabilizačnej politiky Leopolda I.

Kľúčovým prínosom publikácie je aj predstavenie konkrétnych osôb. V kapitole *Opfer des Eperieser Blutgerichts* (Obete prešovského krvavého súdu) (s. 71) autor analyzuje sociálne prostredie odsúdených, ich spoločenské väzby a dôvody, pre ktoré sa stali terčom obvinení.

Nasledujúca kapitola *Die Richter des Eperieser Blutgerichts* (Sud-

covia prešovského krvavého súdu) (s. 88) približuje personálne obsadenie súdu, jeho prepojenia na vojenskú a cisársku správu a individuálne motivácie jednotlivých sudcov. Ťažiskovým protagonistom procesov je generál Antonio Caraffa, ktorému Kónya venuje samostatnú kapitolu *General Antonio Caraffa* (Generál Antonio Caraffa) (s. 98), kde popisuje jeho vojenskú kariéru, predchádzajúce pôsobenie a pozadie, ktoré ovplyvnilo jeho tvrdý postup voči údajným stúpencom Thökölyho.

Analytický rozmer prináša kapitola *Mechanismus und Ziele des Eperieser Blutgerichts* (Mechanismy a ciele prešovského krvavého súdu) (s. 113), v ktorej autor vysvetľuje represívnu logiku procesu, jeho právne rámce, ale identifikuje aj politické a ekonomické motívy,

vrátane snahy oslabiť protestantské mestské elity a posilniť katolícke, cisársky orientované kruhy.

Dôležitý kultúrno-historický rozmer dopĺňa kapitola *Die Resonanz und die Tradition des Eperieser Blutgerichts* (Ohlas a tradícia prešovského krvavého súdu) (s. 137), ktorá sleduje, ako boli tieto udalosti interpretované v protestantskej pamäti, v regionálnej tradícii i v modernej historiografii až do 20. storočia.

Kónya tak ponúka komplexné, interpretačne vyvážené dielo, ktoré výrazne sprístupňuje problematiku prešovského krvavého súdu širšiemu odbornému publiku aj v zahraničí a zároveň prehľbuje poznanie politických, sociálnych a konfesijných súvislostí Horného Uhorska v období konca 17. storočia.

Andrea Ferencová

ZOZNAM AUTOROV

doc. Mgr. Monika BIZOŇOVÁ, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Mgr. Libor BERNÁT, CSc.

Katedra humanitných vied

Stavebná fakulta STU v Bratislave

PhDr. Ján DŽUJKO, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Katarína MUCHOVÁ

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 2/2025, roč. 25

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, PhD.

Anglické abstrakty:

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV,
Prešovská univerzita v Prešove

Šéfredaktorka:

Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického
a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
17. novembra, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:

december 2025

Sadzba:

Marek SEDLÁK

ISSN 2989-3089 (online)

ISSN 1336-7528 (tlačené vydanie)

Evidenčné číslo MK SR: EV 227/23/EPP
EV 6135/23/PT

Informácie pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, niektorom svetovom jazyku alebo v stredoeurópskom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzavierka prvého čísla je vždy k 30. júnu a druhého čísla vždy k 31. decembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Príspevky je možné zasielať elektronicky prípadne poslať poštou na CD:

elektronicky na adresu:

ahp@unipol.sk

poštou:

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17. novembra 1

080 78 Prešov

Každý príspevok musí obsahovať: názov v slovenskom a anglickom jazyku, meno autora, pracovisko a stručné informácie o autorovi, abstrakt v cudzom jazyku (angličtina) – min. 5 – 7 riadkov, 5 – 6 kľúčových slov v anglickom jazyku. Každý príspevok (bez ohľadu na vedný odbor) musí mať poznámkový aparát pod čiarou a spĺňať nasledujúce požiadavky (písmo: Times New Roman, 12, zarovnanie na obe strany, poznámkový aparát pod čiarou). Autori sa zaväzujú, že odovzdajú na publikovanie redakcii AHP originálny, pôvodný text, dovtedy nepublikovaný, založený na vlastnom archívnom alebo pramennom výskume. Predloženie príspevku, ktorý bol už publikovaný inde (vrátane jazykovej mutácie) je považované za neetické. Výnimku tvorí prípad, ak bol príspevok výrazne prepracovaný alebo doplnený. V takom prípade je potrebné túto informáciu uviesť v poznámke, s konkrétnym označením, kde bol už pôvodný príspevok publikovaný. Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciame. Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby citovania dokumentov:

1. Knihy/Monografie. Prvky popisu:

Autor. Názov: podnázov (nepovinný). Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004, s. 104. (citovaná konkrétna strana)

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s. (citovaná monografia s celkovým počtom strán)

2. Článok v časopise. Prvky popisu:

Autor. Názov. In *Názov zdrojového dokumentu* (noviny, časopisy). ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie:

Prvky popisu: Autor. Názov článku. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for „green works“ in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie:

Prvky popisu: Autor. Názov [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete:

<http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie):

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E – J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu.

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880 – 881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei/216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ISSN 1336-7528

9 771336 752000